T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
(TÜRK İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

HÜSEYİN KUDSÎ-İ EDİRNEVÎ'NİN HAYATI VE PEND-İ MAHDÛMÂN ADLI ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Fatma Ergin

Ankara-2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
(TÜRK İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

HÜSEYİN KUDSÎ-İ EDİRNEVÎ'NİN HAYATI VE PEND-İ MAHDÛMÂN ADLI ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Fatma Ergin

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Akkuş

Ankara-2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
(TÜRK İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

HÜSEYİN KUDSÎ-İ EDİRNEVÎ'NİN HAYATI VE PEND-İ MAHDÛMÂN ADLI ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **V**

I

KISALTMALAR ..... **V**

III

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM

HÜSEYİN KUDSÎ-İ EDİRNEVÎ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ **5**

A. HAYATI **6**

1. İsmi ve Mahlası 6

2. Doğum Yeri ve Tarihi

7

3. Tahsili

8

4. Ailesi ve Çocukları

10

5. Tarikatı ve Silsilesi

12

6. Tekkeleri

19

7. Şeyhinin Vefatı

22

8. İsmet Efendi Tekkesi'nde Şeyhliği 24
9. Vefatı ve Kabri 25
10 .İsmet Efendi Tekkesi'nin Bugünkü Durumu 26
B. ŞAHSİYETİ 29
1. Tasavvufî Şahsiyeti 29
2. Edebî Şahsiyeti 30

II. BÖLÜM
HÜSEYİN KUDSÎ-İ EDİRNEVÎ'NİN PEND-İ MAHDÛMÂN ADLI ESERİ .34
1. GENEL BİLGİLER .....
35
A. Eserin Adı 38
B. Yazılış Sebebi ve Tarihi 39
C. Nüshaları..... 42

2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

43

A. Nazım Şekilleri

43

B. Vezinler

44

C. Kafiye ve Redifler

45

D. Edebî Sanatlar

46

E. Ayet ve Hadis İktibasları

49

3. MUHTEVA UNSURLARI

53

A. DÎNÎ KAVRAMLAR

53

1. Allah

53

2. Hz.Muhammed

55

3. Hz. İsa

55

4. Hz. Musa

57

5. Hz. Yunus

57

6. Hz. İbrahim 58
7. Hz. Eyyüb 58
8. Hz. Zekeriya 58
9. Dört Halife 59
10. Ashab ve Tabiîn 60

B. TASAVVUFÎ KAVRAMLAR 61

1. Aşk 61
2. Dünya 62
3. İlim 64
4. Cehl 66
5. Nefs 67
6. Akıl 68
7. Fenâ-Bekâ 70
8. Mâ-Sivâ 71
9. Fakr 72
10. Zâhid 73

11. Salik 76
12. Seyr u Sülûk 80
13. Mürşid 82
14. Tarikat-Şeriat 85

C. TARİHÎ ŞAHSİYETLER 87

1. Mevlânâ 87
2. Selmân 88
3. Zâl 88
4. Zülfikâr-ı Haydar 88
5. Kârûn-Şeddâd-Şemûn 89
6. Firavn-Hâmân 89
7. Nemrûd 89
8. Ebrehe 90
9. Mansûr 90
10. Bühtü'n-Nasr 90

III. BÖLÜM
HÜSEYİN KUDSÎ'NİN PEND-İ MAHDÛMÂN ADLI ESERİNİN METNİ

91

PEND-İ MAHDÛMÂN METNİNİN SUNUMU HAKKINDA..... 92

PEND-İ MAHDÛMÂN'IN METNİ..... 93

SONUÇ **156**

BİBLİYOGRAFYA **158**

EKLER **162**

ÖNSÖZ

İlk mahsüllerini Kutadgu Bilig, Divanü Lügati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Divân-ı Hikmet gibi eserlerle veren Eski Türk Edebiyatı, XIII. asırdan itibaren Anadolu sahasında gelişmeye başlamış ve yazılı edebiyatımızın en uzun süreli ve verimli devresini teşkil etmiştir. Divân Edebiyatı, İslâmî Türk Edebiyatı gibi isimlerle de anılan bu edebiyat kaynağı itibariyle Arap ve Fars dili ve kültürüne dayansa da Osmanlı ülkesi sınırları içinde Türk dili ve kültürüyle beslenerek millî zevkimizin bir tezahürü olmuştur.

Eski Türk Edebiyatı içinde değerlendirebileceğimiz 'Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı' muhteva itibariyle dînî ve tasavvufî duyarlığı aksettirmiş; şekil itibariyle de Halk ve Divan Edebiyatına ait dil ve üslup özellikleriyle birlikte kendine has türlerde eserlerin verildiği bir edebiyat olmuştur. Bu edebiyatın temel ideolojisi ve fikir kaynağı İslâm dini ve tasavvufudur. İslâmî prensipleri, tasavvufî esasları, şeriat ve tarikat bilgisini insanlara iletmek; dünya ve ahiret saadetinin temini için yol göstermek tekke şairlerinin gayesi olmuştur.

Çalışmamıza konu olan Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, XIX. yüzyıl tekke şairlerinden biridir ve eseri 'Pend-i Mahdûmân' dînî-tasavvufî edebiyatımız içinde değerlendirilebilecek türdedir. XIX. asırda Osmanlı ülkesi sınırları içinde geniş bir alanda faaliyet gösteren ve Nakşibendiyye'nin devamı mahiyetinde olan Halidiyye tarikatına müntesib bulunan Kudsî, ömrünü halkı irşad yolunda sarf etmiş bir mutasavvıftır. Onun yaptırdığı tekkelerden biri olan İsmet Efendi Tekkesi kültürel mirasımızın bir mümessili olarak varlığını devam ettirmektedir. Halkı irşad etmek için kaleme aldığı eseri *Pend-i Mahdûmân* bugünün insanı için de geçerliliğini koruyan öğütler içermektedir.

Çalışmamızda yukarıda bahsettiğimiz yönleriyle önem arz eden Kudsî Efendi'nin hayatı, edebî ve tasavvufî şahsiyetini eserinden yola çıkarak ortaya koymaya gayret ettik.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

I. Bölüm'de Kudsî Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi verilmektedir.

II. Bölüm'de Kudsî'nin *Pend-i Mahdûmân* adlı eseri hakkında bilgi verilerek, eser 'Dil ve Üslup Özellikleri' ve 'Muhteva Unsurları' bakımından tahlil edilmektedir.

III. Bölüm'de Hüseyin Kudsî'nin *Pend-i Mahdûmân* adlı eserinin çevirisi verilmektedir.

Edebiyatımızda önemli bir yeri olan pend-nâme türünü tanıtarak bizi böyle bir çalışma yapmaya teşvik eden ve çalışmalarımız esnasında fikrî ve metodolojik manadaki yönlendirmeleriyle her türlü yardımı esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Akkuş Bey'e teşekkürü bir görev sayıyorum.

Çalışmalarımız sırasında, her adımımızda bize yol göstererek tecrübelerini esirgemeksizin paylaşan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Zülfikar Güngör Bey'e ve İsmet Efendi Tekkesi'nde yaptığımız incelemelerde yardımlarını esirgemeyen dernek görevlilerine, Ahmet Doğru Bey'in şahsında ayrıca teşekkür ederim.

Fatma ERGİN

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.b.	: Aynı bölüm
ADŞS	: Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü
AHTT	: Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar
AÜFEF	: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DE	: Divan Edebiyatı
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
ETEM	: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
GGBMM	: Geçmişten Geleceğe Bir Müstesna Mekan
Haz.	: Hazırlayan
HBAH	: Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik
Hz.	: Hazreti
İECMKEAYD	: İsmet Efendi Camii ve Müştemilatını Koruma Eserlerini Araştırma ve Yaşatma Derneği
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Lügat	: Osmanlıca-Tükçe Ansiklopedik Lügat
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
ODTM	: Osmanlılarda Devlet -Tekke Münasebetleri
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SA	: Silsile-i Aliyye
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
SDOU	: Son Devir Osmanlı Uleması
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
TDVEA	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
TTVDS	: Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü
t.y.	: Tarih yok
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Hüseyin Kudsî-i Edirnevî XIX. yüzyılda yaşamış bir tekke şairi, Nakşî-Hâlidî bir sûfîdir. Yaşadığı dönemde Sultan Abdülmecid (1839-1861), Sultan Abdülaziz (1861-1876), V. Murad (Mayıs1876-Ağustos 1876) ve II. Abdülhamid (1876-1909)'in saltanatlarına tanık olmuştur.[1]

XIX. yy., Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde yeni bir dönem açan Tanzimat Fermanı (1839)'nın, müteakiben Islahat Fermanı (1856)'nın ilan edildiği ve bu modernleşme sürecinin imparatorluğun geleneksel iktisadî yapısının yarattığı bir çıkmaz içinde sürdürüldüğü zorlu bir yüzyıl olmuştur.[2] Asırlardır, ihtişamı ve mağlup edilemezliği ile meşhur olan bu devletin, saltanat, ordu, medrese ve tekke üzerine bina ettiği nizamın hızı, birden kesilmeye başlamış; teba'aya saadet veren gelenekler itibardan düşmüş, nizamsız ve adaletsiz bir gidiş almış yürümüştür.[3]

Osmanlı Devleti'ne vücut veren ve onu ayakta tutan söz konusu unsurların sarsılması elbette dönemin edebî atmosferinde ve halkı irşad vazifesi gören tekkeler cephesinde de etkili olmuştur. Sûfî ve şair Hüseyin Kudsî Efendi'nin yaşadığı dönemi tüm yönleriyle ortaya koymak için edebî ve tasavvufî gelişmelere göz atmak yerinde olacaktır.

Tanpınar, XIX. yy. Divan şiirini "Hamlesini yöneltecek, dağınık tecrübelerine düzen verecek ana fikirden mahrum" olarak nitelendirir ve bu dönemde "...değerlerin zayıflamasından gelen bir sensualite teşhiri, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan insanların vakit geçirmek için konuşmasını andıran yârenlik edâsı, ilk göze çarpan şeylerdir." [4] der. Ne halk ifadesine ve diline karşı gittikçe artan ilgi, ne nazirecilik dolayısıyla sık sık eserlerine dönülen eski şairlerin tesirleri, ne de geçen asrın

---

[1] *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, c.VI, s.100,176,230,242.
[2] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, 1995, s. 77-91.

[3] İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1985, s.117.
[4] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 77.

sonunda, yani Galib'in musammatlarla yapmağa çalıştığı geniş nefesli ve hamleli şiir tecrübesi ve yine onun tesiriyle hızını arttıran Mevlevî ve tasavvufî ilham edebî durumun bu çözülmüş manzarasını değiştiremez.[5]

Denilebilir ki, XIX. asırda Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde Divan edebiyatında bir gelişme müşahade edilmemekte, muhtelif edebî şekiller içinde kaleme alınan şiirler eskinin devamı olmaktan ileriye geçememektedir. Nitekim gazel ve musammatlarıyla meşhur Vâsıf-ı Enderûnî, Nedim'in bir devamı olmuş; kaside, gazel ve mesnevîleriyle tanınan Keçeci-zâde İzzet Molla, Şeyh Gâlib'in, Nef'î, Nâbî ve Rûhî-i Bağdâdî'nin tesirlerini aksettirmiştir.[6] Bu dönemde İslâmî Türk edebiyatında görülen şekiller, divanlar içindeki tevhîd, münâcât ve na'tlar ile bazı tasavvufî veya mezheplerle ilgili inançları ihtiva eden parçalardan ibarettir.[7] Çalışmamıza konu olan Hüseyin Kudsî Efendi'nin tasavvufî konuları ihtiva eden eseri de[8] bu dönemin ürünüdür.

XIX. yy. Osmanlı İmparatorluğu'nun dînî ve fikrî gelişiminde bahsedilmesi gereken bir diğer husus da tasavvuftur ki, Nakşibendiyye tarikatının Hâlidiyye ismi ile devam eden tasavvuf okulu, XIX. asrın Osmanlı ictimâî hayatında etkili olmuştur.[9] İstanbul başta olmak üzere Anadolu, Balkanlar ve diğer Osmanlı eyaletlerinde faaliyet gösteren bu tarikatin İstanbul'da kurduğu tekkeler; İsmet Efendi Tekkesi (Fatih-1270/1853-54), Hüsrev Paşa Tekkesi (Eyüp- 1274/1857), Feyzullah Efendi Tekkesi (Fatih-t.y.), Safvetî Paşa Tekkesi (Hocapaşa-1261/1845), Gümüşhanevî Tekkesi (Hocapaşa – 1859), Alaca Minare Tekkesi (Üsküdar-1143/1730), Murad Molla Tekkesi (Fatih-1183/1769), Kelâmî Dergâhı[10] (Fatih-t.y.), Tâhir Ağa Tekkesi (Fatih-1174/1760) ve Kaşgârî Tekkesi (Eyüp- 1158/1745)'dir.[11]

---

[5] Tanpınar, *a.g.e.*, s. 77.
[6] Neclâ Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 329.
[7] Neclâ Pekolcay, *a.g.e.*, s.333.
[8] Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, *Pend-i Mahdûmân*, Mekteb-i Sanayi' Matbaası,1302 (1885).
[9] İrfan Gündüz, *ODTM*, s.208-209.
[10] Kelâmî Dergâhı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Carl Vett, Çev:Ethem Cebecioğlu, *Kelâmî Dergâhından Hatıralar*, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
[11] Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadoluda Hâlidîlik*, Kitabevi, İstanbul, 2000, s.223-229.

Mezkur tekkelerden İsmet Efendi Tekkesi ki, İstanbul'un en eski Hâlidî tekkelerinden biridir[12] ve Hüseyin Kudsî Efendi tarafından yaptırılmış, şeyhi İsmet Efendi adına vakfedilmiştir.[13] Kudsî Efendi, şeyhinin vefatı (1289-1872)'ndan sonra tekkenin postnişinliğinde bulunmuştur.[14] İsmet Efendi Tekkesi'ni önemli kılan bir diğer husus da, dönemin sultanı II. Abdülhamid'in zaman zaman buraya gelip İsmet Efendi'yi ziyaret ediyor olması ve Abdülmecid Han'ın vasiyeti üzerine, türbesi girişinde, her cuma gecesi, tekkenin şeyhinin on müridi ile birlikte Hâlidî âdâbı üzere hatm-i hâce zikrini icra ile görevlendirilmiş olmasıdır. Bu vazife tekkelerin kapatılması (1925)'na kadar aynen devam ettirilmiştir.[15]

Yukarıda XIX. yy.'da Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde ve özellikle İstanbulda edebiyat ve tasavvufun seyrini kısaca ortaya koymaya çalıştık. Denilebilir ki, bu asır edediyatta bir durgunluğun yaşandığı, eskinin tekrarıyla yetinildiği, tasavvufî remizleri yahut esasları ihtiva eden eserlerin de kaleme alındığı[16]; kültürel hayatta ise Hâlidilik'in gelişip yaygınlaştığı, toplumun her kesiminden müntesip bulduğu ve onların dînî neşvelerine yön verdiği bir yüzyıl olmuştur.

Sûfî ve şair Hüseyin Kudsî-i Edirnevî edebî ve tasavvufî kimliğiyle XIX. asır İslâmî Türk edebiyatının bir parçasıdır ve bu yönüyle incelenmeye değer bir şahsiyettir. Ancak Kudsî Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında edebiyat tarihimizin başlıca kaynaklarında ve Kudsî'nin yaşadığı dönemdeki şairleri anlatan Şu'arâ Tezkirelerinde[17] bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamız, Kudsî Efendi'nin bir dönem şeyhlik yaptığı İsmet Efendi Tekkesi'nde edindiğimiz bilgiler

---

[12] Abdurrahman Memiş, *a.g.e.*, s.223.
[13] Bu konu *'Hüseyin Kudsî Efendinin Tekkeleri'* bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.
[14] Bkz. *a.b.*
[15] İrfan Gündüz, *ODTM*, s.249.
[16] XIX. asrın belli başlı mutasavvıfları: Seyrânî, Turâbî, Keçecizâde İzzet Molla**,** Şeyhülislâm Ârif Hikmet, Âdile Sultan, Sâlih Baba ve Bitlisli Müştak Baba'dır. Bkz. Abdurrahman Güzel, *Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 445-466.
[17] XIX. yy.'da yaşayan şairleri anlatan tezkîreler şunlardır: *Bağçe-i Safâ-Endûz (Esad Efendi), Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin), Sicill-i 'Osmânî (Mehmed Süreyya), Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* (Ali Emirî) (ز - ا harfleri arasındaki şairleri içermektedir), *Kâfile-i Şu'arâ (Mehmed Tevfik)* (ث harfine kadar yazılmıştır).

esas alınarak hazırlanmış, yanısıra Edirne tarihi[18] ve Edirneli şairler[19] üzerine yazılmış iki kaynakta tespit ettiğimiz malumat ile karşılaştırılmak suretiyle son şeklini almıştır.

[18] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Edirne Yöresi ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, S.6, İstanbul, 1940.
[19] Rıdvan Canım, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s. 442.

I. BÖLÜM

HÜSEYİN KUDSÎ-İ EDİRNEVÎ'NİN

HAYATI VE ŞAHSİYETİ

A. HAYATI

1.İSMİ VE MAHLASI

Müellifimizin ismi, *Pend-i Mahdûmân* adlı eserinin sunumunda "Edirneli Şeyh Hüseyin Kudsî Efendi" şeklinde zikredilmektedir.[20] İsmet Efendi Dergâhında bulunan kabrindeki mezar taşına da bu isim nakşolunmuştur. Buradan hareketle şairin asıl adının 'Hüseyin' olduğunu, şiirlerinde ise -aşağıda verilen birkaç misalde görüldüğü üzere- 'Kudsî' [21] mahlasını kullandığını söyleyebiliriz:

Kudsî bir abdâl-veş-i bî-çâredir
Mürşidim ol hâbdan bîdâredir [22]

Kudsî-i bî-çârenin ahvâlini sorsan nedir
'Aşkdan bî-behre kalmış şerm-sâr olsun da gör [23]

Var ise aklıñ eger yan 'aşkile hâkister ol
'Aşkdan dem urma asla 'âlem içre Kudsiyâ [24]

Hüseyin Kudsî Efendi, kendisinden bahseden kaynaklarda[25] yalnızca 'Kudsî' mahlasıyla anılmaktadır. Osman Nuri Peremeci: ' Zeka ve isti`dadı ile bu zat daha gençliğinde güzel şiirler söylemeye başladı. Ve kendisine Kudsî mahlasını aldı.'[26] der. Peremeci, Kudsî Efendi'nin Hâlidî tarikine intisap ettikten sonra söylediği şiirlerde 'Mihnetî' mahlasını kullandığını söylemekte[27] ise de araştırmalarımızda Kudsî'nin bu mahlas ile söylediği bir şiirine rastlamadık. Ayrıca *Pend-i Mahdûmân*, şairin bilinen tek eseri olup Hâlidî tarikatına intisabından sonra kaleme

[20] "Edirnevî reşâdetlü Şeyh Hüseyin Kudsî Efendi hazretleri..." bkz. Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, *Pend-i Mahdûmân*, s.2.
[21] Edebiyatımızda Kudsî mahlasını kullanan ve divanı olan yedi şair zikredilmektedir. Bunlar içerisinde bizim üzerinde çalıştığımız şahıs bulunmamaktadır. (Bkz. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 255-56.)
[22] *Pend-i Mahdûmân*, s.17.
[23] *Pend-i Mahdûmân*, s.24.
[24] *Pend-i Mahdûmân*, s.26.
[25] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.285 ; Rıdvan Canım, *Edirne Şairleri*, s. 442.
[26] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s.285.
[27] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s.285.

alınmıştır. Kudsî Efendi, eserinde müteaddit defa Hâlidî olduğunu ifade etmektedir. Buna bir örnek teşkil eden aşağıdaki beyit de Kudsî mahlası ile söylenmiştir:

Tarîk-i Nakşibendî Hâlidî bir Kudsî-i kemter
Bu nazmı 'âcizâne hâk-i pâye eyledi ihdâ [28]

2.DOĞUM YERİ VE TARİHİ

Araştırmamız esnasında ulaştığımız tüm kaynaklar, Kudsî Efendi'nin doğum yerinin Edirne olduğunu göstermektedir.

Peremeci, onun 'Karnabatlı Sinan Ağa'nın oğlu olup Edirne'de doğduğu'nu[29] söylemektedir. Rıdvan Canım, onu Edirneli şairler arasında zikretmektedir.[30] İstanbul'da İsmet Efendi Tekkesi'nde yaptığımız incelemeler de bu bilgileri doğrulamaktadır. Pend-i Mahdûmân adlı eserinde de 'Hüseyin Kudsî-i Edirnevî' şeklinde takdim edilerek Edirneli oluşuna işaret edilmektedir.[31]

Kudsî'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamakta; fakat XIX. yy.'da yaşadığı bilinmektedir. Ancak Kudsî Efendi hakkında, gerek kendi eserinden gerekse şeyhi İsmet Efendi'nin hayatından yola çıkarak edindiğimiz bilgiler, bize onun doğum tarihi hakkında kesin olmamakla birlikte yaklaşık bir tarih söyleme imkanı vermektedir. Kudsî Efendi'nin şeyhi İsmet Efendi, Abdullah-ı Mekkî[32] hazretlerinden icazet almış ve onun vefatından sonra Edirne'ye gelerek Sultan Cami'inde bir müddet irşad vazifesine devam etmiştir.[33] Edirneli olan Kudsî Efendi ile bu sıralarda tanışmış olmaları kuvvetli bir ihtimaldir. Kudsî'nin, şeyhi İsmet Efendi ile tanıştıklarında otuz altı

---

[28] *Pend-i Mahdûmân*, s.29.
[29] Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s.285.
[30] Rıdvan Canım, *a.g.e.*, s. 442.
[31] *Pend-i Mahdûmân*, s.2.
[32] Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretlerinin halifelerinden olup XIX. yy.'da yaşadığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Temir, *Silsile-i Aliyye (Gönül Dostları)*, Elif Ofset, İstanbul, 1993, s.404-406.
[33] Fatma Temir, *a.g.e.*, s.407.

yaşında olduğunu Pend-i Mahdûmân'dan öğreniyoruz.[34] Ancak bu tanışmanın hangi yılda olduğu hakkında kaynaklarda bir malumat yoktur. Kudsî Efendi'nin yaptırdığı ve şeyhi adına vakfettiği İsmet Efendi Tekkesi 1270 /1854 yılında tesis edildiğinden[35] Kudsî ile İsmet Efendi'nin tanışması bu tarihten evvel gerçekleşmiştir demek yerinde olur.

Geldiğimiz bu noktadan hareketle Kudsî'nin 1854 yılında en az otuz altı yaşında olduğunu, dolayısıyla doğumunun 1818 yılından önceki bir tarihe tekabül ettiğini söylemekle yetiniyoruz.

3. TAHSİLİ

Hüseyin Kudsî Efendi'nin nasıl bir tahsil gördüğü, medreseye gidip gitmediği, hangi hocalardan ders aldığı belli değildir. Osman Nuri Peremeci, Kudsî'nin yoksullukla büyüdüğü için mektebe gidemediğini, okuyamadığını söyler ve eğitiminin seyrini şöyle anlatır: "... pek müstait ve zeki olduğu için daima okumuşların yanına gider, onlarla düşüp kalkar, onlardan işittiklerini bellerdi. Zekâ ve isti'dadı ile bu zât daha gençliğinde güzel şiirler söylemeye başladı."[36]

Kudsî, eserinde erken yaşlarda babasını kaybettiğini, gençliğini boşa harcadığını, okuyup yazma ve ilim ile ilgilenmeyip nefsinin istekleri peşinde koştuğunu pişmanlıkla anlatır. Ve bu hâlin otuz altı yaşına gelinceye kadar devam ettiğini söyler. Peremeci'nin ifade ettiği gibi yoksullukla büyüdüğüne dair bilgi vermekte, bir iş yapmaksızın dünyevi istekler peşinde koştuğunu söylemektedir:

"Bu fakîrü'l-hakîr derd-mend-i bî-çâre pederimden yetîm kalup sefîl ü ser-gerdân vâlih u hayrân olarak nev-civânlığımız bî-hûde geçmiş ya'ni okuyup yazmak yok bî-kâr gezmek çok gün-be-gün hevâ-yı heves artup iştigâl-i dünyeviyye kesîr kendim dahi nefs elinde esîr oldum. Tâ

---

[34] *Pend-i Mahdûmân*, s.8.
[35] Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadoluda Hâlidîlik*, Kitabevi, İstanbul, 2000,s.223.
[36] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.285.

sinnim otuz altı raddelerine geldikde fakîre bir tefekkür zuhûriyle bu hâl nice olur ve bu ‘âleme gelmekden maksad nedir? “[37]

Kudsî’nin bu sözleri ve sahip olduğu mal varlığı[38] göz önünde bulundurulursa mektebe gidememesinin sebebi yoksulluktan ziyade, yetim büyümesinden kaynaklanan bir boşluktur. Kudsî aşağıdaki beyitlerde ümmî olduğunu; belâgat, fesâhat ve nutuk ilimlerinden anlamadığını, ilim üzere bir kâide okumadığını ifade eder:

Eyleyeyim evvelâ aczim beyân
Ümmîligim ‘acz ilen olsun ayân

Añlayamam asl-ı fesâhat nedir
Hiç bilemem nutk u belâġat nedir

Görmemişim ‘ilm üzere kâide
Gûş iderek añlayamam fâide

Sinnen otuz altıya irmiş idim
Cümle cihân hâlini görmüş idim

Hayrete vardım nice birçok zamân
Añladım ol demde kim hâlim yamân[39]

Bu bilgilerden hareketle Kudsî’nin gençliğinde düzenli bir ilim tahsil etmediğini söyleyebiliriz. Ancak İsmet Efendi’ye intisâb ettikten sonra kendisini yetiştirdiği; tasavvuf, edebiyat, Kur’ân ve hadis ilminde ilerlediği bilgisini bize eseri vermektedir. Zira Pend-i Mahdûmân’da tasavvufî kavramlara, divan şiirinin şekil özellikleri ve muhteva unsurlarına vâkıf olduğu görülmektedir. Ayrıca nasihatlerinde sıkça başvurduğu ayet ve hadis iktibasları, Kur’ân ve hadis alanında da bilgi sahibi olduğunun göstergesidir.

---

[37] *Pend-i Mahdûmân*, s.8.
[38] Kudsî’nin İstanbul’da Koca Mustafa Paşa semtinde bir evi olduğunu, Çarşamba’daki İsmet Efendi Tekkesi’nin bulunduğu dört dönümlük araziyi satın alarak tekkeyi tesis ettirdiğini, Bandırma’da metrûk halde bulunan Tekke Cami’ini satın alarak işler hâle getirdiğini İsmet Efendi Tekkesi’nde görüştüğümüz Ahmet Doğru Bey’den öğrenmiş bulunmaktayız.
[39] *Pend-i Mahdûmân*, s.3.

4. AİLESİ VE ÇOCUKLARI

Kudsî Efendi'nin ailesi ve çocukları hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Çarşamba'daki tekkede yaptığımız incelemelerde İsmet Efendi'nin, kayınpederi Kudsî'ye yazdığı bir mektup tespit ettik. 1283/1866 yılında yazılan bu mektuptan edindiğimiz bilgiye göre Kudsî'nin hanımının adı 'Emine'dir ve Kudsî, Emine Hanım ile birlikte Edirne'de ikamet etmektedir. Yine mezkur mektupta Kudsî'nin kerimesi ve İsmet Efendi'nin zevcesi Nakşiye Hanım'ın da adı zikredilmektedir. İsmet Efendi mektubunda kayınpederine Nakşiye Hanım'ın iyi olduğu, torununun yakında dünyaya geleceği müjdesini vermektedir: "Kerîme-i aliyyeniz âfiyet üzeredir. Ümîd olunur 'ıyd-ı şerîfden belki evvelce selâmetle veled-i hayr zuhûra gelir."[40]

İsmet Efendi Tekkesi'nin biraz yukarısında bulunan İsmailağa Camii'nin imam-hatipliği vazifesini îfâ eden Mahmud Ustaosmanoğlu[41] Beyin bizzat kendisi de Kudsî'nin kızının Nakşiye Hanım olduğu bilgisini vermektedir.

Çarşamba'daki tekkenin haziresinde İsmet Efendi'nin küçük mahdumu Abdullah Bahâeddin Efendi'nin de kabri bulunmaktadır. Bu nedenle İsmet Efendi'nin mektubunda pek yakında dünyaya geleceğini müjdelediği veled-i hayrın Bahâeddin Efendi olma ihtimali kuvvetlidir. Fatma Temir de İsmet Efendi'nin Bahâeddin isminde bir oğlu bulunduğundan, ibadete çok düşkün olan bu çocuğun gece yatağına hiç yatmadan ibadetle sabahladığından söz eder. Müteakiben İsmet Efendi'nin, 'Şayet bu çocuk yaşarsa çok büyük insan olur.' dediğini nakleder. Ancak Bahâeddin küçük yaşta vefat eder.[42] Yukarıda sözü edilen mektupta müjdelenen çocuğun doğumundan yaklaşık on yedi yıl sonra Kudsî Efendi torunu hakkında birkaç beyit söylemiştir. Bu beyitlerde Kudsî'nin torununa duyduğu muhabbet dikkat çekmektedir. Onu âlem içre var olan şeyh-zâdeniz diye takdîm eden şair; 'nev-nihâlim,

---

[40] Bu mektup Ek I'de verilmektedir.

[41] Fatma Temir, Mahmud Ustaosmanoğlu'nun İsmet Efendi Tekkesi halifelerinden Ahıskalı Ali Haydar Efendi'den sonra kendisine intikal eden irşad vazifesini sürdürdüğünü söylemektedir. Bkz.Fatma Temir, *Silsile-i Aliyye*, s.412.

[42] Fatma Temir, *a.g.e.*, s. 408.

gönül sünbülistânının sevdası' diye nitelendirir. 'O benim evlâdımın evlâdı, mürşidim dil-şâdıdır, onu zerre denli incitmeyin' öğüdünde bulunur:

'Âlem içre vâr olan şeyh-zâdeñiz
Ol dahî hemşîre-i dür-dâneñiz

Nev-nihâlim meyve-i bâlâsıdır
Sünbülistân-ı diliñ sevdâsıdır

Olmuşumdur ben ânıñ dîvânesi
Şem'-i hüsnüñde göñül pervânesi

Gördigüm demde beni pür-feyz ider
Her ne deñlü inkıbâz olsam gider

Şol benim evlâdımıñ evlâdını
Hem dahî mürşidimiñ dil-şâdını

Zerre deñlü siz anı incitmeyiñ
Pendimiñ ġayrında bir iş itmeyiñ [43]

Müteakip beyitlerde Kudsî torununa olan hasretini, bu ayrılığın derdini çektiğini ve bu derdi ancak baba olanların anlayabileceğini söylemektedir:

Haylu müddetden berû kim hasretiñ
Çekdigim derd u belâ-yı firkatiñ

Cümleñiz hakkında çok hayır duâ
Eylerim kim kalbiñiz bulsun cilâ

Öğrenürsiñiz pederlik hâlini
Siz peder oldukda hep ef 'âlini [44]

Araştırmalarımız esnasında ulaştığımız bir başka kaynakta [45] ; İsmet Efendi'nin, Kudsî'nin kerimesiyle olan evliliğinden Nimetullah, Hafız, Ferdi ve Bahâeddin isimlerinde dört oğlu; Nakşiye ve Sıddîka

[43] *Pend-i Mahdûmân*, s.22-23.
[44] *Pend-i Mahdûmân*, s.23.
[45] *İstanbul Evliyaları*, Der. Enver Ören, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2003, c.2, s. 418.

isimlerinde iki kızı olduğu söylenmekteyse de bu bilgiyi doğrulayan ya da destekleyen bir malumat bulunmamaktadır.

Tüm bu bilgilerden hareketle Hüseyin Kudsî Efendi'nin hanımının Emine Hanım olduğunu, Nakşiye Hanım adında bir kızı bulunduğunu ve İsmet Efendi ile Nakşiye Hanım'dan Bahâeddin isminde bir torunu olduğunu söyleyebiliriz.

5. TARİKATI VE SİLSİLESİ

Kudsî Efendi, daha evvel de ifade ettiğimiz üzere yetim büyümüş ve kendi deyimiyle nev-civanlığını bî-hûde geçirmiş; okuyup yazma ile ilgilenmeyip bî-kâr (işsiz) gezmiş, her geçen gün hevâ-yı hevesi artmış, dünya ile iştigal etmiş, nefs elinde esir olmuştur. Bu hâl üzere otuz altı yaşına kadar geldiğinde kendisini bir düşünce almış, bu hâlin sonunu, bu âleme gelmekten maksadın ne olduğunu sorgulamaya başlamıştır. "Bu efkârda iken merhamet-i Sübhânî irişüp bu 'âcizi bir mürşide mülâkî kıldı."[46] diyen Kudsî'nin ifadelerinden anlaşılacağı üzere o tarikata girmesini Allah'ın bir rahmeti olarak görür.

Kudsî'nin tarikata girmesi, bir tefekkür safhasından sonra ve bilinçli bir şekilde olmuştur. O cümle cihân hâlini görmüş, ömrünü boş işlerle tükettiğinin farkına vararak tefekküre dalmıştır. Bu sürecin sonunda Allah'tan gayrıyı ardında bırakıp düşünce ile aklı birbirine bağlamış ve akla uyarak nefsine nasihatte bulunmuştur. Kudsî, tarikata girmeden önce geçirdiği safhaları ve zâlim nefsine ettiği nasihatleri şöyle dile getirir:

Sinnen otuz altıya irmiş idim
Cümle cihân hâlini görmüş idim

Hayrete vardım nice birçok zamân
Añladım ol demde kim hâlim yamân

Çekdim o an başımı ben hırkaya
Cümle sivâyı bırakup arkaya

Fikrimi hem 'aklıma bend eyledim
'Akla uyup nefsime pend eyledim

[46] *Pend-i Mahdûmân*, s.8.

Giryeler itdim o gice hâlime
Şöyle didim nefsim olan zâlime

Sencileyin var mı heyûlâ gibi
Sende cehl âlem-i kübrâ gibi

N'işlemege geldin 'aceb 'âleme
Hiç yakışır mı bu cehl âdeme

Bâri varup dil vireyim mürşide
Aşka düşer emri ile kim gide

'Âşık olan terk ider bu 'âlemi
Âh u enîn ile geçer her demi

'Aşk yolına sarf idem efkârımı
Kâle-i 'aşka vireyim vârımı

'Âteş-i 'aşka ciger olsun kebâb
Nâle vü âhım ile dolsun kıbâb

'Aşka düşen añlar imiş 'aczini
Fakr içine gizler imiş fahrini

'Aczi kabûl eylemede her biri
Az bulunur Kudsî gibi müşteri[47]

Yukarıdaki beyitlerden anlıyoruz ki, Kudsî cehâletten kurtulmak ve aşk yoluna girmek için bir mürşide gönül vermek gerektiğine inanır. Âşık olan aczini anlar ve bu âlemi terk eder. Son beyitte Kudsî'nin aczini kabul ettiğini, dolayısıyla aşk yoluna girdiğini görürüz.

Kudsî'nin tasavvuf yoluna girmesi bir rüya sonucu gerçekleşmiştir. O, bir gece ma'nâ âleminde gayet yüksek bir bina görür. Öyle ki son derece sağlam yapılmış olan bu bina adeta semâ ile bir görünmektedir. Bu sırada gayb'den bir nida duyulur ve bu binanın âlemde hiç fenâ bulmayacağını söyler. İşte bu bina şeriattir ve ona dayanan kimse adımlarını sağlam atar. Kudsî, şeyhi İsmet Efendi'nin bu binaya arkasını verdiğini, sırtına şeriat hırkasını giydiğini görür ve hemen yanına varıp ayağına yüz sürmek diler. Sağ ayağını kaldırıp yüzüne sürer ve uykudan bu hal ile gözünü açar. Sabah olduğunda rüyanın tesiri hâlâ

[47] *Pend-i Mahdûmân*, s.3.

devam etmektedir. Mahcûp ve pişman bir hâlde İsmet Efendi'nin huzuruna varır, şeyhinin başını kaldırıp kendisine nigâh etmesiyle hâlinin değiştiğini, başka bir hâle büründüğünü söyleyen Kudsî, bu hâli ilkbaharın dikenlerden arınıp gül bahçesine kavuşmasına benzetmektedir. Şair başından geçen bu hâlleri uzun bir mesnevî ile şöyle anlatmaktadır:

'Âlem-i ma`nâda gördüm bir gice
Bir binâ bünyâd olup ġâyet yüce

Pek metânet üzre kâr-gîr ol binâ
Pes berâberdir binâ ile semâ

Ol dem irişdi ġaybden bir nidâ
Bu binâ 'âlemde bulmaz hiç fenâ

Aç gözün im`ân ile gör heybetin
İşte bunda bil şerî`at sûretin

Kim ana virmiş olursa zahrını
Bu cihânda kimse bulmaz ka`rını

Şeyhim `İsmet anda virmiş arkasın
Eynine giymiş şerî`at hırkasın

Ol vakit sür`atle vardım yanına
Yüzimi sürmek dilerdim pâyine

Saġ ayaġın kaldırup sürdüm yüzim
Hâbdan bu hâl ile açdım gözüm

Subh olunca tende tâkat kalmadı
Hâlimi şerhe liyâkat kalmadı

Çünki vardım nezdiñe ben rû-siyâh
Kaldırup başın baña itdi nigâh

Gülsitân-ı kalbe dolmuş idi zâġ
Bâġ-bânı yok idi itsun yasaġ

Buldı ol demde taġayyür hâlimiz
Başka hâl üzre olup ef`âlimiz

Ya`ni gülzâra irüpdür nev-bahâr
Zerre deñlu kalmayup hiç hüsr ü hâr[48]

[48] *Pend-i Mahdûmân*, s.13.

Müteakip beyitlerde Kudsî, şeyhinin kendisini kabul buyurduğunu, böylece yıkılmış gönlünü ma‘mûr ettiğini, karmaşık duygu ve düşüncelerinden sıyrıldığını dile getirir:

Çok ricâ itdim beni eyle kabûl
Buyurup bu şeb seni kıldım dühûl

Nutk-ı pâkile beni mesrûr idüp
Şol yıkılmış göñlümü ma`mûr idüp

Çok dolaşmış hâlim ol mânend-i lîf
Cümle hâlim buldum anda münkeşif [49]

Kudsî, tarikata girmekle yeniden dünyaya geldiğini, bunun da şeyhinin lütfu ile olduğunu söyler. Onun şeyhine duyduğu sevgi ana-babaya duyulan sevgi kadar yücedir. Aşağıdaki beyitler bu sevginin çoşkulu bir ifadesidir:

Hem efendim şeyhim `İsmet Hâlidî
Hep kemâlât anda mâl-â-mâl idi

Lîk isti`dâdım azdır neyleyim
Hak budur kim şimdi doġru söyleyim

Kendi lütfundan bu `abd-i `âcizi
Pür-kusûr u pür-günah bir nâçizi

Hâmil oldı hasbeten li’llâh içün
Ol doġurmuşdur beni Allâh içün

Kâl ile tefhîm olunmaz ey dedem
Oldurur atam dahî hem vâlidem

Tıfl olunca eylemişdir kim hıtân
Emzirir hâlâ yedirmez hiç de nân

Bâliġ oldukda beni ev bark ider
Zerre kalmaz ol vakit ġamdan eser[50]

Bu beyitlerden yola çıkarak denilebilir ki, Kudsî Efendi’nin tarikata girişi hayatının dönüm noktasıdır. Otuz altı yaşına kadar olan

[49] *Pend-i Mahdûmân*, s.13.
[50] *Pend-i Mahdûmân*, s.13-14.

dönemde ehl-i dünyalar gibi bir hayat süren Kudsî, İsmet Efendi'ye intisâp ederek yeniden doğmuş, bambaşka bir yaşama adım atmıştır. Onun dinî ilimleri tahsil etmesi, şerîat, sünnet ve ibâdete dair bilgi edinmesi hayatının ikinci döneminde ve hocası, aynı zamanda şeyhi İsmet Efendi vasıtasıyla olmuştur. Nakşî-Hâlidî bir şeyh olan İsmet Efendi'nin irşâdı şerîat ve Ehl-i Sünnet dairesi içinde gerçekleşmiştir. Kudsî, şiirlerinde şeyhinin şerîata bağlılığını, şerîat bâbını ve sünnetin âdâbını ondan öğrendiğini vurgular ve şerîat ehlinden övgüyle söz eder:

Kendi şeyhimdir tarîkatda imâm
Heb şerî`at sohbetin söyler tamâm

Andan öğrendim şerî`at bâbını
Hem nevâfil sünnetin âdâbını

Bil şerî`at âdemin mîzânıdır
Kim ki naks ider anın noksânıdır

Ehl-i sünnet içre olsun nâmınız
Şer`a tatbîk eyleyin ahkâmınız

Her neye kılsan nazar dikkatle bak
Heb şerî`at ehline ref`atle bak [51]

Kudsî, XIX. yy.'da Osmanlı Devleti sınırları içinde oldukça yaygın olan ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye nisbetle bu isimle anılan, Nakşbendiyye [52] tarikatının bir devamı olan[53] Hâlidiyye tarikatına müntesiptir. Pend-i Mahdûmân'da tarik-i Hâlidî'ye dair bir müseddes ve gazeli bulunan şairin Hâlidilik hakkındaki düşüncelerini buradan öğrenmekteyiz. Şaire göre; tarîk-i Hâlidî yüce bir şerîat kapısıdır, Ehl-i Sünnet'in bende-gânıdır. Hâlidîler daima zikr ile muhabbet eylemektedir ve onlar sohbet kaynağı, irfân meclisidirler. Cennete arzu duymayan, boş laf konuşmayan Hâlidîler, cennet bahçesinin bülbülüdürler. "Ölmeden önce ölünüz." hadisindeki sırra talip olduklarından Hâlidîlik bir sırr-ı vahdettir. Onun müntesipleri gaflet uykusundan firâr etmişler ve Hâlidîlik'in vuslat yolu olduğunu bilmişlerdir. Onlara önder Hazret-i

[51] *Pend-i Mahdûmân*, s.14.
[52] Nakşibendîlik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Vassaf Efendi, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), c. 2, Seha Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 5-438.
[53] İrfan Gündüz, *ODTM*, s.236-237.

Sıddîk-i Ekber'dir ve onlar Peygamberin sünnetini icra etmeye vekildir. Kudsî bu düşüncelerini aşağıdaki beyitlerde ifade etmektedir:

'Âli bir bâb-ı şeri'atdir tarîk-i Hâlidî
Bende-gân-ı ehl-i sünnetdir tarîk-i Hâlidî

Zikr ile anlar muhabbet eylemekde dâimâ
Bezm-i 'irfan kân-ı sohbettir tarîk-i Hâlidî

Çekmeyüp arzû behişte eylemezler kıl u kâl
'Andelib-i bâġ-ı cennetdir tarîk-i Hâlidî

Mûtû kable en temûtû sırrının tâlibleri
Ol sebebden sırr-ı vahdetdir tarîk-i Hâlidî

Eylemişler cümlesi şol hâb-ı ġafletden firâr
Bildiler kim râh-ı vuslatdır tarîk-i Hâlidî

Cümle çekmiş kühl *mâ zâġâ'l-basar*'dan çeşmine
Gördiler hep 'ayn-ı 'ibretdir tarîk-i Hâlidî

Cezbe-i Sübhâni'dir şol tâlib-i sâdıklara
Zikr u fikri başka hâletdir tarîk-i Hâlidî

Levs-i cehle hiçbiri âlûde kılmaz dâmenin
Pâk-dâmen-i ehl-i 'ismetdir tarîk-i Hâlidî

Hazret-i Sıddîk-ı Ekber pişvâdır anlara
Feyz-yâb ü pür-letâfetdir tarik-i Hâlidî

'Itr-nâk itmekdedir bu 'âlemi hep ser-te-ser
Zâhidâ gör bûy-ı nisbetdir tarîk-i Hâlidî

Hem tarîk-i şâh-râhdır bu vücûd iklîmine
Ma'nevî bir tâc-ı devlettir tarîk-i Hâlidî

Sünnet-i Peyġamberîyi dâim icrâ itmege
Şer'-i pâkinde niyâbetdir tarîk-i Hâlidî [54]

Kudsî, pek çok beyitte Hâlidîlik'in şeriat dairesi içinde, sünnete bağlı bir yol olduğunu vurgulamakta; itikatlarının âyet, tefsir ve Nebinin hadislerine olduğunu dile getirmektedir. Bu tarikatta sülûkun sonu Kur'ân tilâvet etmektir ve sâlikleri Kur'ân ehlidir. Aynı zamanda teheccüd, işrâk ve duhâ namazlarında devamlıdırlar:

[54] *Pend-i Mahdûmân*, s.53-54.

Âyet u tefsîr ehâdis-i Nebîdir i'tikâd
Medhe şâyândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Cümlesi ehl-i teheccüd hem salâvât-ı işrâk duhâ
Râh-ı cânândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî
.....

Tâ sülûkuñ âhiri Kur'ân tilâvet eylemek
Ehl-i Kur'ân'dır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî [55]

Kudsî, Nakşibendîlik ile Hâlidîlik'in birbirinden farklı yollar olmadığını, her ikisinin kaynağının bir olduğunu düşünmekte aksini düşünenleri de uyarmaktadır:

Hâlidîye başka Nakşibendî başka añlama
Cism u bir cândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî [56]

Şair Hâlidîlik'i dertlilere dermân olan bir Lokman'a benzetir. Öyle ki bu tarîkat ehli dertlerinin aslında kendilerine dermân olduğunu anlarlar ve bu dertten hoşnut olurlar:

Kendi derdin derde dermân oldığın derdli bilür
Kudsî Lokmân'dır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî [57]

Kudsî'nin hayatı hakkında edindiğimiz bilgiler ve eserindeki tasavvufî duyarlıktan hareketle denilebilir ki, o ömrünün ikinci yarısında intisap ettiği Hâlidîlik'i benimsemiş, özümsemiş bir tarikat ehli ve son nefesine dek bu yola bağlı kalmış bir mutasavvıftır.

Kudsî, Pend-i Mahdûmân'da Nakşibendiyye tarikatı silsilesini vermektedir. 57 beyitten müteşekkil 'Silsile-i Şerîf-i Mesnevî' Hazret-i Peygamber'den başlayarak Kudsî'nin şeyhi İsmet Efendi'de son bulur.[58] Mesnevîde sırasıyla şu isimler zikredilmektedir:

---

[55] *Pend-i Mahdûmân*, s.55.
[56] *Pend-i Mahdûmân*, s.55.
[57] *Pend-i Mahdûmân*, s.55.
[58] *Pend-i Mahdûmân*, s. 58-62.

1. Rasûlu'llâh (ö.10/632)
2. Hz. Ebûbekr (ö.13/634)
3. Selmân (Fârisî) (ö.35/655)
4. İmâm-ı Ca'fer (ö.148/765)
5. Ebu'l-Hasan (ö.419/1028-29)
6. Ali (Ferâmedî) (ö.477/1058)
7. Yûsuf (Hemedânî) (ö.535/1140-41)
8. Abdu'l-Hâlık (Gücdüvânî) (ö.617/1220-21)
9. Mahmûd (İncir Fağnevî) (ö.670/1271)
10. Bâbâ-yı Semmâsî (ö.740/1339)
11. Seyyid (Emir) Külâl (ö.777/1375)
12. Şâh-ı Nakşibend(ö.791/1389)
13. 'Alâ'addîn-i 'Attâr (ö.802/1399)
14. Mevlânâ-yı Ya'kûb (ö.847/1443)
15. Ahrârî 'Ubeydu'llâh (ö.895/1490)
16. Mevlânâ Muhammed Zâhid (Derviş) (ö.970/1562)
17. Hâce Semerkand-ı Emkenî (ö.1008/1599)
18. Muhammed Bâkî (ö.1014/1605)
19. Ahmedu'l-Fâruk-ı Serhendî (İmam Rabbânî) (ö.1034/1625)
20. Evliyâ-yı Şeyh-i Seyfü'ddîn (ö.1100/1689)
21. Şemsü'ddîn (Habîbu'llâh) (ö.1195/1781)
22. 'Abdu'llâh-ı Şâh-ı Dehlevî (ö.1240/1824-25)
23. Mevlânâ Muhammed Hâlidî (ö.1242/1826)
24. 'Abdu'llâh-ı Mekkî
25. 'İsmet (Garîbu'llâh) (ö.1289/1872).

6. TEKKELERİ

Araştırmalarımız sonucunda Kudsî'nin tarikata girdikten sonra iki tekke yaptırdığını tespit ettik. Bunlardan ilki, Kudsî'nin şeyhi adına vakfettiği İstanbul Çarşamba'da bulunan İsmet Efendi Tekkesi'dir.

Diğeri ise, Bandırma'da bulunan ve Bezzaz Ali Efendi'nin[59] irşad vazifesini ifa ettiği Tekke Camii'dir.[60]

a) İsmet Efendi Tekkesi:

Kudsî ile şeyhi İsmet Efendi'nin Edirne'de tanışmalarının muhtemel olduğunu ifade etmiştik. İsmet Efendi Edirne'de Sultan Camii'nde irşad vazifesini sürdürürken Kudsî'nin kızı Nakşiye Hanım ile evlenmiştir. Kudsî'nin İsmet Efendi'ye intisabının bu izdivaçtan önce yahut sonra olduğu konusunda bir bilgimiz yoktur. İsmet Efendi İstanbul'daki müridlerinin çoğalması ve dönemin sultanı Abdülmecid'in daveti üzerine İstanbul'a gider.[61] Bir müddet Kudsî'nin Kocamustafapaşa semtindeki konağında kalır. Daha sonra Kudsî, bugün İsmet Efendi Dergâhı'nın bulunduğu Çarşamba'daki yeri satın almıştır. İçinde bir konağın bulunduğu bu dört dönümlük arazide dergâh yaptıran Kudsî onu şeyhi ve aynı zamanda damadı İsmet Efendi adına vakfetmiştir.

Fatma Temir, bu tekkenin yapılışı ile ilgili bazı bilgiler vermektedir. Buna göre; "İsmet Garibullah İstanbul'a gelerek Kocamustafapaşa'da çalışmalarına devam ederken bir taraftan da tekke inşası için arsa aramaktadır. Daha sonra İsmet Garibullah Dergâhı'nın üzerinde inşa edildiği dört dönümlük arazi içindeki konakla birlikte satılmaktadır. Kilise yapılması için Rumlar tarafından arsa sahibine büyük para teklifi yapılır. Fakat arsa sahibi arsayı Rumlara vermeyip İsmet Garibullah'a az bir ücretle tekke inşası için satar."[62] Görüldüğü gibi Fatma Temir tekkenin yapımıyla ilgili olarak Kudsî Efendi'den bahsetmemektedir. Ahmet Doğru Bey'in verdiği bilgiler ise tekkenin Kudsî Efendi tarafından yaptırıldığı doğrultusundadır. Kudsî Efendi'nin malî durumunun tekke yapımına elverişli olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda İsmet Efendi Tekkesi'nin yapımında masrafların

---

[59] Ali Rıza El-Bezzaz Efendi Ahya'da dünyaya gelmiş, manifaturacı dükkanları bulunduğundan Bezzaz ismiyle şöhret bulmuştur. Şeyhi Halil Nurullah Efendi'nin 1893'te vefat etmesiyle meşîhat makamında irşad vazifesine devam etmiştir. 1330/ 1912'de vefat eden Ali rıza Efendi'nin kabri, Bandırma'daki tekkesindedir. Bkz.: Fatma Temir, *Silsile-i Aliyye*, s.410.

[60] Kudsî'nin Bandırma'daki tekkesinden kaynaklarda bahsedilmemektedir. Biz bu bilgiyi İsmet Efendi Tekkesi'nde görüştüğümüz Ahmet Doğru Bey'den öğrenmiş bulunuyoruz.

[61] Fatma Temir, *a.g.e.*, s.407.

[62] Fatma Temir, *a.g.e.*, s. 407.

Kudsî tarafından karşılandığını; fakat kendisinin Edirne'de ikamet etmesinden ötürü inşaatın takibinin İsmet Efendi tarafından yürütüldüğünü söylemek yerinde olur kanaatindeyiz. Zira İsmet Efendi'nin Kudsî'ye yazdığı mektupta, tekkenin masrafları için gereken parayı bildirmesi, malî konularda Kudsî'nin devrede olduğunu göstermektedir. Bu mektuptan ilgili bölüm şöyledir:

"Hak Teâlâ lütf buyurup Medîne-i Tâhire'den 1500 ve El-Hac Râif Efendi 1100 vesâireden taşradan dahi tahminen 700 Ramazan âhirine değin hem deynimi ve hem refâh-ı hâl üzre idâre olundı. Şimdi bu mâh-ı Zi'l-ka'dede kâmilen birkaç zâtdan İstanbulî olmayarak 900 karz alınmış ve i'âdesi lâzımdır. Ve 'ale'l-husûs Mustafa Sabri Efendi'ye bâkî kalan 1000 bu mektubı yazarken bir şahs da gelip hükümetten taleb iderler, bir mâh ricâ eyledim. Ve bundan mâ'adâ 1250 evvelden borcum vardır. Belki taleb iderler amma bunlar birkaç mâh imhâl iderler. Ancak ber-vech-i muharrer 900 ve Sabri Efendi'den 1000 behemehal verilmesi lâzım gelecek. Bundan gayrısı sıkletim yokdur."[63]

İsmet Efendi Tekkesi, 1270/ 1854'te te'sis edilmiş[64] ve 1289/ 1872'de vakfiyesinde geçen ifade ile 'derûnunda icrâ-yı zikru'llâh olunmak üzere'[65] İsmet Efendi adına vakfedilmiştir. İsmet Efendi'nin kayınpederine yazdığı mektup ise tekkenin te'sisinden yaklaşık on iki yıl sonraki 1283/ 1866 tarihini taşımaktadır. Yani İsmet Efendi 1854'ten vefat tarihi olan 1872'ye kadar toplam on sekiz yıl burada irşad faaliyetini sürdürmüştür.

b) Tekke Camii :

Kudsî'nin Bandırma'da da bir tekkesi bulunduğunu Ahmet Doğru Bey'den öğrenmiş bulunuyoruz. Buna göre Kudsî Efendi bir gün Edincik'ten akraba ziyaretinden dönerken yol kenarında Tekke Camii'ni

---

[63] Bu mektup Ek I'de verilmektedir.
[64] İrfan Gündüz, *ODTM*, s.248.
[65] *Geçmişten Geleceğe Bir Müstesna Mekan*, Yanyalı Mustafa İsmet Efendi Camii ve Müştemilatını Koruma Eserlerini Araştırma Ve Yaşatma Derneği, İstanbul, 2000, s.2.

görür. Önceleri Sultan Baba adlı Kâdirî şeyhinin irşad faaliyetini sürdürdüğü bu camii harabe bir haldeyken Kudsî satın alır; bakımını yaptırır ve Bezzaz Ali Efendiyi [66] buraya şeyh tayin eder.

7. ŞEYHİNİN VEFÂTI

Hüseyin Kudsî Efendi otuz altı yaşında intisâp ettiği İsmet Efendi'ye ömrünün sonuna dek bağlı kalmıştır. Onun sayesinde feyz-yâb olduğunu, merhamet-i Sübhânî'nin kendisini ona mülâkî kıldığını söyleyen Kudsî, 'vasfından 'âcizim, 'âcizâne bir nebzecik beyân ideyim' diyerek İsmet Efendi'yi şöyle anlatır:

Şâh-ı kevneyn ile ol hem-nâm idi
Râh-ı irşâdında çün itmâm idi

Mustafâ 'İsmet ki zâten Yanyevî
Saldı iklîm-i ademden pertevi

Yokluğundan vâr olup Hak varlığı
Bi'l-verâse tâm olup muhtarlığı

Misli nâ-bûd olduğundan bî-nazîr
Rûh-ı sultân mülküne kendi vezîr

Sâyesinde feyz-yâbım feyz-yâb
Böyle mürşid kim bulur tahte'l-kıbâb

Kendi lütfi özleyüp bulmuş beni
Râhına kıldım fedâ cân u teni [67]

İsmet Efendi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin[68] halifesi olan Abdullah Mekkî'nin[69] halifesidir. Aslen Yanyalı (Arnavut) dır. Abdullah

[66] Bezzaz Ali Efendi hakkında bkz. dipnot 49.
[67] *Pend-i Mahdûmân*, s.8.
[68] Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Nakşibendiyye tarikatının XIX. yy.'da Osmanlı ülkesinde hızla yayılmasında son derece etkili bir şahsiyettir. Onun adına nisbetle anılan Hâlidiyye tarikatı Nakşibendiyye'nin bir şubesidir. Bağdâdî'nin halifeleri ile bu tarikat Irak, Filistin, Mısır, Hicaz, Endonezya ve Anadolu'da yayılma imkanı bulmuştur. Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatı ve halifeleri hakkında bilgi için bkz. Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik,* Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 29-201 ; Fatma Temir, *Silsile-i Aliyye*, s. 354-404.
[69] Abdullah Mekkî Erzincânî, XIX. yy.'da yaşamış, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'yi Bağdat'ta tanımış, kendisine intisâp ederek onun önde gelen halifelerinden olmuştur. Erzincan ve Mekke'de faaliyetlerini sürdürmüş, Erzincânî ve Mekkî nisbetleriyle tanınmıştır. Yanyalı

Mekkî hazretlerine intisâbından sonra yirmi yıl kadar mürşidi ile Mekke'de kalmış[70] ve onun vefatından sonra Edirne'ye gelerek Sultan Camii'nde irşad vazifesine devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelmiş, önce Koca Mustafa Paşa'da, müteakiben Fatih Çarşamba'da kendi adıyla anılan tekkede faaliyetlerini devam ettirmiştir.[71]

İsmet Efendi'nin müridleri arasında, II. Abdülhamid dönemi Dâhiliye Nâzırı Memduh Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşa gibi ileri gelen devlet adamları da bulunmaktadır. [72] II. Abdülhamid'in tekkesine zaman zaman gelerek, bizzat kendisini ziyaret ettiği ifade edilen Mustafa İsmet Efendi, Abdülmecid Han'ın vasiyeti üzerine, türbe girişinde her Cuma gecesi, on müridi ile ve Hâlidî âdâbı üzere hatm-i hâce zikri icrası için görevlendirilmiştir. Vasiyeti üzerine İsmet Efendi Tekkesi civarında bulunan Sultan Selim Camii bahçesine defnedilen Abdülmecid Han'ın türbesinde bu vazife tekkelerin kapatılmasına kadar aynen devam ettirilmiştir. [73]

İsmet Efendi'nin tarikat âdâbına ve tasavvufa ait *Risâle-i Kudsiyye* isimli manzum, matbu' bir eseri vardır. "Allah'ım bana vadetti; bu dergâhın kapısından içeriye muhabbetle bakanları mahşerde unutturmayacak. Onlara şefaat edeceğim." diye buyurduğu rivayet edilen İsmet Efendi, tekke tamamlandıktan altı ay kadar sonra 1289/ 1872'de vefat etmiştir. "Tekkeyi buldunuz ama galiba şeyhi kaybedeceksiniz." [74] diyerek vefatını haber verdiği de aktarılan bilgiler arasındadır. Kabri tekkenin bahçesinde yer almaktadır.[75]

Mustafa İsmet Efendi halifelerinin en meşhurudur. Bkz. Şahin Erdoğan, *Erzincan Tarihi*, Erzincan, 1987, c.2, s.279 ; Fatma Temir, *Silsile-i Aliyye*, s. 404-406.

[70] İrfan Gündüz, *ODTM*, s. 248.

[71] Fatma Temir, *SA*, s.407.

[72] *Geçmişten Geleceğe Bir Müstesna Mekan*, s.2.

[73] Ahmet Doğru Bey tarafından ve İsmet Efendi Derneğince hazırlanan kitapçıkta (*GGBMM*) zikredilen bu bilgi kaynaklarda da mevcuttur. Bkz. İrfan Gündüz, *ODTM*, s. 249 ; Abdurrahman Memiş, *HBAH*, s.215.

[74] Fatma Temir, *SA*, s. 407.

[75] İsmet Efendi'nin kabri Ek II'de gösterilmiştir.

8. İSMET EFENDİ TEKKESİ'NDE ŞEYHLİĞİ

İsmet Efendi'nin vefatının ardından irşad makamına Dimetokalı Şerif Kudsî Efendi geçmiştir. [76] Şerif Kudsî Efendi, İsmet Efendi'nin vefatından (1289/1872) kendi vefatına dek (1304/1886) toplam on beş sene tekkenin şeyhliğini yapmıştır. Onun vefatından sonra ise Hüseyin Kudsî Efendi şeyh olmuş; ancak aynı sene (1304/1886) Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Kudsî Efendi Pend-i Mahdûmân adlı eserini şeyhliğinden dört yıl önce 1300/1883'de yazmıştır. Bu nedenle şeyhliği hakkında eserinden bilgi elde edememekteyiz. Kaynaklarda ise İsmet Efendi'den sonra tekkenin postnişinliğini ifa edenler arasında zikredilmemektedir.[77]

İsmet Efendi Tekkesi'nde ise İsmet Efendi'den sonraki silsile şöyle belirtilmektedir: "Kendilerinden sonra dergâh-ı şeriflerinden sırasıyla Dimetokalı Şerif Kudsî Efendi, İsmet Efendi Hazretlerinin kayınpederleri Hüseyin Kudsî Efendi, Zağralı Halil Nurullah Efendi, Nevrakoplu Hacı Ahmed Efendi hizmet etmişlerdir. Son şeyh ise, Fatih Dersiamlarından Meşîhat-ı İslâmiyye Te'lif ve Terceme Komisyonu Reisi Ahıskalı Şeyh Ali Haydar Efendi[78] dir."

Bu şahıslar hakkındaki bazı rivayetleri tekkede yaptığımız incelemeler sonucunda tespit ettik. Buna göre; İsmet Efendi kayınpederine: 'Seni sohbet şeyhi yaptım.'diye buyurmuştur. Hüseyin Kudsî Efendi'nin insanları sohbetiyle irşad ettiği, huzurunda kimsenin söz söylemeye imkan bulamadığı da aktarılmaktadır.

---

[76] Şerif Kudsî Efendi'nin kabri tekkenin bahçesinde yer almaktadır.

[77] Fatma Temir, İsmet Efendi'den sonra sırasıyla Nurullah Efendi, Ali Rıza El-Bezzaz Efendi, Ali Haydar Efendi'nin irşad makamına oturduğunu söylemektedir. Bkz. *Silsile-i Aliyye*, 407-415.

[78] 1288/1870 senesinde Ahıska'da dünyaya gelen Ali Haydar Efendi, ilk tahsili ile sarf ve nahvi Ahıska'da okumuş, daha sonra Erzurum'a gelerek Bakırcı Medresesinde bir müddet ders görmüştür. İstanbul'a gelerek Beyazıt Dersiamlarından Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi'nin derslerine devam edip icazet almıştır. Çeşitli kademelerde değişik görevlerde bulunan Ali Haydar Efendi, 1334/1916'da Huzur Dersleri Başmuhataplığına tayin edilmiş ve 1341/1923'e kadar bu görevi sürdürmüştür. 1330/1914 tarihinde, müritlerin seçimi ile Çarşamba'da bulunan Hâlidî İsmet Efendi Dergâhı şeyhi olmuşsa da çeşitli engellerle görevine 1335/1919'da başlayabilmiştir. Bkz. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yayınevi, İstanbul, 1980, c.1, s. 260; Fatma Temir, *Silsile-i Aliyye*, s. 411-412.

Zağralı Halil Nurullah Efendi hakkında ise; kutbü'l-irşad makamının sahibi olduğu, her sabah yetmiş bin kelime-i tevhid, yedi cüz Kur'ân-ı Kerim okumadan seccadesinden kalkmadığı, dünya kelamı konuşmadığı, sûret-i dâimede ibadet ve tefekkür ile meşgul olduğu rivayet edilmektedir.

9. VEFÂTI VE KABRİ

Hüseyin Kudsî Efendi'nin Edirne'de ikâmet ettiğini daha evvel zikretmiştik. İsmet Efendi ile mektuplaşmalarından onun İstanbul'a yerleşmeyi düşündüğünü öğrenmekteyiz. Bu konuda İsmet Efendi mektubunda şöyle demektedir: "... bi'l-külliye bu tarafa teşrîf ve ikâmet niyet-i hayriyye ise Allah Te'âlâ kerîmdir celle şânuhu, nevbetü'l-mevt niyetiyle olarak teşrîf buyurulur ise bu fakîr Sübhânehu ve Te'âlâ Hazretlerinden hayr ile talebim ve niyâzım budur ki, baş başa virüp tekmîl-i enfâs idince berâber ölelim ve berâber haşr olalım."

Yukarıdaki ifadelerden İsmet Efendi'nin, kayınpederi Kudsî'nin İstanbul'a yerleşmesini arzu ettiğini görmekteyiz. Mektubun devamından Kudsî'nin hanımı Emine Hanım'ın Edirne'den ayrılmak istemediği anlaşılmaktadır: "... lâkin Hazret-i Emine Hanım kâimvâlidem de biraz sebâtı kasrdır hem yârdan geçmez hem serden geçmez oldıgın dahî bilirüm. Meselâ Allah Te'âlâ celle şânuhu bulacaksın bildik de yine o evdeki taşların zevkinden geçmez. Ne yapmalı meger Allah celle şân merhamet u sabr u şerh-i sadr ihsân ider ise yoksam Edirne'de kimi vardır bilmem. Ancak her ne vakit hâtıra gelür ise nazar buyurur bunca mesârifâta muhtâcdır gelüp gitmege hâlidir ki hakîkati ifâde ideyim."[79]

Kudsî'nin İstanbul'a geldiği zaman konusunda Osman Nuri Peremeci, Rusların Edirne'ye girdikleri 1877-1879 tarihini vermektedir. [80] Kudsî'nin bu tarihten sonra İstanbul'a yerleşmesi kuvvetli bir ihtimaldir. Zira Kudsî İsmet Efendi Tekkesi'ne şeyh olduğu yılda (1304/1886) İstanbul'da vefat etmiştir.

---

[79] Bu mektup Ek I'de gösterilmiştir.
[80] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.285.

Kudsî'nin kabri İsmet Efendi Tekkesi haziresinde bulunmaktadır. Vefat tarihi 4 Sâfer 1304/ 2 Kasım 1886 olarak verilen mezar taşında şunlar yazmaktadır:

"Hüve'l-Bâkî Şeyh Mustafa İsmet Efendi kuddîse sirruh hazretlerinin hülefâ-yı kirâmından kayınpederleri Edirnevî Seyyid Şeyh Hüseyin Kudsî Efendi Kuddîse sirruh hazretlerinin ruhuna el-fâtiha

Sene 1304

4 Sâfer-i ahîr

Yevm-i Pazar" [81]

Hazirede Kudsî Efendi'den başka; İsmet Efendi'nin küçük mahdumu Abdullah Bahaeddin Efendi, tekkenin postnişinleri Dimetokalı Şerif Kudsî Efendi, Kutbü'l-İrşad Zağralı Halil Nurullah Efendi, Memduh Paşa, İsmet Efendi hulefâsı ve ricâl-i Devlet-i Aliyyeden Ali Sırrı Efendi, yine hülefâdan Süleyman Remzi Bey, Huzur-ı Hümâyun hocalarından Ahmed Hulusî Efendi'nin ve eski kadılardan Tikveşli Süleyman Remzi Bey'in kabirleri bulunmaktadır.

10. İSMET EFENDİ TEKKESİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

1270/1854'te te'sis edilen ve 1289/1872'de vakfedilen İsmet Efendi Tekkesi, tekke ve zaviyelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar hizmet vermiştir. Ancak tanzimattan sonra tekkeleri ıslah tedbirleri adı altında bazı siyasî baskılara maruz kalmıştır. Bunun bir örneği tekkenin son şeyhi Ali Haydar Efendi'nin post-nişînliğe seçilmiş olmasına rağmen beş yıl kadar görevine başlamasının geciktirilmesidir. Ali Rıza Efendi'nin 1330/1914'te vefatı ile boşalan post-nişînliğe bütün ihvan ve müridânın biatı ile seçilen Ali Haydar Efendi'nin yerine Meclis-i Meşâyih tarafından Mustafa Hâkî Efendi getirilmiştir. Usulsüz yapılan bu tayin tekke mensupları arasında huzursuzluğa sebep olmuş ve müridândan Hafız Halil Sami Efendi tarafından, padişaha hitaben yazılan

[81] Kudsî'nin kabri Ek III'de gösterilmiştir.

bir dilekçe ile durum saraya intikal ettirilmiş ve sarayın müdahalesi sonucunda Ali Haydar Efendi'nin hakkı irâde-i seniyye-i padişahî ile iade edilmiştir. [82]

Ali Haydar Efendi, 1 Ağustos 1960 tarihinde dergâhın bulunduğu mahaldeki evinde dâr-ı bekâya göçmüştür. Kabri Edirnekapı Şehitliği'ndedir.[83]

Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra damadı Osman Nuri Efendi, otuz üç sene bu mekanın hem maddî hem de manevî hizmetini görmüş, bu mekanın bir irşad merkezi olmasını temin etmiştir. 1993'te Nuri Efendi'nin vefatından sonra, Ezher Üniversitesi ulemâsından, milletvekilliği dahil pek çok devlet makamında vazife ifa etmiş olan damadı Osman Saraç Hocaefendi hizmette bulunmuştur.

1998'de vefat eden Osman Saraç Hocaefendi'den sonra bu mekandaki hizmetlerin daha sistemli, sürekli ve yasal bir çerçevede sürdürülmesi gereğine binaen, Osman Saraç'ın iki mahdumunun da aralarında bulunduğu bu mekanın mânâsı etrafında birleşen kişiler tarafından "Yanyalı Mustafa İsmet Efendi Camii ve Müştemilatını Koruma, Eserlerini Araştırma ve Yaşatma Derneği" adı altında bir dernek kurulmuştur. Mezkur dernek, bu mekanın maddî ve manevî değerlerini koruma ve geliştirme faaliyetlerini sürdürmektedir.[84]

Kudsî Efendi tarafından satın alınarak dergâh olarak vakfedilen Nurettin Paşa konağı yandığı için Hacı Ahmed Efendi'nin meşihatı zamanında Memduh Paşa tarafından şimdi mevcut olan ahşap harem ve selamlık kısımları yeniden inşa ettirilmiştir. Tevhidhâne olarak kullanılan birer tonoz kubbeyle örtülü iki bölüme sahip Bizans yapısı bina, tekkelerin kapatılmasından sonra uzun süre metrûk kalmış; nihayet Ali Haydar Efendi'nin damadı ve vekili Osman Nuri Efendi tarafından Anıtlar Yüksek Kurulu'nun da izniyle minare ve son cemaat yeri ilave edilip ortasındaki duvar kaldırılmak suretiyle 1958 yılında camiye çevrilmiştir. Dergâhın geniş bahçesini üç taraftan çevreleyen taş

[82] İrfan Gündüz, *ODTM*, S.211-212.
[83] Sadık Albayrak, *SDOU*, c.1, s. 261.
[84] *Geçmişten Geleceğe Bir Müstesna Mekan*, s.5-6.

duvarlardan cümle kapısını da barındıran kuzey kısmı 1992'de yolu genişletmek için yıkılmış, yerine beton bir duvar inşa edilmiştir. Duvar üzerinde yer alan içten tonoz kubbeli, dıştan çatı ile örtülü Bizans yapısı sarnıç da aynı yıkımda ortadan kalkmıştır.[85]

Özetle tekke bugün camii olarak hizmet vermekte; dergâhın bahçesindeki evde ise Osman Saraç Efendi'nin eşi ve oğlu ailesi ile birlikte ikamet etmektedir.

[85] *A.g.e.*, s.3.

B. ŞAHSİYETİ

1. TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

Kudsî Efendi'nin şahsiyetini ortaya koyarken bir mutasavvıf olarak tasavvufî yönünü ve bir şair olarak edebî yönünü incelemek gerekmektedir. Denilebilir ki, onun şahsiyetine ve eserlerine vücut veren yegâne unsur ömrünün ilk yarısından sonra tanıştığı tasavvuftur. Kudsî'nin İsmet Efendi'ye intisâb ederek tarikata girmesi yıkılmış gönlünü ma'mûr etmiş, hayatına yeni bir yön vermiştir. Hayatında böylesi bir etkiye sahip olan tasavvuf, eserinin de ana temasını teşkil eder. Nasihat-nâme türündeki bu eserde Kudsî okuyucularını bir mürşide gönül vermeye çağırır; çünkü kişi ancak bir mürşidin rehberliğinde kendini ve dolayısıyla yaratıcısını tanır, O'na giden yolu bulur. Şair aşağıdaki beyitlerde bu düşüncelerini dile getirmekte ve mürşid-i kâmile bağlanmaları için ehl-i imana vasiyette bulunmaktadır:

Sen olma 'ilm ile maġrûr 'ilim ma'lûma tâbi'dir
Gözünden kim ciger kanı dökenler buldı dermânı

Vasiyyetdir gözüm nûrı 'umûmen ehl-i îmâna
Arayın mürşid-i kâmil gezüp İran'ı Tûrân'ı

Didim bir söz hakikatce bilürsen kadr ü kıymetce
Bulup bir mürşid-i kâmil bırakma pâk-i dâmânı [86]

Kudsî'nin tasavvuf anlayışında şeriat ve tarikat birbiriyle uyum içindedir. Tarikat, şeriatın dışında bir yol değil bilakis şeriat üzere bir yoldur. Şeriat üzere olmayan kimse tarikat ehli de olamaz; hakikat ve marifet dahi ondan uzaktır:

Ba'zılar dervîş olup buġz eyliyor
Hem şerî'at ehline söz söylüyor

Ger bilürsen kim şerî'atsızdır ol
Hem tarîkat hem hakîkatsizdir ol

Ma'rifet hiç varmaz ânın yânına
Bakma sen kim itdigi bühtânına [87]

[86] *Pend-i Mahdûmân*, s.42.
[87] *Pend-i Mahdûmân*, s. 23.

Kudsî aşk ehli bir mutasavvıftır. Eserinde sık sık aşkı ve âşıkın hallerini anlatarak varını aşk yoluna sarf etmek istediğini belirtir. Zira aşka düşen aczini anlar ve "*fakru fahrî*" hadisindeki mânâya erer:

'Âşık olan terk ider bu 'âlemi
Âh u enîn ile geçer her demi

'Aşka düşen añlar imiş 'aczini
Fakr içine gizler imiş *fahrini* [88]

Şair eserinin bütününde bir mürşid-i kâmile bağlanıp, onun terbiyesi ile yetişmek gerektiği mesajını verdiği gibi; çeşitli nazım türlerinde müstakil şiirlerle de tarikat makamlarını, tarîk-i Hâlidî'yi anlatmıştır.[89] Tüm bunlar Kudsî'nin tasavvufa gönül vermiş, yaşamını ve faaliyetlerini insanların irşadına sarfetmiş bir ehl-i tarik olduğunun ifadesidir.

2. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Kudsî'nin edebî şahsiyetini bilinen tek eseri Pend-i Mahdûmân'dan yola çıkarak ortaya koymak mümkündür. Zira kaynaklarda onun hayatı hakkında dahi çok az bilgi verilmekte, edebî şahsiyetine ise hiç değinilmemektedir. Bu konuda Peremeci, yalnızca şu bilgiyi vermekle yetinir: "Zekâ ve isti'dâdı ile bu zât daha gençliğinde güzel şiirler söylemeye başladı." Ayrıca onun ümmî olmasına, okuma yazma bilmemesine rağmen işitmekle epeyce bilgi sahibi olduğunu da ifade etmektedir.[90]

[88] *Pend-i Mahdûmân*, s. 2.
[89] Tarikat makamlarına dair gazel için bkz. *Pend-i Mahdûmân*, s.41-42 ; Tarik-i Hâlidî'ye dair müseddes için bkz. . *Pend-i Mahdûmân*, s.48-51; yine Tarîk-i Hâlidî'ye dair gazel için bkz. . *Pend-i Mahdûmân*, s.53-55.
[90] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.285.

Kudsî her ne kadar ümmî olduğunu, nutuk ve belâgat ilimlerinden anlamadığını çeşitli beyitlerde[91] ifade etse de eseri onun, divan şiirinin şekil ve muhteva unsurlarına vâkıf olduğunu göstermektedir. Ancak eserlerinde nasihat etmeyi, insanları eğitmeyi gaye edindiğinden edebî kaygılar geride kalmış; maksada hizmet eden sade, samimi ve kolay anlaşılan bir dil ön plana çıkmıştır.

Kudsî'nin şiirlerinde daha ziyade dinî, tasavvufî konular hâkimdir. Tarikat, şeriat, mürşid-i kâmil, nefsin halleri, sâlikin yapması ve yapmaması gerekenler onun işlediği başlıca konulardır. O kendi hâlinden, boşa geçirdiği gençliğinden bahsederek okuyuculara ibret olmasını ister ve onların şeriatten nasiplerini almaları için nasihat eder. Bu düşüncelerini aşağıdaki beyitlerde en sade ve samimi şekliyle ifade etmektedir:

Sizlere itmek dilerken keşf-i râz
Kendi hâlimden zuhûr-ı ihtirâz

Bu sebebden pendimi tevkîf idüp
Ba'dehu bu sözleri ta'rîf idüp

İtdigim budur sebeb şol nush u pend
Tâ şerî'atla olasız behre-mend [92]

Kudsî'nin şiirlerinde, dinî-tasavvufî muhteva ve öğüt verme gaye olsa da zaman zaman edebî ve sanatkârâne söyleyişin öne çıktığı da görülmektedir. Özellikle İlâhî aşk konusunu işlediği gazellerinde, divan edebiyatında sıkça kullanılan 'gül ile bülbül, şem' ile pervâne' mazmunlarına; 'mâh-rû, kemân ebrû, tîg-i müjgân, zülf-i mâr, gamze-i hûn-hâr' benzetmelerine yer verdiğini görmekteyiz. Bu tarz sanatlı söyleyişlere aşağıdaki beyitler misaldir:

---

[91] Eyleyeyim evvelâ 'aczim beyân
Ümmîligim 'acz ilen olsun 'ayân

Añlayamam asl-ı fesâhat nedir
Hiç bilemem nutk u belâġat nedir

Görmemişim 'ilm üzere kâide
Gûş iderek añlayamam fâide (*Pend-i Mahdûmân*, s.3).

[92] *Pend-i Mahdûmân*, s.22.

Mâh-rûyıñ burc-ı ‘akrebden temâşâ eyleyüp
Zülf-i yâriñ her teli bir şekl-i mâr olsun da gör
.....
Ġamze-i câdûsını yâriñ temennâ eyle de
Tîġ-i müjgânı seniñçün âb-dâr olsun da gör [93]

Sînem üzre yâre açmış şol kemân ebrûlarıñ
Tîġ-i müjgânıñ gibi berrân-ı hançer var mıdır
.....
Nîm-nigâhıñdır cigerden dem-be-dem hûnum döken
Ġamze-i hûn-h ârına nisbetde neşter var mıdır[94]

Pend-i Mahdûmân’da yer alan bir müstezad da sanatkârâne söylenmiştir. Özel vezinlerle yazılan ve anlamları bakımından da öteki nazım şekillerinden ayrılan özellikleri olan müstezadlarda, ziyâde’ler okunsa da okunmasa da beytin anlamının bozulmaması ve güzelliğinin azalmaması gerekir. Bu nedenle müstezad nazım şekli, edebiyatımızda ilk yüzyıllardan beri az kullanılmıştır.[95] Bu özellikleri dikkate alındığında Kudsî’nin müstezad nazım şekliyle şiir söylemesi önemli ve dikkate değer bir durumdur. Şair tasavvufî düşüncelerini dile getirirken divan şiirinin edebî özelliklerini ve inceliklerini de ihmal etmemiş, bu alandaki vukufiyetini ortaya koymuştur. Bu müstezad, Kudsî’nin eserinde şiirinden övgüyle söz ettiği tek manzume olması itibariyle de dikkate değer. Kudsî, sözlerini sarf ederek yeni bir gazel söylediğini ve bunun gayet güzel olduğunu aşağıdaki beyitlerde şöyle dile getirmektedir:

Güft ü gûyum sarf idüp söyler dilim bir nev ġazel
ġâyet güzel
Nev-civânlık gitdi senden ağarupdur mûy u ser
Kudsî yeter [96]

[93] *Pend-i Mahdûmân*, s. 23-24.
[94] *Pend-i Mahdûmân*, s. 52.
[95] Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994, s. 23.
[96] *Pend-i Mahdûmân*, s. 40.

Yukarıdaki izahlarımızdan anlaşılacağı gibi, Kudsî halkı irşad etmek, onlara öğüt vermek gayesiyle şiir söyleyen bununla birlikte divan şiirinin dil ve üslup özelliklerine vâkıf bir mutasavvıf şairdir. Eserinde dînî-tasavvufî muhteva öncelikli olduğundan kolay anlaşılabilen, sade bir dil kullanmıştır. Ancak sanatlı, Arapça-Farsça terkiplerin kullanıldığı şiirleri de vardır.

II.BÖLÜM

HÜSEYİN KUDSÎ-İ EDİRNEVÎ'NİN

PEND-İ MAHDÛMÂN ADLI ESERİ

1. GENEL BİLGİLER

İslâmî temele dayanan ahlâk ve âdap kaidelerini veciz ifadelerle dile getirerek, insanlara ve bilhassa genç nesillere öğüt vermek amacıyla kaleme alınan eserler çoğunlukla *pend-nâme, nasihat-nâme* gibi adlar almıştır.[97] Bu eserlerde İslâmî ve tasavvufî görüşe dayanan ahlâk kaideleri, beşerî faziletler, muâşeret usülleri anlatılmış ve öğüt verme gayesi güdülmüştür.[98]

Pend-nâmeler; uzun ve zengin bir hayat tecrübesinin, derin ve ihatalı bir bilginin rehberliğinde, pratik hayatta mutlu olma yollarını gösterdikleri gibi âhiret hayatında saadete ulaşmanın şartlarını da ortaya koyarlar.

Öğüt verme amacıyla yazılan bu tip eserlerde, anlatılan konuyu kuvvetlendirmek için ifade arasına atasözleri, deyimler, din ve tarikat büyüklerinin sözlerinden seçilmiş parçalar özenle serpiştirilir. Denilebilir ki, öğretici amaç güden, ahlâk konusunun geniş ölçüde yer aldığı bu eserlere Kur'an ve Hadis kaynaklık etmektedir. Yer yer âyet ve hadislerden yapılan iktibaslar, belirtilmek istenen düşünceye delil teşkil eder.

Türk edebiyatında öğüt verme amacıyla söz söyleme geleneğini atasözlerine dayandırmak doğru olur kanaatindeyiz. Zira doğru, iyi ve faydalı olanı göstermek için söylenmiş atasözleri, bazen yarı manzum diyebileceğimiz kalıplaşmış şekilleriyle nasihat-nâmelerin ilk örnekleri sayılabilir.[99]

Türk edebiyatında pend-nâmenin edebî bir tür olarak ortaya çıkışı Nişaburlu mutasavvıf Feridüddin Attar'ın[100] Şark-İslâm klasikleri arasında yer alan ünlü eseri *Pend-nâme*'nin tercüme ve şerhleri ile olmuştur. Şairlerimiz, bu çeviri ve şerhlere kendilerinden de bir şeyler

---

[1] Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998, c.7, s. 241.
[98] *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1985, c.7, s. 2599.
[99] Komisyon, *TDVEA*, c. 7, s. 241.
[100] Feridüddin Attar ve eseri Pend-nâme hakkında bkz. Feridüddin Attar, *Pend-nâme*, Çev. M. Nuri Gençosman, MEB, Ankara, 1985.

katarak eseri genişletmiş ve zenginleştirmişlerdir. Attar'ın Pend-nâmesi'ne yapılan belli başlı tercümeler arasında: Hicri 946 tarihinde Edirneli şair *Emrî Emrullah* tarafından yapılan manzum tercüme, Ferheng-i Şuûrî adlı Farsça lügat müellifi *Hasan Şuûrî* (Ö. Hicri 1105) tercümesi, Sultan I. Ahmet devri şairlerinden *Livâî*'nin tercümesi, son asır âlimlerinden merhum *Mustafa Asım*'ın manzum tercümesi[101] , *Sabâyî Hayreddin Çelebi*'nin *Sırât-ı Müstakîm* (Bursa Genel Kütüphanesi, Nu.4404) adlı tercümesi zikredilebilir. Pend-nâme'ye yapılan şerhler arasında: İstanbul ulemâsından İsmet Mehmet (Ö. Hicri 1160) şerhi, yine İstanbul ulemâsından İsmail Müfid (Ö. Hicri 1217) şerhi, Erzincanlı Hacı Feyzullah (Ö. Hicri 1323) şerhi sayılabilir.

Telif pend-nâmelerimizde de genellikle Attar'ın eseri örnek alınmıştır. Zarifî'nin *Pend-nâme'*si [102] bunun en güzel örneklerinden biridir. Sade ve yapmacıksız bir dil kullanan şair, okuyucuyu nasihatleriyle yönlendirmek ve böylece toplumu daha iyi hale getirmek gayesiyle şiir söylemiştir. Eser işlediği konular ve düzen itibariyle Türk edebiyatındaki pek çok pend-nâme gibi Attar'ın Pend-nâmesini andırır. Bununla birlikte edebiyatımızda orijinal pend-nâmeler yazmaya özen gösterenler de olmuştur. Güvahî'nin *Pend-nâme'*si[103] , işlediği konuların yanısıra işleyiş biçimiyle de Attar'ın eserinden farklılıklar gösterir. Bu konuda Mehmet Hengirmen şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "Attar'ın *Pend-nâme*'sinde ahlâkî konular tasavvuf açısından işlenmiştir. Güvahî ise daha çok çevresinde gördüğü, duyduğu ve kendi başından geçen olayları gerçekçi bir açıdan ele almış, bunları kısa hikâye, latife ve fıkralar biçiminde anlatarak, sonunda atasözleriyle öğütler vermiştir. Oysa Attar'ın *Pend-nâme*'sinde bunlara benzer hikâye, fıkra biçiminde anlatımlar yoktur. Öğütler doğrudan doğruya konuya ilgilendiren başlıklar altında verilmiştir."[104]

---

[101] Ferdüddin Attar, *a.g.e.*, s.VIII.

[102] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yakup Topal, *Pend-nâmeler ve Ahmed Zarifî Baba'nın Pend-nâmesi*, EKEV Akademi Dergisi, c. 2, S. 3 (Kasım 2000), s. 129-136; Yakup Topal, *Pend-nâme-i Ahmed Zarifî Baba*, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, 1996, Yayımlanmamış Lisans Tezi.

[103] Güvahî, *Pend-nâme*, Haz. Mehmet Hengirmen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.

[104] Güvahî, *a.g.e.*, s. 17.

Türk edebiyatındaki telif pend-nâmelerden bazıları şunlardır: Esad Efendi, *Pend-nâme-i Vak`anüvis Esad Efendi* (Milli Ktp. Nu:EHT 1947 A 426); Ahmed Sûzî Efendi, *Pend-nâme-i Sûzî* (Süleymaniye Ktp. Tasnif Nu: 894-1 ve Milli Ktp. Nu: M.F.A. 3763/2); Azmî Pir Mehmed, *Pend-nâme-i Azmî* (Milli Ktp. Nu: Yz. A. 2077 ve 2009/9); Ali el-Kâtib, *Pend-nâme-i Ali el-Kâtib* (Milli Ktp. Nu: Yz. A. 892/2); "Bâlî, *Bahr-ı Nasâyih*; Sinan Paşa, *Nasihat-nâme*; Zaifî Pir Mehmed, *Bostân-ı Nasâyih*; Şemseddin Sivasî, *Pend-nâme*; Nâbî, *Hayriyye*; Sünbülzâde Vehbî, *Lûtfiyye*; Ahmed Hamdi Şirvanî, *Nasâyih-i Şübbân*".[105]

Edebiyatımızdaki telif pend-nâmelerin biri de üzerinde çalıştığımız *Pend-i Mahdûmân*'dır. *Pend-i Mahdûmân*, Kudsî'nin bilinen tek eseri olup pend-nâme nev'inde yazılmış manzum bir eserdir. Kaynaklarda Kudsî'nin, Hâlidî tarikatına intisâb ettikten sonra Mihnetî mahlasını kullandığından söz edilmekteyse de bu mahlas ile söylediği bir şiirine rastlamadık. Ayrıca Pend-i Mahdûmân şairin Hâlidî tarikatına intisâbından epey sonra basılmış olup, şeyhi ve Hâlidîlik üzerine Kudsî mahlasıyla söylediği şiirleri içermektedir.

Dînî-tasavvufî muhtevalı bir nasihat-name olan Pend-i Mahdûmân, matbu'dur ve içerdiği şiirler itibariyle küçük bir divan özelliği göstermektedir. 739 beyitten oluşan eser, manzum bir mukaddime ile başlar. Besmele'den sonra Allah'ın birliğini ve büyüklüğünü anlatan mensur kısmı, Allah'ın yoktan var edişini ve yüceliğini dile getiren bir gazel takip eder. Daha sonra Kudsî, mürşidine, Allah Teâlâ'nın insanlara peygamberler gönderişine, Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesine, dört halife ve ashaba dair uzun bir mesnevî söylemiştir. Bu mesnevînin ardından dönemin sultanı II. Abdülhamid dua ve hayır ile anılmakta, saltanatının uzun olması temenni edilmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz bu şiirler bir divandaki tevhîd, münâcât ve na't bölümlerine benzemektedir. Ancak daha evvel de ifade ettiğimiz gibi, Kudsî şiirlerinde edebî kaygı gözetmemiş, halkı irşad etmeye öncelik vermiştir. Bu nedenle divan şiirinin şekil özelliklerine sıkı sıkıya

[105] *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c. 7, s. 2599.

bağlı kalmayarak daha esnek bir tutum içinde eserini tertip etmiştir. Pend-i Mahdûmân'ın devamında da bu esneklik devam eder, gazellerle mesnevîlerin iç içe girdiği görülür. Tüm bu nazım şekillerinin ortak özelliği nasihat içerikli olmaları ve samimî üsluplarıdır.

Yukarıda bahsettiğimiz özellikleriyle *Pend-i Mahdûmân,* edebiyatımızda yazılmış diğer pend-nâmelerle yer yer ortak özellikler göstermekte[106]; fakat daha çok bir divânı andırmaktadır. Kudsî'nin öğütlerini tasavvufî bir üslup ile vermesi, aklâkî konularda, her yaştan ama bilhassa genç nesilden okuyucularına yol göstermesi bu ortak özellikler arasında zikredilebilir. Küçük bir divânı andıran farklı nazım şekillerindeki şiirler, dönemin şaileri için düştüğü *tarih*'ler ve tasavvufî aşkı işlediği gazeller ise Kudsî'yi diğer Pend-nâme yazan şairlerden ayırmaktadır. Her hâlükârda Pend-i Mahdûmân ibret gözüyle okunması gereken bir nasihat-nâme olup edebiyatımızda önemli yeri hâiz bir edebî tür olan pend-nâmeler arasında kendine has bir yerde bulunmaktadır.

A) ESERİN ADI

Pend-i Mahdûmân'ın ismi Kudsî tarafından konmuş ve eserde birkaç yerde zikredilmiştir. Eserin girişinde Kudsî aczini ve ümmiliğini ifade ederek, fikrini akla bend eylediğini, akla uyup nefsine pend eylediğini söylemekte ve eserin adından ilk kez şöyle bahsetmektedir:

Eşk-i sirişkim yetiş imdâdıma
Bed' ideyim *Pend-i Mahdûmân*'ıma

Her ne kadar var ise sehv u hatâ
Her okuyan lütfile kılsun du'â

Biz gibi hâke basanın pâyına
Yüz süreriz 'aczile dâmânına [107]

Bir başka yerde Kudsî eserinin adını koymakta ve eserin bahtının açık olmasını Hakk'tan dilemektedir:

---

[106] Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rıdvan Canım, *"Pend-nâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları"*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (Ayrıbasım), Samsun, 1988.
[107] *Pend-i Mahdûmân*, s.3.

Bu risâlem Pend-i Mahdûmân ola
Nâmı lütf-i Hakk ile şâyân ola

Ey du-çeşmim nûri sizler añlayıñ
Güft-i gûyum gûş-i cânla diñleyiñ [108]

İsmet Efendi Tekkesi'ndeki görüşmelerimizde Kudsî'nin sohbet ehli bir insan olduğunu, bu nedenle İsmet Efendi'nin ona: "Seni sohbet şeyhi yaptım." buyurduğunu tespit etmiştik. Kudsî'nin yukarıdaki beyitleri sohbet havasında söylenmiş izlenimi vermekte, sade ve samimî anlatımı ile tespitlerimizi doğrular nitelikte görünmektedir. Kudsî bu sözleri eserinde değil de bir sohbet meclisinde söyler gibidir.

B) YAZILIŞ SEBEBİ VE TARİHİ

Kudsî, eserini telif sebebini şöyle ifade etmektedir:

Hakk size bu 'âcizi kılmış 'atâ
Kendi lütfinden size kılmış 'atâ

Sizlere itmek dilerken keşf-i râz
Kendi hâlimden zuhûr-ı ihtirâz

Bû sebebden pendimi tevkîf idüp
Ba'dehu bu sözleri ta'rîf idüp

İtdigim budur sebeb şol nush u pend
Tâ şerî'atla olasız behre-mend

Lütf-i Hakk ile düzelsün hâliñiz
Hep şerî'at üzre olsun fâliñiz [109]

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Kudsî'nin Pend-i Mahdûmân'ı kaleme almasının yegane sebebi; insanların doğru yolu bulmalarına yardımcı olmak, şeriat üzere bir yaşam sürmeleri için onlara nasihat etmektir. Kudsî aynı zamanda hidâyetin ancak Hakk'ın lütfu ile olacağını da vurgulamakta, bunun için dua ve niyazda bulunmaktadır.

Kudsî, nasihatlerini insanların kulağına küpe yapmalarını, böylece her sorunun çözüleceğini "Nush u pendim gûşuña mengûş olursa ey

[108] *Pend-i Mahdûmân*, s. 12.
[109] *Pend-i Mahdûmân*, s. 22.

püser/ her iş biter"[110] şeklinde ifade ederek öğütlerinin önemini vurgulamaktadır.

Pend-i Mahdûmân'daki nasihatlerin ana temasını bir mürşid-i kâmile bağlanmak gerektiği oluşturur. Zira insanın, dünyanın bin bir türlü tuzaklarına düşmemesi ve Allah Teâlâ'ya aşk ile yol bulması bir mürşidin rehberliğinde mümkündür. Kişi tek başına bu yolculuğa çıkamaz. Eserde yer alan bir müseddesin tekrar eden beytinde şair bu düşünceyi vurgulamaktadır:

Bu pendim gûş idüp hıfz it bırakma dâmen-i pîri
Seni sayd itmesün gözle sipehriñ dâm-ı tezvîri [111]

Matbu' bir eser olan Pend-i Mahdûmân 1302 / 1885'de Mekteb-i Sanâyi' Matbaasında tab' olunmuştur. Eserin sonunda yazıldığı tarih 1300 (1883) ve basıldığı tarih ise '21 Kânun-ı Evvel 1299' olarak verilmiştir. Ebced hesabıyla eserin yazıldığı tarih düşürülmüştür. Kudsî cevher (mücevher)'le tarih düştüğünü 'cevher' sözüyle belirtmiştir. Tarih kelimesi zuhurât'tır. Bu kelimenin noktalı harfleri olan ظ ve ت'nin toplamı 1300'dür.

Sâl-i tarihine cevherle zuhûrât
Zikr-i Hakk ile ola âhir demi [112]

1300

Kudsî, Pend-i Mahdûmân'ı Hakk'ın ihsanıyla sekiz günde tamamladığını şu beyitlerle ifade etmektedir:

Bu risâlem Hakk ki ihsân eyledi
Tam sekiz günde lisânım söyledi

Ol sekiz gün oldı bu sözde temâm
Hakk sizi kılsun tarîkatda müdâm [113]

Pend-i Mahdûmân'ın yazıldığı dönemde II. Abdülhamid (1876-1909) saltanattadır. Kudsî şiirinde Nakşibend-i Hâlidî âdâbımız diyerek

[110] *Pend-i Mahdûmân*, s. 39.
[111] *Pend-i Mahdûmân*, s. 55.
[112] *Pend-i Mahdûmân*, s. 63.
[113] *Pend-i Mahdûmân*, s. 23.

hatm okundukça Pâdişâh-ı âleme dua ettiklerini söyler. Onun saltanatının uzun, düşmanlarının yerle bir olmasını diler. Saltanatında hem tarikat hem şeriat ehlinin huzur içinde yaşadığını, herkesin maksuduna ulaştığını ifade ederek memnuniyetini belirtir. Sultan Abdülhamid'e dua olarak mesnevi biçiminde yazılmış on üç beyit aşağıda verilmektedir:

Nakşibend-i Hâlidî âdâbımız
Böyle ta`lîm eyledi üstâdımız

Hatm okundukça ideriz dâimâ
Pâdişâh-ı `âleme bizler duâ

Şimdi Sultân-ı cihân 'Abdü'lhamîd
Hak Teâlâ eylesün ömrün mezîd

Saltanatda tûl ide Hak ömrini
Seng-i hârâdan geçirsin emrini

Gün-be-gün a`lâ kılub ferdâsını
Hâk ile yeksân ide a`dâsını

Bahr u ber biñlerce ihsânıñ görüp
Emrine râm oldı fermânıñ görüp

Hak umûrunda muvaffak eylesün
Hayr ile ol zâtı Mansûr eylesün

Doldırup rûy-ı zemîni pertevi
Pür-ziyâ olmakdadır dünyâ evi

Hem şerîat hem tarîkat râhını
Fehm idüp ez-cümle bunlar ehlini

Devletinde hoş geçindi ehl-i hâl
Mala h âhiş-ger olan cem` itdi mâl

Cümlesi maksûdını almış ele
Sâye-i 'Abdü'lhamîd Hân ile

Çünki bulduk zıll-i Yezdân sâyesi
Bir iki sözdür bunuñ sermâyesi

Eylemişdim güft-i gûyum mâ-hazar
Pend içün tahrîr idem bir muhtasar [114]

[114] *Pend-i Mahdûmân*, s. 12-13.

C) NÜSHALARI

Pend-i Mahdûmân daha öce de ifade ettiğimiz üzere matbu‘ bir eserdir. Tespit edebildiğimiz nüshalar; Millî Kütüphanede (EHT)1962 A 92 numarada, Ankara İlahiyat Fakültesi 297.75 /HÜS.P, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâi Efendi 1373/ 894.35-I numarada bulunmaktadır. Ayrıca Çarşamba'daki İsmet Efendi Dergahı'nın kütüphanesinde üzerinde el yazısı ile bir takım düzeltmeler yapılmış bir nüsha bulunmaktadır. Bu düzeltmeler iki el yazısı ile yapılmıştır. Tekkede görüştüğümüz Ahmet Doğru Beyden edindiğimiz bilgilere göre bu el yazılarından birinin Kudsî Efendi'ye ait olma ihtimali oldukça yüksektir. Diğerinin ise İsmet Efendi Tekkesi'nin son şeyhi Ali Haydar Efendi'nin el yazısı olduğunu sanıyoruz. Çalışmamızda bu nüshadaki düzeltmeleri dikkate alarak metni ortaya koyduk ve yaptığımız değişiklikleri dipnot ile gösterdik.

2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

A) NAZIM ŞEKİLLERİ

Pend-i Mahdûmân'da, divan edebiyatı nazım şekillerinden gazel ve mesnevî tarzında yazılmış şiirler ağırlıklı olarak bulunmaktadır. Kudsî Efendi; Allah, Hazret-i Peygamber, Dört Halife, Şeyhi İsmet Efendi ve Sultan Abdülhamid'e ithâfen yazdığı şiirlerinde de kaside tarzını kullanmamış, mesnevî nazım şeklini benimsemiştir. Eser tasavvufî öğütler içeren uzunca bir mesnevînin arasına serpiştirilmiş gazel, müseddes ve müstezad nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerden müteşekkildir.

Kudsî'nin gazelleri 5-31 beyit arasında değişmektedir. Bir de hurûf-ı hecâ üzere 20 beyitlik bir gazel-i musanna' söylemiştir. [115] Eserde divan şairlerince pek az kullanılan müstezad nazım şekliyle de 6 beyitlik bir şiir yer almaktadır.[116]

Pend-i Mahdûmân'da kullanılan bir başka nazım şekli de müseddestir. Kudsî, Hazret-i Peygamber, Hazret-i İsâ, Hazret-i Mûsâ ve dört halife için 5 bendden oluşan bir müseddes-i müzdevic söylemiştir.[117] Diğer müseddes tarîk-i Hâlidî üzerine olup her bendde ;

> Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
> Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî

beyti tekrar edilen bir müseddes-i mütekerrirdir.[118] Eserde yer alan son müseddes de mütekerrirdir ve;

> Bu pendim gûş idüp hıfz it bırakma dâmen-i pîri
> Seni sayd itmesün gözle sipehriñ dâm-ı tezvîri

beyti tekrarlanmaktadır.[119] Kudsî 4 bendden oluşan bu müseddeste dünyanın geçiciliğine aldanmayın, Kur'ân okuyarak her türlü kederinizden arınmaya gayret edin, aşk ehli olun öğüdünde bulunur. Tekrar eden mezkur beyit şiirin temasını vurgulaması bakımından önemlidir.

---

[115] *Pend-i Mahdûmân*, s. 33-35.
[116] *Pend-i Mahdûmân*, s. 39.
[117] *Pend-i Mahdûmân*, s.47-48.
[118] *Pend-i Mahdûmân*, s. 48-51.
[119] *Pend-i Mahdûmân*, s.55-56.

Bu nazım şekillerinin dışında eserde bir kıt‘a yer alır ki, Kudsî eserinin yazıldığı tarihi düşmek için kıt‘a nazım şeklini kullanmıştır.

Hülâsâ Pend-i Mahdûman, içinde çok sayıda gazel, birkaç müseddes, bir müstezad ve bir de kıt‘anın bulunduğu uzun bir mesnevîdir. Kudsî, diğer mutasavvıf şairler gibi kullandığı nazım şeklini din ve tasavvuf konularını işlemede bir vasıta olarak görmüş[120] ve çok çeşitli nazım şekillerini kullanma gayretinde olmamıştır.

B) VEZİNLER

Pend-i Mahdûmân aruz vezni ile yazılmıştır. Kudsî daha çok aruz vezninin remel ve hezec bahirlerini kullanmıştır.

Remel bahrinin;

“Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün” kalıbıyla 23,

“Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün” kalıbıyla ise 21 şiir,

Hezec bahrinin;

“Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün” kalıbıyla 5,

“Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fa‘ûlün (Fa‘lün)” kalıbıyla 4 şiir söylemiştir.

Kudsî, Türk şairlerince fazla benimsenmemiş, fakat az da olsa şairlerin divanlarında görülen[121] münserih bahrinin;

“Müfte‘ilün / Fâ‘ilün / Müfte‘ilün / Fâ‘ilün” kalıbıyla da bir şiir söylemiştir.[122]

Böylesine az kullanılan bir kalıp ile şiir söylemesi Kudsî’nin aruz veznine vukûfiyetini göstermektedir, demek yerinde olur kanaatindeyiz. Ancak Kudsî, sanat gayesi ile şiir söylemediğinden şekil kaygısı taşımamış, bu kalıpları kullanırken imale ve zihaflara oldukça sık başvurmuştur. O şiirlerindeki muhtevâya özen göstermiş, sözleriyle insanları irşad vazifesini îfâ etmiştir.

---

[120] Abdurrahman Güzel, *Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, (1999), s. 44.

[121] Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s.227-228.

[122] Kudsî’nin kullandığı kalıplar çalışmamızın son bölümü olan Hüseyin Kudsî Efendi’nin Pend-i Mahdûmân Adlı Eserinin Metni’nde her şiirin baş kısmına ilave edilmek suretiyle gösterilmiştir.

C) KAFİYE VE REDİFLER

Kudsî daha çok her beyti kendi içinde kafiyeli bir nazım şekli olan mesnevîyi kullanmış, bu nedenle kafiye bulmakta zorlanmamıştır. Mesnevî şeklinde yazdığı şiirlerde; Arapça ve Farsça kelimeler kendi arasında, Türkçe kelimeler de birbiriyle kafiyelenmiştir. Kafiye çeşitlerinden en çok zengin ve tam kafiyeyi kullanmıştır. Bu söylediklerimize aşağıdaki birkaç beyit örnek verilebilir:

Misli nâ-bûd oldığından bî-nazîr
Rûh-ı sultân mülkine kendi vezîr[123]

beytinde Arapça 'nazîr-vezîr' kelimeleri arasında zengin kafiye kullanılmış; aşağıdaki beyitte ise Türkçe 'çok-yok' kelimeleriyle tam kafiye yapılmıştır:

Bundan özge şeyhimiñ ihsânı çok
Nice ta'dâd eyleyim ta'dâdı yok[124]

Kudsî'nin şiirlerinde bol miktarda redif kullanılmıştır. Bunlar kelimeler arasındaki ve eklerdeki redif olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar; fakat kelime redifine daha fazla iltifat edilmiştir. Daha çok gazellerinde kullandığı kelimeler arasındaki rediflerden bazıları şunlardır: "da yok (s.7), olur (s.8), itmedim (s.20), olsun da gör (s.23), -dan garaz (s.33), -ın senin (s.36), -dır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî (s.54), -ım bugün (s.58)..."

Şair gazellerinde sıklıkla kullandığı redifle birlikte kafiyeye de başvurmuştur. Aşağıdaki beyitte 'eyledim' redifi ile birlikte 'bend-pend' kelimeleri arasında zengin kafiye vardır:

Fikrimi hem 'aklıma bend eyledim
'Akla uyup nefsime pend eyledim[125]

Eserde zaman zaman uzun -a (â) ve –i (î) sesleri tek başına kafiye olarak kullanılmıştır. Aşk üzerine söylenmiş bir gazelde[126] ; "iktidâ,

[123] *Pend-i Mahdûmân*, s. 8.
[124] *Pend-i Mahdûmân*, s. 19.
[125] *Pend-i Mahdûmân*, s. 3.
[126] *Pend-i Mahdûmân*, s. 25.

bekâ, Mustafâ, Hudâ, ibtidâ, eynemâ, ‘atâ, fedâ, nidâ...” kelimelerindeki ‘â’ sesi ile kafiye ve ahenk sağlanmaktadır.

Kudsî’nin az da olsa kullandığı bir başka kafiye çeşidi cinaslı kafiyedir. Aşağıda verilen beyitte ‘Yaradan’ kelimesi ilk mısrada ‘yara’ anlamında, ikinci mısrada ‘Yaradan, Allah’ anlamında kullanılarak cinaslı kafiye yapılmıştır:

Yârem üzre yâre açmış yâr içün ol yaradan
Yâr kadrin fehm idersiñ Yaradan’dır Yaradan [127]

Yukarıda verdiğimiz örneklerden yola çıkarak denilebilir ki, Kudsî şiirlerini daha çok mesnevî nazım şekliyle yazdığından kafiye bulmakta sıkıntı çekmemiş; tam ve zengin kafiye, ek ve kelime rediflerini sıklıkla kullanarak ahenkli ve akıcı bir söyleyiş yakalamıştır. Onun bu yolu tercih etmesinin sebeplerini insanlara öğüt vermek amacıyla şiir söylemesinde aramak yerinde olacaktır. Zira sade, akıcı ve kafiyeli şiirlerinin pek çoğu kolay anlaşılabilen ve akılda kalabilen bir nitelik arz etmekte, tasavvuf ve şeriatın hikmetlerini her seviyeden insana iletmektedir.

D) EDEBÎ SANATLAR

Kudsî’nin, insanlara dînî ve tasavvufî konularda öğüt verirken divan şiirinin şekil ve muhteva unsurlarından istifâde ettiğini söylemiştik. Divan edebiyatının anlam örgüsü içinde önemli bir yeri olan edebî sanatlar ve mazmunlar da bu unsurlardandır. Kudsî, süslü, sanatlı ve girift bir söyleyişi benimsememekle birlikte şiire derinlik katan, az sözle çok şey ifade etmeyi sağlayan mazmunları ve sanatları kullanmıştır. Onun şiirlerinde en çok kullanılan mazmunlar ‘pervâne ve bülbül’ dür. Şiirlerinde insanları aşk ehli olmaya çağıran Kudsî, pervânenin şem‘e, bülbülün güle olan aşkını misal verir. Özellikle pervânenin aşkı övülür, zira pervâne sevgilisine kavuşmak için hiç sakınmadan kendini ateşe atmış, aşkı uğruna canını feda etmiştir. Artık onun için ne bir ateş ne de bir acı vardır. Aşağıdaki beyitlerde Kudsî, aşk ateşine pervâne gibi

[127] *Pend-i Mahdûmân*, s. 35.

kimsenin yanamayacağını, onun çektiği sıkıntıların vuslat için olduğunu dile getirir:

Nâr-ı ‘aşka râh-ı Hakk’da kim yanar pervâne-veş
Bir daha yanmak içün şol âteş-i sûzân da yok [128]

Nice çekdim derd-i mihnetle belâ
Tâ olunca şem‘-i ‘aşka es-salâ

Şem‘-i ‘aşk hâlî komaz pevânesin
Silsil-i ‘aşka takar dîvânesin [129]

Bir diğer beyitte de sâlikin yakıcı mumu görüp pervâne gibi yandığını söyleyerek sâlikin aşkı ile pervânenin aşkı arasında teşbih sanatıyla ilgi kurmuştur:

Tarîk-i Hâlidîye bir ‘aceb esrâr-ı Sübhânî
Yanar pervâne-veş sâlik görüp ol şem‘-i sûzânı [130]

Şair, sâlike pervânenin aşkını örnek göstermekte; bülbülün gül için âh u figân etmesindense pervâne gibi yan yakıl ama hiç sesini çıkarma öğüdünde bulunmaktadır:

Bülbül-i şûrîde-veş gülşende itme âh u zâr
Yan yakıl pervâne-âsâ virme hiç sît u sadâ [131]

Kudsî’nin kullandığı bir başka mazmun ‘ney’dir. Bilindiği gibi ney, bir sazlıkta kamış iken yerinden yurdundan koparılmış, içi oyularak gövdesine delikler açılmıştır.[132] İşte o günden beri ney ayrılığın, hasretin acısını en dokunaklı nağmelerle terennüm etmektedir. Kudsî aşağıdaki beyitlerde hem ney dolayısıyla Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sine telmihte bulunmakta hem de ney mazmunu etrafında oluşan anlam derinliğinden istifade ederek az sözle çok şey anlatmaktadır:

Dilde teşvîş-i harâret mey gibi
İñliyor dâim derûnum ney gibi

Mey didim şol dilde feyziñ kânıdır
Nide ta`bîrim diliñ nâlânıdır

[128] *Pend-i Mahdûmân*, s. 7.
[129] *Pend-i Mahdûmân*, s. 13.
[130] *Pend-i Mahdûmân*, s. 41.
[131] *Pend-i Mahdûmân*, s. 26.
[132] İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.429.

Gerçi *Mevlânâ* buyurmuş niddigiñ
Anlayıñ neyden murâdı niddigiñ

Ney diyüp tesmiye kılmış ismini
Gösterüp insân-ı kâmil resmini

Sadrını tathîr içün remz eyliyor
Şân-ı insân niddiginden söylüyor

Ol Celâlü'ddîn içün rûhum fedâ
Mesnevî'den bellüdür râh-ı hüdâ [133]

Kudsî özellikle gazellerinde sadece benzeyen ve kendisine benzetilenle yapılan teşbih-i beliğ sanatına sıkça başvurmuştur. "Bahr-i 'aşk, fülk-i dil, mâh-rûy, zevrak-ı dil, gamze-i câdû, tîġ-i müjgân..." terkiplerinde şair; aşkı denize, gönlü gemiye, sevgilinin yüzünü aya, gönlü sandala, yârin bakışını büyücüye, kirpiklerini ise keskin kılıca benzetmektedir.[134]

Kudsî'nin şiirlerinde redifi sıklıkla kullandığını ifade etmiştik. Bu durum kafiyelerle birlikte şiire ahenkli bir anlatım kazandırmaktadır. Onun şiirlerinde ahengi sağlayan bir diğer unsur aynı seslerin bir beyit içinde kullanılmasına özen gösterilerek yapılan aliterasyon sanatıdır. Aşağıda "-d, -m, -s" seslerinin tekrarlandığı beyit bu sanatın kullanımına bir örnek teşkil etmektedir:

Oldı yârim derdime dermân içün hem-dem baña
Yârem içün vaslını va'd eyledi merhem baña [135]

Divan edebiyatının bir parçası olan tenâsüb sanatı, kelimeler arasında uygunluk ve çağrışım olması Kudsî'nin şiirlerinde de görülen bir sanattır. Aşağıda verilen ilk beyitte 'yâr, ağyâr, terk, hakikat' kelimeleri arasında; ikinci beyitte ise 'cân, ten, beden, hâk ve bâkî' kelimeleri arasında tenâsüb vardır:

Yâr iledir yâri görmez her kimiñ ağyârı var
Terk-i ağyâr eyleyen bildi hakîkat yâri var[136]

---

[133] *Pend-i Mahdûmân*, s. 9.
[134] *Pend-i Mahdûmân*, s. 23-24.
[135] *Pend-i Mahdûmân*, s. 27-28.
[136] *Pend-i Mahdûmân*, s. 37.

Bâkî degildir saña bu cân u ten
Hâke düşer bir gün olur bu beden[137]

Pend-i Mahdûmân'da en çok kullanılan sanatlardan biri şüphesiz telmihtir. Kudsî; Hz. Peygamber, Hz. Mûsâ, Hz. 'Îsâ'nın mucizelerine ve dört halife ile ilgili kabullere, tarihî şahsiyetlere telmihte bulunur. Bunu yaparken gözettiği temel gaye, geçmiş yaşantılardan insanların ibret almalarını temindir.

Yukarıda söylediklerimizden yola çıkarak denilebilir ki, Kudsî şiirlerini divan edebiyatında sıklıkla kullanılan teşbih, istiare, aliterasyon, tenasüb, telmih gibi sanatların en açık ve anlaşılır şekliyle süslemiş; fakat sanatlı söyleyişin öne çıkmasına müsaade etmemiştir.

E) ÂYET VE HADİS İKTİBASLARI

Kudsî'nin şiirlerinde âyet ve hadislerden iktibaslar önemli yer tutmaktadır. Bu iktibaslar âyet ya da hadisin tamamının alınması veya bir ya da birkaç kelimenin zikredilmesi olmak üzere iki tarzda karşımıza çıkar. Kimi beyitlerde ise âyet ve hadise telmihte bulunulmuştur.

A) Âyet İktibasları

Pend-i Mahdûmân'da iktibas edilen âyetler aşağıdaki beyitlerde gösterilmiştir:

İrdi *lâ havfün 'aleyhim*'le *ve lâ hüm yahzenûn*[138]
Handeler eyler o dâim çeşmine giryân da yok (s. 7)

Kudretinden halk idüp bu 'âlemi
Ahsen-i takvîm[139] ile ol âdemi (s.9)

Hem *nefahtu fîhi min rûhî*[140] demiñ
Zâtına nefh eylemişdir âdemiñ (s.10)

---

[137] *Pend-i Mahdûmân*, s. 42.
[138] "Onlar için bir kaygı ve üzüntü yoktur." Bu âyet Bakara Sûresi 2/ 38,62,112,262,274,277; Mâide 5/69; En'am 6/48; A'râf 7/35; Yûnus 10/62 ve Ahkâf 46/13'de geçmektedir.
[139] "Hiç kuşkusuz Biz, insanı *en güzel yapıda* yarattık." Tîn Sûresi 95/4 (Bu ayet s.33 ve 49'da da geçmektedir).
[140] "Onu yapıp *ruhumdan üflediğimde*, önünde secdeye kapanın." Hicr Sûresi 15/29 ve Sad Sûresi 38/72 (Bu ayet s. 35 ve 61'de de zikredilmektedir).

Nazm-ı *kerremnâ*[141] buyurdı şânına
Hiç nihâyet var mıdır ihsânına (s.10)

Erinî enzur[142] kelâmı kâl ile
Söylenilmez çünkü oldı hâl ile (s.10)

Len terânî[143] buyurdığın fehm eyledi
Kim bilür kimden kime kim söyledi (s.10)

Nâzil olmuşdur ki Cibrîl-i Emîn
Vahyilendir *rahmeten li'l-'âlemîn*[144] (s.10)

Kıldı *illâ rahmeten*[145] Perverd-gâr
Ol sebebden zemme şâyân itmedim (s.22)

Nazm-ı Kur'ân içre *bi's-sû'* [146] oldığın
Añladıkda derd-i hicrân itmedim (s.22)

'Âşıka ma'şûk olan kim ma'şûk-ı 'âşık nedir
Semme vechu'l-lâh'ı görmekde buyurdıñ *eynemâ* [147] (s.25)

Olmasaydı âdemiñ hakkında *min habli'l-verîd* [148]
'Aşkıña tâkat getürmezdi seniñ 'arz u semâ (s.25)

İns ile cinne gelüp âhir zaman peygamberi
Berr u bahre şark u ġarba *ve mâ tahte's-serâ* [149] (s.26)

İrci'î [150] emriyle geldi çünki hâtıfdan nidâ
Cân atup dergâh-ı Hakk'a didi ol dem Yâ 'Ali (s.30)

---

[141] "Hiç kuşkusuz, âdemoğullarını *soylu kıldık*." İsrâ Suresi 17/70 (s.33 ve 49'da da zikredilir).
[142] Hz. Musâ'nın "Rabb'im, *bana kendini göster, sana bakayım*!" sözü A'râf Sûresi 7/143'de geçer.
[143] Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya cevabı: "*Sen beni göremezsin*." şeklinde olmuştur. A'râf Sûresi 7/143 (s. 35 ve 41'de aynı ayet zikredilir).
[144] "Biz seni *âlemler için ancak bir rahmet* olarak gönderdik." Enbiyâ Sûresi 21/107 (s.48'de de geçer).
[145] "Rabb'inin rahmeti ayrı, O'nun sana kayrası gerçekten büyüktür." İsrâ Sûresi 17/87.
[146] "O (şeytan) size ancak *kötülüğü, utanmazlığı* ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi buyurur." Bakara Sûresi 2/169.
[147] "Doğu da batı da Allah'ındır. Öyleyse *her nereye yönelirseniz Allah'ın yüzü* oradadır." Bakara Sûresi 2/115.
[148] "Biz ona (insana) *şah damarından daha yakınız*." Kaf Sûresi 50/16 (bu âyet s. 36'da da geçer).
[149] "Göklerde ve yerde ve ikisi arasında ve *nemli toprağın altında ne varsa* O'na aittir." Tahâ Sûresi 20/16.
[150] "Sen O'ndan O da senden hoşnut olarak Rabb'ine *dön*." Fecr Sûresi 89/28 (s.50'de aynı âyet iktibas edilir).

Sûre-i *Tâhâ* rumûzun añlamak ister iseñ
Sûre-i ve'n-*Necm*'de ol sırr-ı *mâ evhâ* [151]'dan al (s.33)

On sekiz biñ 'âleme 'ibret-nümâdır hey'etiñ
Rûyuñ üzre okunur *ve'n-necm* [152]-i âyâtıñ seniñ (s.36)

Budur îmân-ı kâmil hem budur Kur'an'da *ev ednâ* [153]
Sıfâtı zâta mahv eyler geçüp ol küfr ü îmânı (s.42)

Cümle çekmiş kühl *mâ zâġa'l-basar*[154] 'dan çeşmine
Gördiler hep 'ayn-ı 'ibretdir tarîk-i Hâlidî (s.53)

Rumûz-ı *'alleme'l-esmâ* [155] zuhûrında yanar varlık
Müberrâ harf-i savtından okur âyât-ı Kur'ân'ı (s.41)

Pend-i Mahdûmân'da beyitlerden başka mensur bölümlerde de ayet iktibasları yapılmıştır. Tamamının iktibas edildiği bu âyetler şunlardır:

"Vemâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budûn." [156] (s.5)

"Vemâ ûtîtum mine'l-'ilmi illâ kalîlen." [157](s.5)

"Küllü şey'in hâlikûn illâ vechehû." [158] (s.5)

"Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ se'a." [159] (s.6)

"Vemâ tevfîkî illâ billâh." [160](s.6)

B) Hadis İktibasları

Kudsî, eserinde âyetler kadar hadislere de yer vermiştir. Bunlar genellikle mutasavvıfların kullandığı hadislerdir. 'Küntü kenz' ve

---

[151] "Allah o anda kuluna *vahyedeceğini* vahyetti." Necm Sûresi 53/10 (Bu beyitte âyet iktibası ile birlikte Tâhâ ve Necm Sûreleri de ismen zikredilmektedir).
[152] "And olsun düştüğünde *yıldıza*." Necm Sûresi 53/1.
[153] "Muhammed, bir yayın iki ucu aralığı kadar *belki daha da yakın* oldu." Necm Sûresi 53/9 (Müteakip beyitte ev ednâ tekrar iktibas edilir).
[154] "Bakış ne kaydı ve ne de çevrildi." Necm Sûresi 53/17.
[155] "Ve âdem'e bütün *isimleri öğretti*." Bakara Sûresi 2/31.
[156] "Cinleri ve insanları yalnız bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât Sûresi 51/56.
[157] "Ve size bilgiden ancak çok az verilmiştir." İsrâ Sûresi 17/85.
[158] "Her şey yok olacaktır, O'nun yüzü dışında." Kasas Sûresi 28/88.
[159] "İnsan için kesin çalışmasından başka bir şey yoktur." Necm Sûresi 53/39.
[160] "Başarım ancak Allah'tandır." Hûd Sûresi 11/88.

‘levlâk’ gibi kudsî hadisler bunlardan bazılarıdır. Pend-i Mahdûmân’da iktibas edilen hadislerin bazıları aşağıdaki beyitlerde geçmektedir:

Mûtû kable en temûtû[161] sırrının şânı budur
Mevt-i sûrîden hazer bir katre-i bârân da yok (s.7)

Şânını bildirdi kim *levlâk* [162] ile
Halk olunmazdı zemîn eflâk ile (s.10)

Men ‘araf’[163]dan kim alursa dersini
Bildi bî-şekk niddügün ol nefsini (s.15)

Sen seni bilmek dilerseñ *küntü kenz*’[164] in sırrısı
Râcihâ tûl-i emeldir kayd-ı ‘ukbâdan garaz (s.35)

Fakru fahrî [165] bir rumûz-ı enbiyâdır ‘âleme
Ol degildir akçe fakrı dirhem ü dînârı var (s.39)

Yukarıda örneklerini verdiğimiz âyet ve hadis iktibasları, Kudsî’nin Kur’an ve Hadis ilmine olan vukûfiyetini ve şeriat ile Ehl-i Sünnet’e bağlı bir mutasavvıf olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

[161] “Ölmeden önce ölünüz.” İsmail bin Muhammed Aclunî, *Keşfü’l-Hafâ*, Beyrut, 1351, c.II, s.291, Hadis Nu:2669.
[162] “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” Aclunî, *a.g.e*., c.II, s.164, Hadis Nu: 2123.
[163] “Nefsini bilen Rabb’ini bilir.” Aclunî, *a.g.e*., c.II, s.262, Hadis Nu: 2532.
[164] “Gizli bir hazine idim.” Aclunî, *a.g.e*., c.II, s.132, Hadis Nu: 2016.
[165] “Fakirliğimle iftihar ederim.” Aclunî, *a.g.e*., c.II, s.87, Hadis Nu: 1835.

3. MUHTEVA UNSURLARI

Pend-i Mahdûmân'ın muhteva unsurlarını; dînî kavramlar, tasavvufî kavramlar, tarihî şahsiyetler olmak üzere üç başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

A)DÎNÎ KAVRAMLAR

1. ALLAH

Pend-i Mahdûmân'da Allah kavramı, bu kelimenin yanı sıra çeşitli sıfatlar ve esmaü'l-hüsnâ'dan isimlerle karşılanmaktadır. Bu sıfatlar: Ganî Yezdân (s.5), Yezdân (s.4,21,41) Ganî (s.25), Bârî Hudâ (s.9), Hudâ (s.21,49), Rabb-i Gafûr (s.11), Rabb-i Kibriyâ(s.26), Yâ İlâhi (s.11), Hak (s.20), Perverd-gâr (s.22-25), Sübhan (s.25,41), Yâ Gafûr (s.30), Rahmân (s.32), Hâlık (s.34), Rezzâk (s.34), Yaradan (s.35), Hüdâvend (s.37), Cemâl (s.41), Mevlâ (s.45), Cenâb-ı Kibriyâ (s.31,45), Hz.Mevlâ (s.63), Ya Râb (s.63), Feyyâz'ı Mutlak (s.9)'dır.

Denilebilir ki, Pend-i Mahdûmân'da Allah kavramı; Gafûr, Rezzâk, Rahmân, Cemâl, Mevlâ, Rab, Feyyâz-ı Mutlak[166] gibi isimlerle merhamet cömertlik ve lûtuf sahibi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Gani, Hakk, Bârî, Hâlık, Hüdâvend, Rabb-i Kibriyâ gibi isimlerle O'nun yüceliği; âlemlerin yaratıcısı olduğu vurgulanmaktadır.

Kudsî Efendi, Pend-i Mahdûmân'a başlarken öncelikle Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin yüce şânını, birliğini, rahmetinin bolluğunu tefekkür eder. Allah Tealâ insanları ve cinleri yalnız kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır. İnsanın amacı Allah'ı bilmektir; ancak Allah insanoğluna ilimden çok azını vermiştir. Böyle olmasına rağmen insanoğlu idraki mikdarınca yoktan zuhûra geldiğini ve yine yok olacağını anlamaya çalışmalıdır. Ayet-i kerimede her şeyin yok olacağı, yalnızca Allah'ın ebedî olduğu buyurulmaktadır. O halde insan arz ve semavâtta olan varlıkların fâni olduğunu yalnız Allah Teâlâ'nın bâki bulunduğunu idrak etmelidir.

---

[166] Allah'ın isimleri için bkz. Afîfüddin Süleyman et-Tilmsânî, *Esmâü'l-Hüsnâ*, Çev. Selahaddin Alpay, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara, 1997.

Allah Teâlâ kudreti ile bu âlemi yaratmış, insana en güzel şekli vermiş, kendi ruhundan üflemiş ve insanı soylu kılmıştır. İnsanlara yol gösterici olarak rasuller göndermiştir. Tüm bunlar Kudsi Efendi'nin Allah inancının Kur'an-ı Kerim'in ışığında vücud bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki beyitler bunun en güzel ifadesidir:

Kudretinden halk idub bu âlemi
Ahsen-i takvîm ile ol âdemi

Hem nefahtu fîhi min rûhî dimek
Zâtına nefh eylemişdir âdemin

Nazm-ı kerremnâ buyurdu şânına
Hiç nihâyet var mıdır ihsânına

Birbiri ardınca gönderdi rasûl
Zâtına da`vetle bulsunlar vusûl (s.9-10)

Nakşî-Halidî bir sûfi olan Kudsî Efendi'nin Allah Teâlâ'ya yaklaşımı aşk iledir. Allah insanoğlu için tek 'yâr'dır ve 'yâr' dan gayrısı insana mahrem olamaz. Âşıkın vicdân, cân ve tenini 'yâr'a kurban eylemesi en büyük bayramıdır. Çünkü ancak o zaman 'gayr'dan geçip gerçek 'yâr'i bulabilir. Kudsî Efendi derdine derman ararken Allah'ın iltifatına nâil olduğunun, canından geçerek O'na vâsıl olduğunun müjdesini çoşkulu bir dille vermektedir:

İltifât-ı yâre nâil oldum ol demde hemân
Olmadı yârimden özge dilde mahremim

'Iyd-ı ekber oldı Kudsî müjdeler olsun saña
Yâre kurbân eyledim vicdân ile cân u tenim (s.52)

Kudsî, Allah Teâlâ'nın dünyaya verdiği intizamı anlatırken mevsimlerden, güneş ve aydan bahseder. Hakk Teâlâ her yıla bir yaz ve kış taksim etmiştir. Kış gelince kış günleri hükmünü icrâ eder; yazın türlü goncalar, çiçekler açar, dağ ve ovalar zümrüt yeşili elbise giyer. Güneş, ay ve gökyüzü (kubbe-i mînâ) devreder. Bu düzen insanın varlığıyla devam etmektedir. İnsan yüce âlemin düzen ve ihtişamının en güzel emeğidir. Fakat tüm bu kemâlât, Allah'ın zatına nisbetle bir zerre dahi değildir:

Bir zerre degil zâtıña nisbet bu kemâlât
Halk eyledi âdemi bir nüsha-i kübrâ (s.61)

2. HZ. MUHAMMED:

Eserde Hz.Muhammed bu ismin dışında çeşitli isim ve sıfatlarla zikredilmektedir: Server-i 'Âlem, Şâh-ı Enbiyâ (8), Şefâ'at Kânı (9), Âhir Zaman Peygamberi (26), Sahib-vefâ, Zât-ı Mahbûb-ı Hudâ (27), Ahmed-i Muhtar, Muhammed Mustafa, Muhammed Mücteba (27), Cenâb-ı Ahmed(32), Ehl-i Îmânın Şefî'i, Fahr-i 'Âlem Mustafâ (38), Enbiyâlar Serveri (48), Kâinatın Zübdesi (58), Fahr-i Cihân(62).

Kudsî Efendi'nin Hz.Muhammed hakkında sık sık vurguladığı iki nokta onun "âlemlere rahmet olarak gönderilmesi"[167] ve "sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"[168] kudsî hadisindeki mânâdır. Şairin peygamber sevgisi "kerem kıl Yâ Rasûla'llâh" (s.40) redifli gazelinde, "senin" redifli müseddes-i müzdevicinde (s.47-48) öne çıkmaktadır.

Hz.Muhammed, Hudâ'nın sevgili peygamberi, vefâ sahibidir. Yer ve gökler onun nuruyla aydınlanır; ay ve güneş ışığını ondan alır. Bütün nebiler ve melekler onu kıskanır. O sadâkat, kanâat ve cömertlik hazinesidir. Cebrâil onun hizmetinde bulunmakla iftihar eder. Enbiyâlar zümresi onun lütfunun kapısına sığınır. Tüm bu sözler onun ayağının toprağının zerresini dahi ifade etmede âciz kalmaktadır.[169]

Şair Kudsî, Hz.Peygamber'in şefa'atini ümid ettiğini, onun kapısında ihsanını beklediğini, fakat tüm bunlara layık olmadığını aşağıdaki beyitlerde dile getirmektedir:

Ümîdim olmasa bulmak şefâ'at zât-ı pâkiñden
Dimem billâhi insânım kerem kıl Yâ Rasûla'l-lâh

.....

Deriñde Kudsî kemter gelüp ihsânını bekler
Diyemez lutfa şâyânım kerem kıl Yâ Rasûla'l-lâh (s.40)

3. HZ. ÎSÂ

Pend-i Mahdûmân'da Hz.Îsâ, bu isminin yanı sıra "Rûhu'llâh" ve "Mesîha" isimleriyle de anılmakta; göğe yükselişi, bebekken konuşması ölüleri diriltmesi mucizeleriyle şiirlere konu olmaktadır.

---

[167] Enbiyâ 21/107.
[168] Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, c.II, s.164, Hadis Nu: 2123.
[169] Bkz. *Pend-i Mahdûmân*, s.26.

Hz. İsa bakire olan Meryem'den tevellüd etmiş ve bazı hikmetleri dile getirmek için bebekken konuşmuştur:

Bikr iken Meryem'den ol hayrü't-taleb
Çün tevellüd eyleyince pür-edeb

Nutka geldi ba'z-ı hikmetler içün
Çekmesünler derd-i mihnetler içün (s.10)

Kudsî Efendi, Hz.İsa'nın ölüleri diriltmesi mucizesi ile Allah'ın insana kendi ruhundan üflediğini buyurduğu ayet-i kerime[170] arasında orijinal ve sanatkârâne bir benzetme kurmaktadır. İnsan denilen varlık işte bu nefesin eseridir ve o nefes cihânı diri tutmaktadır, o nefesle Mesîhâ zuhûr etmiştir. Bu dem bugün de mürdeleri ihya etmekte, ölülere can vermektedir. Bu ihyâyı ruhların, kalblerin ihyâsı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır kanısındayız. Kudsî bu ihyâyı şöyle anlatır:

Âdem dinilen sırr-ı *nefahtu* demi ancak
Âdem didiren âdeme âdem demi hâlâ

Ol dem ki tutar zinde bütün cümle cihânı
Ol demle zuhûr itdi cihân içre Mesîhâ

'Îsâ demidir dem didigin yine ol dem
Ol dem ki kılar mürdeleri dem-be-dem ihyâ (s.61-62)

Hz.Îsâ göğe yükselmesi ile de işlenmektedir. Onu yüce semâya yükselten "aşk-ı rûhânî"dir:

Hazret-i 'Îsâ'ya itdi 'aşk-ı rûhânî eser
Tiz 'urûc itdi o demde semâvâtü'l-'ulâ (s.26)

Hz. Îsâ'yı bakire olduğu halde dünyaya getiren Hz. Meryem, Kudsî Efendi'nin kendisinden övgüyle söz ettiği bir hanımdır. O, böyle yüce bir nebiyi dünyaya getirme şerefine nâil olan Hz.Meryem gibi bir hanımın dünyada eşsiz olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Hâmil olmuş bir 'ulü'l-azm-i nebîye savt ile
Hz. Meryem gibi dünyâda duhter var mıdır (s.52)

[170] Hicr 15/29 ve Sad 38/72.

4. HZ. MÛSÂ

Eserde Hz. Mûsâ; kelîm (Allah'la konuşan), sâhib-âsâ (âsâ sâhibi), Tûr-ı Mûsâ sıfatı ve terkipleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Zât-ı Kerîm olan Allah, Hz. Mûsâ'ya kelîm sıfatını lütfetmiştir. Muhabbet ile Allah Teâlâ'yı görmek isteyen Hz. Mûsâ O'nunla konuşmuş ve O'nun Tûr dağına tecellî edişine şâhit olmuştur.[171] Bu kıssadan ârif olanlar elbette bir hisse alacaklardır.[172]

Allah'ın nuru dağa tecellî edince dağ paramparça olmuş, Hz. Mûsâ bu tecellî karşısında baygın düşmüştür. Onu mağlup eyleyen aşktır:

'Aşk degil mi Hazret-i Mûsâ'yı maġlûb eyleyen
Tûr'a sor ne oldığın Peyġamber-i Sâhib-'asâ (s.32)

Tûr Dağı'nın paramparça oluşunu Kudsî Efendi 'aşk ateşinin Tûr'u eritmesi' mecâzında ifâdesini bulan âşıkâne bir üslup ile dile getirmektedir:

İrince bir tecellî zât-ı pâk-i 'âlem-ârâ'ya
Eritdi su gibi nâr-ı muhabbet Tûr-ı Mûsâ'yı (s.32)

Hz. Mûsâ'nın bir diğer mucizesi olan 'denizin ikiye ayrılması, Hz. Musa ve yanındakilerin bu denizden geçip, onları takip eden Firavun ve adamlarının boğulması'[173] hadisesine de işaret eden Kudsî Efendi aşağıdaki beyitte bu kıssaya telmihte bulunmaktadır:

Bahr-i musahhar kıldı Kelîm'e mu'cizevî
Gûş itmez misin ne işledi Fir'avnla Mûsâ (s.62)

5. HZ. YÛNUS

Yûnus Peygamber'den Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssaya[174] telmihle bahsedilmektedir. Kıssaya göre Hz Yunus çok yüklü bir gemiyle kaçar, sonra kura çekilir ve denize atılması gerekenlerden olur. Yûnus

---

[171] A'raf 7/143.
[172] Bkz. *Pend-i Mahdûmân*, s. 10.
[173] Â'raf 7/107.
[174] Saffât 37/139-146.

Peygamber kendini kınayıp dururken bir balık onu yutar. Allah'ın arılığını seslendirenlerden olduğu için dirilişe kadar balığın karnında kalmaktan kurtulur ve kendisini bitkin bir durumda sahilde bulur. Kudsî Efendi aşağıdaki beyitte bu hadiseyi Hakk'ın hikmeti ve cilvesi olarak görmektedir:

Bir cilve irüp Yûnus'a hem hikmet-i Hakk'dan
Deryâda semek batnına kıldı anı ilkâ (s.62)

6. HZ. İBRAHİM

Hz. İbrahim, Nemrut tarafından ateşe atılması ve ateşin Allah tarafından gülşene çevrilmesi [175] ile söz konusu edilir. Yûnus Peygamber'in bahsedilen kıssasında olduğu gibi Hz. İbrahim'in kıssasında da hikmetler vardır:

İbrâhim içün nârı gülistân eyledigi
Hikmetleriniñ hikmeti var dinse sezâ (s.62)

7. HZ. EYYÛB

Hz. Eyyüb edebiyatta sabrı ile sıkça işlenmiştir.[176] Kur'an'da da sabırlı ve iyi kul olarak övülmektedir.[177] Kudsî Efendi, Hz. Eyyüb'ün her türlü belaya sabırla tahammül etmesini örnek göstermekte, onun övülen sabrını tavsiye etmektedir. Zira kötülerin ezâları feryâd ve figândan başka bir yere varamaz:

Hîle-i memdûhu ögren Hazret-i Eyyûb'den
Dâd u feryâd u fiġândır darb-ı eşna'dan garaz (s.32)

8. HZ. ZEKERİYÂ

Hz. Zekeriyâ, Filistin valisi tarafından öldürülmek istenen oğlu Yahyâ'yı kurtarmaya çalıştığı sırada takip edilir. Beytü'l-Mukaddes'e ait

[175] Enbiyâ 21/69.
[176] Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s.116-117.
[177] Sad 38/44.

bir bahçede ağacın kütüğüne saklanır ve ağaçla beraber testere ile ikiye bölünerek şehid edilir.[178] Kudsî Efendi, Zekeriyâ Peygamber'i aşk ehli olarak zikreder ve aşka talip olanların imtihan olup, cânlarını cânân için fedâ edebileceklerini ortaya koymaları gerektiğini söyledikten sonra Zekeriyâ Peygamber'i örnek gösterir. Âşık cânını cânânına fedâ edendir:

'Aşka tâlib müdde'îler imtihân olmak gerek
'Âşık oldur kim ide cânânına cânın fedâ

Düşdi 'aşka Zekeriyyâ 'aşkıñ efzûn eyledi
Ara geldi sırrına emr itdi Hakk kılma nidâ (s.25)

9. DÖRT HALİFE

Kudsî Efendi Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali olmak üzere dört halifeyi 'çehar-yâr' olarak nitelendirmekte ve onlardan derin bir hürmet ile bahsetmektedir. Ashab içindeki bu dört kişi, Hz. Muhammed'in serveri olmuşlardır. Hz. Ebû Bekir 'Sıddîk' oluşuyla, Hz. Ömer 'Farûk' ismiyle, Hz. Osman peygamberin iki kızıyla evlenmiş olmasından dolayı 'iki nur sahibi' anlamına gelen 'Zi'n-nûreyn' adıyla, Hz. Ali ise 'Hakk'ın aslanı' ve 'Aliyyü'l-Murtazâ' isimleriyle zikredilmekte; her birinin pür-ekmel veliler olduğu söylenmektedir. Ve Hz. Peygamber'in onları halkın imamı kıldığı vurgulanmaktadır. Sufiler tarafından yazılan tabâkat ve tezkîrelerde, sûfi sahabelerin ilki olarak daima 'Ebû Bekir' zikredilir. Kudsî Efendi de bu geleneği devam ettiren sûfilerdendir.[179] Tarikat silsilesinde ilk onun adı geçmektedir. Kudsî'nin dört halife için söylediği beyitlerden birkaçı aşağıda verilmektedir:

Cümle ashâb içre oldı serveri
Hazreti Sıddık-i ekberdir biri

Ömeru'l-Farûk u Osman u Ali
Gelmez asla böyle pür-ekmel velî

[178] Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.124.
[179] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, MEB, İstanbul, 1997, s.271.

Hazreti Osman zi'n-nûreyn idi
Cümle ashâb içre nûr-i `ayn idi

Şîr-i Hak hem de Aliyyü'l-Murtazâ
Anların râhında cân olsun fedâ

Hem Rasûlullah nücûmile tamâm
Halk içinde anları kılmış imâm (s.11)

10. ASHÂB VE TÂBİ'ÎN

Kudsi Efendi'nin ashab hakkındaki sözleri Hz. Muhammed'in 'Ashabım yıldızlar gibidir, hangisini takib etseniz yolunuzu bulursunuz.'[180] hadisi ışığında değerlendirmeye uygundur:

İktedeytüm ihdeytüm emridir ashâb içün
Cümlesinde fehm idüñ 'ilm-i ledün esrârı var (s.38)

Eserde tâbi'in'den övgüyle söz edilmekte, onların kâmil insanlar olduğu, dinin ihyasına yardımcı oldukları, içlerinden dini bilgisi çok geniş olan müctehidlerin çıktığı, masivayı terk edip, Ehl-i Sünnet yolunu seçkin hâle getirdikleri, ictihad ile kılı kırk yararak âlemi şüpheden kurtardıkları anlatılmaktadır. Son söz olarak cümlesinin fitneden âzâde olması temenni edilmekte, Hakk katında onlara eğri bakanların yüzlerinin kara çıktığı söylenmektedir:

Bunca ekmel zât olupdur tâbi'în
Dînin ihyâsında olmuşlar mu'în (s.11)

[180] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, Hanbel, Hadis Nu: 2.

B) TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

1. AŞK

Aşk ya da ışk "sarmaşık" manasına gelen ışka kelimesinden alınmıştır.[181] Sarmaşık bitkisinin bulunduğu yeri sarması, kaplaması gibi aşk da girdiği gönlü sarar, öyle ki insanın zikrinde, fikrinde, hal ve hareketlerinde varlığını hissettirir.

Tasavvufî bir terim olarak aşk varlığın özü, yaratılışın gayesi, insanı Hakk'a götüren yoldur. Kendisi de bir mutasavvıf olan Hüseyin Kudsî, Pend-i Mahdûman'daki şiirlerinden bazılarında müstakil olarak aşk konusunu işlediği gibi, farklı şiirlerde de sık sık aşk üzerine beyitler söylemiştir.

Denilebilir ki, eserin tümüne hâkim olan duygu tüm varını aşk yolunda sarfederek bekâ bulmaktır. Çünkü bütün eşyanın bir sonu vardır, yalnız aşk ile yokluk içindeki varlık bulunur:

---

[181] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV, İstanbul, 1997, s.203.

Cümle eşyânın fenâsı oldığıñ ‘âlem bilür
Yalıñız ‘aşkıñda gördüm var feña içre bekā (s.25)

‘Âşık iseñ bul fenâ soñra bulursuñ bekâ
Koy bu feña mülkine cümle olan vârını (s.57)

Aşk ve akıl iki ayrı yoldur. Aşkı akılla izah etmek olmadığı gibi, āşık olanda akıldan eser kalmaz. Aşıkın yaşadığı bir mecnûniyettir, cünûndur. Aşkın gâlip geldiği kimse aklını geride bırakmalıdır, çünkü mananın sırrı akılla bilinmez:

Eğer âkil isen kâmil verâ-yı ‘akl olup sa’y it
Hebâdır ‘akl ile bilmek dilersen sırr-ı ma’nâyı (s.33)

Aşk hâlini ancak âşık bilir. Aşk yolu kıl gibi ince bir yoldur, bu yola giren insanda kıl kadar akıl kalmaz. Kudsî’nin tavsiyesi de “aklın varsa aşk ile yan, kül ol” şeklindedir:

‘Aşk ile ‘aşka düşen ‘âşık bilür ‘aşk hâlini
‘Aklilen tefhim olunmaz ‘akla olmuş mâ-verã

Râh-ı ‘aşk bir ince yoldur mû-be-mû ‘âşıklara
Kıl kadar ‘aklı kalur mı ‘aşk idince es-salâ

Var ise ‘aklıñ eger yan ‘aşk ile hâkister ol
‘Aşktan aslâ söyleme söz ‘âlem içre Kudsiyâ (s.26)

Kudsî aşktan söz ederken Leyla ile Mecnûn, Ferhâd ile Şîrîn, bülbül ile gül, pervane ile şem’in aşklarına atıfta bulunur. Ona göre gerçek aşk pervane’nin aşkıdır. Çünkü o bülbül gibi âh edip inlemez, sessizce ve cesurca kendisini şem’in ateşine atar, yanar, yok olur. Bunun en çarpıcı anlatımı şu beyitte ifadesini bulmaktadır:

Bülbül-i şûride-veş gülşende itme âh u zâr
Yan yakıl pervâne-âsâ virme hiç sît u sadâ (s.26)

Aşka tâlib olanları imtihan etmek gerekir. Çünkü âşık canını cânânına feda edendir. Bu fâni alemi gönlünde yıkıp, tenini aşk ateşinde kebap kılandır. Kişi ancak o zaman sâdık bir âşık olur. Canını yâre kurban etmek âşıkın en büyük bayramıdır. Hülasa aşk hayatın gayesi, varlığın özü, Hakk’a ulaşmanın biricik yoludur.

‘Iyd-ı ekber oldı Kudsî müjdeler olsun sañâ
Yâre kurbân eyledim vicdân ile cân u tenim (s.52)

2. DÜNYA

Pend-i Mahdûman'da dünya iki yönüyle işlenir. Biri dünyanın fâniliği, insanı aldatması, yalan oluşu, ona itibar edilmemesi gibi hususları hâvî bakış açısıdır ki, Kudsî bu gerçeği sık sık vurgulayarak insanlara nasihatte bulunur.

Dünya bir kuş gibi sizi avlamasın, yalan dolan tuzağına sizi bağlamasın; zira o hileci düzenbazın aldatma ilminde bilgisi çoktur. Nice çaresizin belini bükmüştür. Sonunda duyacağınız pişmanlık, ah vah edip yaka yırtsanız da fayda vermez, çünkü onun merhameti de yoktur:

Murġ-veş-i dünya sizi sayd itmesün
Dâm-ı tezvirinde hem kayd itmesün

Fenni çokdur gâyet ol mekkârenin
Kaddini bükdi nice bî-çârenin (s.14)

Bu çeşit nasihatlerden sonra Kudsî dünyaya meyil vermenin boş ve mânâsız oluşu üzerinde durur. Bu can ve ten bâkî değildir, elbet bir gün toprak olacaktır. Dünyada herkese lazım olan bir kefenden başkası değildir:

Meylini bu 'âleme virmek neden
Derd ü belâ mihnet ü ġam çekmeden

Bâkî degildir saña bu cân u ten
Hâke düşer bir gün olur bu beden (s.42)

Eserde âlem, âlem-i eşyâ, rûy-ı zemîn kelimeleri de dünyaya delalet edecek şekilde kullanılmaktadır.

Bir başka açıdan dünya varlık aleminin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Arz, sema, şafak, şems, kamer, âsumân, rûy-ı zemîn, âfitâb, nuh felek, kubbe-i minâ bu alemin unsurları olarak kullanılmaktadır. Kudsî derdinin verdiği ızdırapla ettiği âhların semaya bulut olduğundan , dokuz gezegendeki meleklerin feryadını duymasından bahseder. Şafağı sabaha kadar kan dökerek ağlatan aşktır. Aşağıda verdiğimiz beyitle sabaha karşı güneşin doğmasının gökyüzüne verdiği kızıllık canlandırılır:

Kan döker ağlar şafak tâ subh olunca her gece
Nice yüz biñlerce biñ ‘âşıklara var mâcerâ (s.25)

Güneşin, ayın, gökkubbenin dönmesi de aşk iledir ve her biri canlılara özgü vasıflar taşımakta, ilahi aşk ile ruha gelmektedir:

Halkıyyet-i âdemle döner bunca merâtib
Devr itmededir şems u kamer kubbe-i minâ (s.61)

Levlâk’ı duyup rûha gelincek ‘arz u semâ
Ol demde künh-i secde kılar cümle ser-â-pâ (s.62)

Kudsî başka bir beyitte şeriat yolunu ay, gün ve yıldızların dahi bildiğini söyleyerek yine onlara insani özellikler yüklemektedir.

Ol şerî ‘at râhını sizler bilür
Ay ve gün hem cümle yıldızlar bilür (s.23)

Belli bir düzen içinde devreden günler ve geceler, mevsimler, yıllar da ibret gözüyle bakılması gereken âlem-i eşyadandır. Vakti gelince, kış hükmünü sürer, ardından yaz gelir dağlar, kırlar yeşillenir, türlü türlü çiçekler açar. Dünya bu düzen şaşmaksızın devretmekte; güneş, ay ve billur gibi gök bu devrâna katılmaktadır. Kudsî böylesi mükemmel bir düzenin insana nisbetle bir zerre dahi olmadığını ifade ederek insana verdiği değeri de vurgulamaktadır.

Her sâline bir sayf u şitâ eyledi mu‘tâd
Eyyâm-ı şitâ irse ider hükmüni icrâ

Sayf irişince dürlü şükûfe ider izhâr
Elbise giyer zümrütî hep kûh ile sahrâ (s.61)

3. İLİM

Nakşî-Hâlidî bir şeyh olan Hüseyin Kudsî Efendi eserinde ilim ve sohbetin önemini sık sık vurgulamaktadır. Nakşibendiyye tarikatının ilim konusundaki hassasiyeti, imanın ilim ile bezenmesinin en güzel ve doğru yol olduğu noktasındaki ma’lum tavrı Pend-i Mahdûmân’da kendini hissettirmektedir. Nitekim tarikatın kurucusu Bahaeddin Nakşbend: “Her

fırsatta sohbeti ihtiyâr eder, sohbetlerinde ilim ve ahlaka büyük yer verirdi. Tarikimiz sohbettir." [182] derdi.

Kudsî Efendi, eserinin başında yer alan mensur kısımda Cenâb-ı Hakk'ın kullarına ihsan ettiği beş nesneden ve bu beş nesnenin her şeyin üzerinde olduğundan bahsetmektedir. Bu beş nesne; akıl, fikir, idrak, ilim ve irfandır ve birbiriyle ilişki içindedir. Akıl ve fikir idrak için, idrak ilim için, ilim ise Allah Teâlâ'ya kâmil bir kullukta bulunmayı temin ederek irfan sahibi olmak içindir. (s.6)

Pend-i Mahdûmân'da ilim üç farklı açıdan ele alınır. Birincisi dünyevî ve uhrevî ilimlerdir ki, Kudsî bu ilimlerden nasibi olmadığını büyük bir tevazu içinde yer yer vurgulamakta, ümmî olduğunu söylemektedir:

Eyleyeyim evvelâ 'aczim beyân
Ümmîligim 'acz ilen olsun 'ayân (s.3)

Eserini kaleme alırken ilk başta fesâhat, nutk, belâgat, sarf gibi ilimlerden anlamadığını ifade ederek hatalarının mazur görülmesini dilemektedir:

Kendisinin 'ilm ile yok mâyesi
Gözyaşıdır başlıca sermâyesi (s.3)

İlerleyen nasihatlerinde Kudsî ilim öğrenmedeki gayenin ne olması gerektiği üzerinde durur. Kişi ilim tahsil ettikçe cehâletinin farkına varır. Bu âlem içerisindeki yerini anlar, kibrinin beyhûde ve dayanaksız olduğunu görür. İlmi artan sâlikin benlik duygusu yok olur ve o artık gerçek varlığı yokluk âleminde bulur. İşte bu buluş hayatın dolayısıyla ilim tahsilinin biricik gayesidir. (s.15)

Tahsil-i ilm ile iştigal edenler arasında bir grup vardır ki, Kudsî onları eleştirmektedir. Bu insanlar, güzel ve etkileyici sohbet etmek için kelâm ilminde derinleşirler. Ve nihayet hünerleri dünyaya yayılır, meşhur olurlar. Fakat onların tuttuğu bu yol Hakk'a gitmez, çünkü onların ilim tahsilindeki gayeleri dünyalık kazançlardır.

Cehli izhâr 'ilminin da'vâsıdır

[182] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.372.

Müdde‘îlik varlığın sevdâsıdır

Ba‘zıları pek çok okur ‘ilm-i kelâm
Sohbete virmek içün hüsn ü nizâm

Mantıkıyyûndan olunca pür-hüner
‘Âlem içre nâm-ı vâlâsı döner

Daimâ olmak gerekdir Hakk ile
Râh-ı Hakk’a gitmez ol mantık ile

Nazm-ı Kur’ân’da olan heyhâtı gör
İnneme’l- a’mâlü bi’n-niyât’ı gör (s.15)

Kudsî’nin ilim ile ilgili nasihatlerinde can alıcı noktalardan biri de ilmin kendisinin bir amaç olmayıp, bilakis amel etmede bir araç oluşudur. Kendisiyle amel edilen bilgi değerlidir, faydalıdır.

İlm ile mağrur olmamak gerekir. Zira insanın ulaşabileceği bilgi sınırlıdır. Bu gerçek Kudsî’de en veciz ifadesini bulmaktadır: “Sen olma ‘ilm ile maġrûr ‘ilm ma‘lûma tâbi‘dir.” (s.42)

Bilgisiyle gururlanan nice insanların sonu hüsran olmuştur. Kârûn, Fir’avn, Nemrûd bunlardan sadece bir kaçıdır. Onların ilmi ve zenginliği kendilerine hiçbir fayda sağlamamış, aksine acı sonlarına bir vesile olmuştur.

Böyle bir ilimden kaçınmayı öğütleyen Kudsî; eşyanın ilmine aldanmayıp ilm-i ledünnîye talip olmak gerektiğini pek çok beyitte vurgulamaktadır. İlm-i ledünnî; Allah’ın bilgisine ve sırlarına dair bir ilimdir ki, tasavvuf ehlince ledünnî ilme ulaşmanın yolu kişinin kendini bilmesi, tanımasından geçer. Allahu Teâlâ.insanoğlunu eşref-i mahlûkât kılmıştır. Bunun sırrına eren insana kendi zatı ledünnî bir kitap olur; o kendisinde kainatı ve onun sırlarını okur. Kâmil insanın kıymetine en veciz şekilde dikkat çeken Kudsî Efendinin ;

Sana senden irişür cümle hitâb
Zâtın olmuşdur ledünnî bir kitâb (s.45)

beytinden hareketle öğütlerinin özünde insanın tüm boyutlarıyla kendini bilmesi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. İlim de bu amaca hizmet ettiği takdirde insanı yüceltir, yaratılmışların en şereflisi yapar.

4. CEHL

İlim bahsinde vurguladığımız üzere Kudsî, ilim tahsilindeki biricik gayenin insanın kendini tanıması ve bu dünyadaki yerini anlamlandırması olduğunu farklı bakış açıları ile pek çok beyitte dile getirmektedir.

Kişi ilim tahsil ettikçe cahilliğinin ne kadar da büyük olduğunu anlar. Yokluğunun, cehlinin, noksanlarının farkında olan insan var olmaya adım atmış demektir. İşte bundan sonraki aşama bir mürşide bağlanmak ve cehaletin izlerini silip Hakk'a uygun bir kul olmaktır. Kudsi'nin Pend-i Mahdûmân'daki nasihatlerinin bizi götürdüğü nokta şu beyitte ifadesini bulmaktadır :

'İlm tahsîl eyle añla cehlini
Ba'dehû var bul ma'ârif ehlini (s.15)

Kudsî Efendi, kendisinin de ne kadar cahil olduğunu büyük bir tevazu ile dile getirmekte ve cehâleti insanoğluna yakıştırmayarak, çözümün bir mürşide bağlanmakta olduğunu öğütlemektedir:

Sencileyin var mı heyûlâ gibi
Sende cehl 'âlem-i kübrâ gibi

Nişlemege geldin 'aceb 'âleme
Hiç yakışır mı bu cehl âdeme
Bâri varup dil vereyim mürşide
'Aşka düşer emri ile kim gide (s.3)

Allahu Teâlâ insanı cehâletiyle baş başa bırakmamış; gönderdiği rasuller ve kitaplar vasıtasıyla âleme ışık tutmuştur. Âlemi saran cehalet karanlığının içinde en son ve en parlak ışığı yakan son peygamber Hz.Muhammed'dir. O insanları cahiliye döneminden altın çağa taşımıştır:

Vakt olunca geldi şâh-ı enbiyâ
Şarkdan ġarba kadar virdi ziyâ

Gitdi 'âlemden cehâlet zulmeti
Giydiler melbûs şerî 'at hil 'ati (s.10)

5. NEFS

Pend-i Mahdûmân'da nefs iki farklı bakış açısıyla ele alınmaktadır. Birincisi nefsin heva ve isteklerine uymamak gerektiği ile alakalıdır. Nefs insanı boş arzuların peşinden sürükler, hatta küfre kadar götürebilir. Kudsi Efendi kendi hâlini beyan ettiği bir gazelde, nefsine uymaktan ötürü ne kadar pişman olduğunu dile getirerek okuyucularına nasihatte bulunur, onları nefs ile mücadeleye çağırır:

Râh-ı Hak'da nefsimin küfrin görüb
Sa'y idüp ânı müselmân itmedim

Küfr-i nefsimden vücûd iklîmini
Kurtarup şol rûh sultân itmedim

Dûş olup nefsiñ hevâ-yı hükmüne
Bu cihânı nefse zindân itmedim

Şol gazâ-yı ekbere niyyet idüp
Nefse karşu sîne kalkân itmedim

Nefs-i gaddârın eliñden el-amân
Yok yere dillere destân itmedim(s.21)

Mezkûr beyitlerde de görüldüğü üzere nefs zâlim ve gaddârdır ve kişinin nefsiyle mücadele ederek onu müselmân etmesi lazımdır.

Eserdeki diğer bakış açısı ise, nefsi bilmeye ve tanımaya dâirdir. Tasavvuf yolunun ve dolayısıyla tarikatlerin gâyesi; rûhun yaratılışı gereği marifete ererek "hakka'l-yakîn" mertebesine yükselmesini temindir.[183]

Marifete ermek kişinin önce nefsini bilmesi, sonra yaratıcısını tanıması ile mümkündür. Kudsî Efendi'nin sekiz beyitlik "senin" redifli gazeli (s.32) ve 19 beyitlik bir mesnevisi (s.40) nefsini bilmenin önemi ve gereğine dâirdir.

Tâlib-i 'ilm-i ledünnî olsana ey mantıkî
Nefsini bilmek gibi hiç var mı hâcâtıñ seniñ (s.36)

Nefsini bilmek insanoğlunun en büyük ihtiyacıdır. Zira bir hadis-i şerifte belirtildiği üzere 'Nefsini bilen Rabbini bilir.'[184]Bu hadisteki sırra

[183] Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.234.
[184] Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, c.II, s. 262, Hadis Nu: 2532.

vakıf olanlar kemâle erebilir. Hakk insanın kalbindedir ve kalbine bakmasını bilen orada Hakk'ı görecektir. Denilebilir ki, Hakk'ı arayan insanın kendi zâtından başka başvuracağı yer ve makam yoktur:

Zât-ı Hakk'ı ister iseñ ey hâce zâtındadır
Zâtına zâtından özge yok müracâ'tıñ seniñ

Men 'aref sırrında 'ârif olmadıñ sen zahidâ
Kendiñ idrâk itmedin yokdur kemâlâtıñ seniñ (s.36)

Yine bir başka beyitte:

Kendi zâkir kendi mezkûr kendiñi
Ara bul kendiñde kendiñ kendiñi" (s.45)

diyerek Kudsî Efendi okuyucularını kendini fark ve idrak etmeğe yöneltmekte, insanoğlunun kendinden başka bir yerde Hakk'ı bulamayacağını vurgulamaktadır.

6. AKIL

Hüseyin Kudsî Efendi, Pend-i Mahdûmân'a başlarken her şeyin üzerinde olan beş nesneden bahseder. Hakk'ı tanımak için elzem olan bu beş nesne; akıl, fikir, idrâk, ilim ve irfândır. Akıl ve fikir idrâk içindir, idrakin varacağı nokta ilimdir ve ilim de Allahu Teâlâ'nın emrini yerine getirerek tam bir kulluk ile irfân sahibi olmak içindir. (s.4) Bu beş nesneden biri olan akıl Pend-i Mahdûmân'da zaman zaman övülür, zaman zamansa yerilir. Övülen akıl kişiyi irfan yoluna götüren akıldır ki yukarıda açıklanmıştır. Kudsî Efendi'nin yerdiği akıl bir kısım ulemânın ruh ve mânâdan sıyrılmış kuru aklıdır. Zira akıl tek başına mânânın sırrına ermek için yeterli değildir. Bu sırra ermek için aklın da ötesine geçmek, irfân sahibi olmak gerektir. Gerçek akıl sahipleri maddenin arkasındaki mânâyı görebilen kâmillerdir:

Eger 'âkil iseñ kâmil verâ-yı 'akl olup sa'y it
Hebâdır 'akl ile bilmek dilerseñ sırr-ı ma'nâyı (s.33)

Aklın yolu nasihattir. İnsanın kendini ve âlemi tanıması için nasihatleri dikkatle dinlemesi ve onlara tâbi' olması gereklidir. Cüz'î aklın sınırları bellidir. Daha geniş ve derin düşünmek için 'akl-ı küll'den bir hisse almalıdır insan. Ancak o zaman maksûduna ulaşacaktır:

Gûş eyle ta‘bîrdir tefhîm içūn
Añlaşılsun söz deyû ta‘lîm için

Çünki gûşe-vârdır ‘aklıñ medhali
‘Akl ile olmaz disem dirler deli

‘Akl-ı küllden hisse-mend olmak gerek
Ol zamân maksûdını bulmak gerek (s.16)

Aklın önemini vurgulayan bu beyitlerin yanı sıra Kudsî Efendi'nin yerdiği bazı akıl sahipleri de vardır. Onlar bir kısım ulemâdır ki surette akıl sahibi görünseler de sireten budaladırlar. Çünkü onların sözleri hevâ ve arzularını yansıtır, irfândan nasipleri yoktur. Adeta bu âlemi kendi mülkleri edinmek için dünyaya gelmişlerdir. Mâsivânın sevgisiyle mecnûn görünürler, hakikî aşktan nasipsizdirler. Kudsî Efendi aşağıdaki beyitte bu tip insanları ta‘riz sanatını ustaca kullanarak yermekte, onların görünüşte bir kuşa benzediklerini; fakat deve kuşlarının göklerde olamayacağını şöyle ifade etmektedir:

Sûrettedir ol murġa müşâbih görinür
Hiç murġ-ı cemel gördigiñiz var mı semâda (s.24)

7. FENÂ-BEKÂ

Fenâ ve bekâ Pend-i Mandûmân'da sıklıkla bahsedilen konulardan biridir. "Bazı mutasavvıflar ubûdiyet (kulluk)'in sıhhatinin fenâ ve bekâda olduğunu söylemişlerdir ki, bu durumda kul mâsivâ gâilesinden kurtulmuş olur."[185] Kudsî Efendi böyle düşünen mutasavvıflardandır. O varlıktan geçip fenâ bulmanın kulluğun şânından olduğunu ve ancak özünü bilen insanların fenâ makamına ulaşabileceğini ifade ederek konunun önemini vurgulamaktadır. (Bkz. s.4, 14, 25, 42, 50-51)

[185] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 197.

Fenâ; yok olma, yokluk, geçip gitme anlamına gelir. Tasavvufta ise maddî varlıktan sıyrılıp Hakk'a ulaşma durumunu ifade etmektedir.[186] Bekâ; devam, sebat, evvelki hâl üzere kalmak, bâkîlik mânâsındadır.[187]

"Fenâ kötü sıfatların zâil olması, bekâ da iyi sıfatların kalmasıdır(...) Dünyadan kalbî rabıtayı koparan kimsenin kalbi, dünya tutkusundan fenâ bulmuş demektir. Dünya tutkusu ve kötü huylar fenâ bulunca fütüvvet ve doğruluk bâkî kalır."[188]

Kudsî Efendi varlığın insanoğlunun darlığı olduğunu, kemâl ehlinin benlikten geçip Hakk ile varlığı bulduğunu, Hakk'a kulluğa tam olarak bağlananların gerçek bolluğa ulaşabileceklerini, kulluğun gereğinin bekâ olduğunu şu beyitlerde en özlü ve edebi şekilde dile getirmektedir:

Vâr olanıñ varlıġıdır tarlıġı
Olmalıdır Hakk ile ol varlıġı

.....

Bildiñ ise nidügün ehl-i kemâl
Benlik içün kalmadı hiç kîl u kâl

Bundan öte baġlanup ol kulluġa
Kulluk ânı ergürür bir bolluġa

.....

Kul olanıñ böyle düşer şânına
Kulluk ile yol bula sultânına

Çünki fenâ varlıġın ifnâ ider
Bulsa bekâ kulluġuñ îfâ ider

Varsa nasîbiñ bekâ-ender-bekâ
Ta'rîfe gelmez safâ-ender-safâ

[186] Ferit Devellioğlu, *Lügat*, s.256.
[187] Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s.81.
[188] Hasan Kamil Yılmaz, *AHTT*, s.214.

Bir pula sat sende olan varlığı
Kudsî sakın eyleme göz tarlığı (s.46)

Nefsin varlık kaydından kurtulması aşk ile mümkündür. Aşk ateşiyle yanıp bütün kirlerden kurtularak Hakk'ın zâtında fâni olmalıdır. İşte o zaman kişi özünü bilir, kulluğun gereğini yerine getirebilir.

Yokluk aleminde var olanın yâri yokluk olur. Sâlikin varlığı yok olunca yani salik zâhiri varlığından geçince; Hakk'ın varlığında kaybolur, bekâ ve huzura kavuşur. Hakk'ın rızası da budur:

Kim ki yokluk 'âleminde vâr olur
Vâr olan yokluk anıñla yâr olur

Yok olunca sâlikânıñ varlığı
Hakk'ile uygun olur pâzârlığı (s.15)

Kudsî Efendi'ye göre yokluk âleminde hiçbir bilgiye yer yoktur. O âlemde bilen de bildiren de Allahu Teâlâ'dır. Tabîbin merhemi dahi yokluğa ererek var olmuştur. İnsan derdine derman istiyorsa önce yokluğu idrak etmelidir, zira yarasına merhem ancak yokluktadır. Ruh için varlık aleminde bir mesken yoktur, çünkü ruh ancak yokluk ikliminde var olur.

8. MÂ-SİVÂ

Sivâ lügatte başka, gayrı anlamına gelir. Mâ-sivâ ise bir şeyden başka olan şeylerin hepsi, Allah'tan mâ'ada bütün varlıklar; dünya ile ilgili olan şeyler demektir.[189]

Sâlik, Allah'tan başka her şeyden ilgi ve alâkasını kestiği takdirde fenâ makamına ulaşır. Bu bir nevi halkın içinde Hakk ile olma hâlidir. Burada önemli olan Allah'tan başka her şeyin sevgisini kalpten çıkarmak

[189] Ferit Devellioğlu, *Lügat*, s.958 ve 583.

ve yalnız Allah sevgisini kalpte barındırmaktır. Böyle kimseler dünya mülküne sahip olsa da ona gereğinden fazla değer vermez.[190] Nitekim "Allahu Teâlâ insanoğlunun göğsünde iki kalp yaratmamıştır."[191]

Kudsî Efendi mâsivâ meylini gönülden söküp atmak gerektiğini söyler. Zira sivâ bir varlık eseridir ve varlık ancak cahillerin düşüncesinde yer eder. Zâhid mâsivâyı gönlünden atarsa kesret, yabancılık ortadan kalkar, herkes ve her şey dost olur:

Mâsivâ meyliñ gönülden nefy idersen zâhidâ
Ortadan bîgânelik kalkar kamû yârân olur (s.8)

Bu beyitte bahsedilen bir nevi cem' mertebesidir demek yerinde olur kanaatindeyiz. Cem' mertebesi "insanın kendisinin ve halkın varlığını kabul etmekle beraber, bunların mevcûdiyetlerinin Allah ile kâim olduğunu idrâktir." [192]

9. FAKR

Fakr, ihtiyaç duyulan şeyin yokluğu demektir. Tasavvufta kulun kendinde bir varlık görmemesi, her şeyi Hakk'a irca etmesi; şahsının, amelinin, hâlinin ve makamının Allah'ın lütfu olduğunu kabul etmesidir. [193]

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere fakirlik iki türlüdür. Biri sûret fakirliğidir ki maddî anlamda bir yoksulluğu ifade eder. Diğeri de manevî fakirliktir ve beşerî sıfatlardan sıyrılarak kendini bir şeye mâlik görmemektir.

Pend-i Mahdûmân'da söz konusu olan ikinci anlamdaki fakirliktir. Bu noktada Peygamber Efendimiz'in "El-fakru fahrî"[194] (fakirlik benim övüncümdür) hadisini zikreden Kudsî Efendi bu fakirliğin maddî anlamda bir fakirlik olmadığını ifade eder. İftihar

[190] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.175.
[191] Ahzab Sûresi 33/4.
[192] Selçuk Eraydın, *a.g.e*., s. 191.
[193] Hasan Kamil Yılmaz, *a.g.e.,* s.177.
[194] Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ,*c.2, s.87, Hadis Nu: 1835.

vesilesi olan fakr, peygamberlerin bir rumûzudur, mânâsı kendi içinde gizlidir. Bu fakrın lezzetini tadan âşıkların varlığa değer vermeleri mümkün değildir. Artık onların söz satmaya ne beyitleri ne şiirleri vardır. Onlar beyitleriyle gerçek aşkı dile getirirler:

Fakru fahr iden telezzüz kesb iden ‘âşıklarıñ
Sanmayıñ söz satmaġa ebyât ile eş‘ârı var

Fakru fahrî bir rumûz-ı enbiyâdır ‘âleme
Ol degildir akçe fakrı dirhem ü dinârı var (s. 38-39)

Yine bir başka beyitte aşka düşenin acziyetini anlayacağı ve varlığını fakr içinde eriteceği ifade edilir. Hakikî aşkı bulanlar sayısız mal, mülk sahibi olsalar bile hiçbirine gönül bağlamazlar. Sahip oldukları mülkün kulu olmayıp, onu kendilerine kul ederler. İşte böyle insanlar sırtlarına fakirlik ve yokluk elbisesi giyseler de gönül tahtının sultânıdırlar. Çünkü mal ve mülke kul olmayıp yaratıcıya kulluğu seçerek eşyanın sultanı olmuşlardır:

Eynine her kim giyer fakr u fenâ haftânını
Şol vucûd iklîminin dil tahtına sultân olur (s.8)

Pend-i Mahdûmân’ın baş kısmında Kudsî Efendi, Allah Teâlâ’nın insanları dört mezhepte topladığını, bunlardan bir zümreye fakr ile fahri ihsân ettiğini; diğerinde fakirliğin bir övünç değil şikâyet vesilesi olduğunu; diğer bir zümreye bolluk ve zenginlik nasib ettiğini; son zümrede ise nefsin hevâsının gâlip geldiğini anlatır. Bu sayede küfr ile iman belli olmuştur ve yüce Allah insanların bir kısmını cehennemle cezalandırmakta, diğerlerini de cennetle mükafatlandırmaktadır.(s.5)

10. ZÂHİD

Zâhid; kaba sofu, Allah’ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Bunlar dinî konularda anlayışı kıt,

her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imânı dış görünüşüyle anlayan kişilerdir.[195] Edebiyatta ise, "daima ham, kaba ve kuru sofu, mürâî kişi yerine kullanılmıştır. (...) Bu yüzden kendilerini ârif sayan şairler hoşgörüsüz ham sofuya çatmadan edemezler."[196]

Pend-i Mahdûmân'da da zâhid edebiyattaki bu genel kullanıma uygun olarak işlenmiştir. Hüseyin Kudsî Efendi, tâbiri câizse yer yer zâhide çatmakta, onu kâmil insan olmaya çağırmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde zâhide seslenerek maksadı kulluk ise Zât-ı Hakk'a talip olması gerektiğini; oysa kendisinin takvâ ve gayretinin hep cennet için olduğunu dile getirir ve yol gösterir. Zât-ı Hakk kişinin kendi zâtından başka bir yerde değildir. İnsana kendinden özge bir müracaat yeri yoktur. O halde önce kişinin kendi nefsini tanıması "Nefsini bilen Rabb'ini bilir" hadisindeki sırra ermesi gerekir. Ancak o zaman kemâle erebilir:

Ger 'ubûdiyetse kasdıñ zât-ı Hakk'a tâlib ol
Cennetin zevkin diler hep zühd ü tâ'atiñ seniñ

Zât-ı Hakk'ı ister iseñ ey hâce zâtındadır
Zâtına zâtından özge yok mürâca'tıñ seniñ

Men 'aref sırrında 'ârif olmadıñ sen zâhidâ
Kendiñ idrâk itmedin yokdur kemâlâtıñ seniñ (s.36)

Zâhidin karşısında rind vardır. Rind; dünyaya aldırmaz görünen, kayıtsız, olgun ve ârif kişiye denir. Rind ve zâhid edebiyatta karşıt iki tip olarak ele alınmış ve çok işlenmiştir.[197] Pend-i Mahdûmân'da "rind" mazmûnu zikredilmese de zâhidin karşısında ârif, olgun ve âşık bir insan tasviri yapılmakta, zâhide aşk ehli olması tavsiye edilmektedir. Aşağıdaki beyitlerde Kudsî Efendi cennet varsın zâhidin olsun, sen bu fâni alemin

[195] İskender Pala, *ADŞS*, s.577.
[196] Mehmet Vanlıoğlu-Mehmet Atalay, *Edebiyat Lügati*, AÜFEF Yayınları, Erzurum, 1994, s. 246-47.
[197] Mehmet Vanlıoğlu- Mehmet Atalay, *a.g.e.*, s.246.

sevgisini gönlünden at ve tenini aşk ateşinde kebap kıl diyerek çoşkulu ve rindce bir üslūp ile nasihat etmektedir. Bu rindâne tavır zaman zaman divan şairini istiğnânın son haddine vardırmış, dünya ve nimetlerine bir pul kadar dahi kıymet vermeme konumuna getirmiştir. [198]

Cenneti bir dâneye vir zâhide
Meslek olan sâlike bu kâide
Yık bu fenâ mülkini eyle harâb
Kıl teniñi âteş-i 'aşkda kebâb" (s.44)

Mezkûr beyitlerde de görüleceği üzere "şairler daima zâhidin karşısında âşıkı görmüşlerdir.(....) Zâhid aşkı inkar ettiği için bu duruma düşmüştür. Onun tek emeli cennete kavuşmaktır."[199] Hüseyin Kudsî de bu beyitlerde zâhidin karşısına sâlik'i çıkarmakta; zâhidin cennet arzusuna mukabil sâlikin aşk ateşine meyletmesini salık vermektedir.

"Kıl tenini âteş-i 'aşkda kebâb" mısraında edebiyatta aşk ile birlikte zikredilen "kebâb" mazmûnu karşımıza çıkmaktadır. "Şairlerimiz içlerinde yanan aşk ateşiyle ciğerlerinin veyahut bütün vücutlarının kebab olduğunu tahayyül etmişlerdir."[200] Hüseyin Kudsî Efendi de sâlikin içinde yanan aşk ateşinin şiddetini ifade etmek üzere, tenin bu ateşte kebâb olduğu tahayyülünü kullanmaktadır.

Divan şairinin zâhidden hoşlanmadığını ifade etmiştik. O aynı zamanda zâhidin kendisini anlamamasından da yakınır. Zira "her hadiseye çatık kaşla bakan, her mubahı haram sayan, her hükmü kafası ile denk olan kara kaplı kitaptan çıkaran ham ve kaba sofu"[201] nun sathi yaşama tarzı âşıkın derinliğini ve aşkının niteliğini anlamasına izin vermez. Kudsî Efendi aşağıdaki beyitlerde bu durumdan yakınmakta,

---

[198] Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s.558-59.
[199] İskender Pala, *a.g.e*., s.578.
[200] Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 245.
[201] Agah Sırrı Levend, *a.g.e*., s.559.

içindeki derdi paylaşacak kimse bulamadığını, kendisini anlamaya zâhidin zühdünün, münkirin ise inkârının engel teşkil ettiğini ifade ederek, zâhidin sathiliğini vurgulamaktadır:

> Bir ‘aceb sevdâya dûş oldum disem ger zâhide
> Meyl-i hûbâna kıyâs eyler o kim mizmârı var
>
> Ey Hüdâvendim kime derd-i derûnum söyleyim
> Zâhidiñ zühdi mugâyir münkiriñ inkârı var.” (s.37)

11. SÂLİK

Sâlik; bir yola giren ve o yolda giden, bir tarikatın âdâbını yerine getiren kişidir.[202] Bir başka deyişle; mürşidine teslim olan kişiye mürid, bu yolda mesafe kat eden müride de sâlik denir.[203]

Bir Nakşî olan Hüseyin Kudsî Efendi’nin Pend-i Mahdûmân’daki nasihatlerinin büyük bir kısmı sâlike hitap etmektedir. Kudsî Efendi okuyucularına önce ilim tahsil edip cehâletlerini anlamalarını, ardından da bir mârifet ehline intisâb etmelerini öğütler. Akabinde sâlikin hâlleri, makamları, sâlike gerekenler ve sâlikin yapmaması lazım gelen davranışlar birbiri ardınca işlenir.

Kudsî Efendi’ye göre bir mârifet ehline bağlanmak sâlikin Hakk’ı aramak için çıktığı yolculuğun ilk adımıdır. Sâlikin gönlü ancak bir mürşide intisâb etmek ile aradığını bulur. Bu yolculukta sâlik ömrünü mürşidinin ömrüne bahşetmeli, onun her emrini yerine getirmelidir. Mürşidi sâlike nefsini bilmenin yollarını gösterir ve nihayet şeyhin kalbi müridine ayna olur ki bu durumda aralarındaki zikir yalnızca Hakk’tır. Kudsî sâlike İsm-i Zât’ta sebat kılmasını, bütün nebâtâtın Allah’ın zikri

---

[202] İskender Pala, *a.g.e*., s.465.
[203] Hasan Kamil Yılmaz, *a.g.e*., s. 185.

ile kâim olduğunu, her işin başlangıcının Allah ile olması gerektiğini öğütler:

Sâlik isen İsm-i Zât'ta kıl sebât
Ta duyunca İsm-i Zât eyler sebât

Hep nebâtât o zikru'llâh ile
Kâim oldığın görür Allâh ile" (s.16)

Her daim Hakk'ı zikretmekle meşgul olan sâlikte sonunda cezbe hâli zuhûr eder. "Cezbe, Hakk'ın kulu kendisine çekmesinden meydana gelen bir hâldir ve Allah'ın kula ihsânıdır. (...) Kul, ruhi cezbeyle hakikatin kaynağını bulur. Allah'ın dışında her şeyi unutarak kendinden geçer."[204] Kudsî Efendi bu hali yaşayan sâlike halk arasında deli dendiğini halbuki asıl kendilerinin divâne olduğunu Hakk'ın ihsânından nasibini almadıklarını ve aşkı bilmediklerini şu beyitte ifade etmektedir:

Zât-ı Hakk'a cezb olur sâlik velî
Ol vakit dîvâneler dirler delî" (s.16)

Cezbe, Allah'ın sevdiği kulunun kalbinden perdeyi kaldırıp, çalışma ve gayreti olmadan yakîn nuru ile kolayca manevî makamlara yükseltmesidir. Böyle bir cezbe, kulda istikâmet, ibadet arzusu doğurarak, ona belâ ve musîbetlere sabretme gücü kazandırır.[205] Kudsî Efendi'nin aşağıdaki beyitleri bu cümleler ışığında değerlendirilirse daha bir anlam kazanmaktadır. Zira o sâlikleri seçkin kılan hâlin cezbe olduğunu, cezbe ile pek çok sırrın kendisine ma'lum olduğunu son derece yalın bir üslup ile ifade etmektedir:

Cezbedir sâlikleri mümtâz iden
Mesleginde cümle keşf-i râz iden

[204] Hasan Kamil Yılmaz*, a.g.e.*, s.205-206.
[205] Hasan Kamil Yılmaz, *a.g.e.,* s.205-206.

Ta‘lîm oldukda letâifler temâm
Bahr-ı feyzile muhît olur be-nâm

Kalbile rûhuñ tecellîsiñ görür
Ol tecellî âña sırrın bildirir (s.16)

Sâlik çıktığı manevî yolculukta Hakk’a kavuşmak için ruhunu tasfiye etmelidir ki bunun yedi mertebesi (etvâr-ı seb‘a) vardır.[206] Hüseyin Kudsî Efendi sâlikin kat‘etmesi gereken yolları izah ederken bu yedi mertebeye işaret etmektedir. Birinci mertebe nefs-i emmâredir ve kul bu mertebede ibadetin lezzetinden bî-haber, nefsin emrine kul ve köledir. Bu derde derman bir mürşid-i kâmile teslim olmaktır. Kudsî Efendi daha sonra kalb, ruh ve sır olmak üzere üç mertebeden bahseder. “Kalp nefs-i levvâme mertebesidir ve sâlik bu mertebede yaptığı kötü işlerden nedâmet duyar, tevbeye temayül gösterir. Bu makamda muhabbetullâh hâsıl olup kalp rûha tâbi‘ olur ki ruh, üçüncü mertebe yani nefs-i mülheme mertebesidir. Sâlik ilham ve keşfe mazhar olmaya başlar; neyin hayır, neyin şerr olduğunu idrâk edebilme melekesine sahip olur. Dördüncü mertebe sırdır, nefs-i mutmainne yani kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup güzel ahlâk ile hemhâl olan nefis bu mertebeye erişir.”[207] Makâm-ı sırru’s-sır (sırların sırrı) yahut makâm-ı hafî olarak adlandırılan beşinci mertebede nefs-i râziye söz konusudur.[208] Hafî, kendisi ve başkaları hakkında tecellî eden kazâ hükümlerine tereddütsüz teslim olup rıza gösteren nefsin makamıdır. Altıncısı, makâm-ı ihfâ olup nefs-i mardiyye mertebesidir. Allah ile kul arasında rızanın müşterek bir vasıf olduğu, kulun Allah’tan, Allah’ın kuldan razı olduğu makamdır. Yedinci ve son mertebe ise nefs-i kâmile ya da nefs-i sâfiye’dir. Bu makamda sâlik, bütün ma‘rifet sıfatlarını kazanarak irşâd mevkiine yükselir.[209]

---

[206] Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 27.
[207] Hasan Kamil Yılmaz, *AHTT*, s.235-36.
[208] Agah Sırrı Levend, *a.g.e.,* s. 29.
[209] Hasan Kamil Yılmaz, *a.g.e*., s.236.

Tüm bu makamlar nefs-i emmâre, kalp, ruh, sır, hafî, ihfâ ve nefy u isbât şeklinde Pend-i Mahdûmân'da zikredilmektedir. Kudsî Efendi nefs-i emmâre mertebesinden ancak bir mürşide intisâb edip, Hakk'ı çokça zikretmek ve nefsini bilmekle yükselmenin mümkün olduğunu aşağıdaki beyitlerde özellikle vurgulamaktadır:

Gönlini yâb eyle andan intisâb
Gör ne imiş iki 'âlemde hisâb

.....

'Ömrini bahş eyle ânıñ 'ömrine
Muntazır ol dâimâ her emrine

Saña nefsiñ niddügün ol bildirir
Aġladır evvelde soñra güldürür

.....

Kendi zâtıñdır sebeb hem zâtına
Çok nazar kıl kalbiniñ mir'âtına (s.15)

İki, üç ve dördüncü mertebeler kalb, ruh ve sır bir beyitte ismen zikredilmektedir:

Kalbi rûha rûhı sırra zerrece
Tıfl-ı ebced-hân olurken bu gice (s.17)

Daha sonra hafî makamı zikredilir. Hafî'de tamamen fâni olanlar Hakk'ın ihsânına mazhar olurlar. Bu makamda sâlik Hallâc-ı Mansûr gibi "Ene'l-Hakk" sırrına vâkıf olur:

Kim hafîde cümleten fâni olur
Nice biñler Hakk'ın ihsânı olur

Şol hafînin dûş olan izhârına
Gelmek isterse *Ene'l-Hak* dârına

Ol vakit sâlik ki hem bî-'âr olur
Añla kim Mansûr-veş ber-dâr olur (s.17)

Yukarıdaki beyitlerde Kudsî Efendi Hallâc-ı Mansûr'un "Ene'l Hakk" sözünden ötürü asılması olayına da telmihte bulunurken hafî makamındaki sâlikin mecâzen Mansûr gibi asıldığını söylemektedir.

Altıncı makam olan ihfâ'yı bir dâru's-selam olarak nitelendiren Kudsî Efendi bu mertebedeki sâlikin nafile ibadetleri artırdığını, abdest tazelemeyi adet edindiğini, teheccüd (gece namazı) ehli olduğunu, şeyhin deryâsında bir nehir olup aktığını şu beyitlerde dile getirir:

Belki ihfâ oldu bir dâru's-selâm
Hep muhabbetle olur şer'î kelâm

.....

Gün-be-gün arta seniñ teba'iyyetiñ
Çok nevâfil işlemekdir niyyetiñ

Çünki tecdîd-i vuzûnuñ râhatı
Öyledir kim ol vakit hep 'âdeti

Sâhib-i ihfâ teheccūd ehlidir
Şeyhiniñ deryāsınıñ bir nehridir (s.17)

Yedinci ve son mertebede Kudsî Efendi, sâlikin kalbindeki zenginliği idrâk ettiğini, bu hazineyi keşfedenlerin fenâ bulmayacağını anlatır; çünkü bu mertebede sâlik "hakk'al-yakîn"e erer, eşyâyı Allah'ta seyreder. Kesret yerini vahdet (birlik)'e terk eder. Sâlik varlığın kesretini nefy iderek bir olan Allah'a ulaşır. Bu hâl aşağıdaki beyitlerde en öz ifadesini bulmaktadır:

Nefy olunca varlıġıñ bu kesreti
Nefsiñ ancak yokluk oldı zulmeti

Sâlikiñ evvelki hâli kalmadı
Hiç sanur mâlı menâli kalmadı

....

Şol hakîkat genci ki mâlıñ durur

Durdığı müddetce ânı artdırur

....

Kim bulursa kalbi içre hem ġınâ
Hiç ġınâ gencînesi bulmaz fenâ (s.18-19)

Kudsî'nin sâlike verdiği öğütlerden biri de uykuyu terk etmesi ve seherlerini boş geçirmemesi üzerinedir. Allah Teâlâ'nın her seher aşk derdiyle figan eden kullarını duyduğunu birkaç beyit öncesinde ifade eden Kudsî Efendi sâlikin böyle bir vakti uyku ile hebâ etmemesini özellikle vurgulamaktadır. Seher vaktinin önemine işaret ettikten sonra günün diğer vakitlerini de ihmal etmeyen şair, sabah akşam Allah ile olmayı öğütler:

Elzem olan sâlike uykuyu terk eylemek
Virme hevâya sakın sen de seher-gâhını

Subh u mesâ yâr ile olma sen aġyâr ile
Sen sen olmazdan ol bilūr cümle hâlini (s.57)

12. SEYR U SÜLÛK

Seyr ü sülûk, bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî yolculuktur.[210] Bu yolculuğun dört mertebesi vardır:

1-Seyr-i ila'llâh

2-Seyr-i fi'llâh

3-Seyr-i ma'allâh

4-Seyr-i 'ani'llâh

Pend-i Mahdûmân'da seyr-i fi'llâh, seyr-i 'ani'llâh ve seyr-i billâh mertebeleri aşağıdaki beyitte ismen zikredilmektedir:

Disem ger seyr-i fi'llâh'dan geçüp seyr-i 'ani'llâh'dan
Bekâ-yı seyr-i bi'llâh'dan nice ta'rîf idem ânı (s.42)

[210] Ethem Cebecioğlu, *TTVDS*, s. 637-38.

Seyr-i fi'llâh; Hakk'ın sıfatıyla muttasıf ve O'nun ahlâkıyla süslenerek, "ufk-ı a'lâ"[211]ya ulaşmak, bütün beşerî sıfatları yok kabul etmektir.[212]

Seyr-i 'ani'llâh; Hakk'dan halka terbiye ve irşâd için dönüştür. (...)Bu durumdaki kişi, vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür.[213]

Seyr-i bi'llâh makamında sâlik, bütün ma'rifet sıfatlarını kazanarak irşad mevkiine yükselir. Bu makam vehbi (Allah vergisi)dir. [214]

Hüseyin Kudsî Efendi de bu makamın, kişinin kendi gayreti ile kazandığı bir makam olmadığını, Hakk'ın ihsânı olduğunu ve bu makamda "terakkî" nin çok nâdir görüldüğünü devam eden beyitte şöyle dile getirir:

Terakkî nâdirü'l-ender bekâ-yı seyr-i bi'llâh'da
Ki yokdur medhali kesbiñ olupdur Hakk'ıñ ihsânı (s.42)

Seyr-i bi'llâh makamında sâlikin ikilik şüphesi ortadan kalkar. Sâlik ahadiyyet makâmına yükselir**.** Bu mertebeye "Kâbe kavseyni ev ednâ" ismi verilir.[215] Kudsî Efendi iman-ı kâmil ile bu makamı denk tutmakta, bu makamdaki kişinin beşerî sıfatlarını Hakk'ın zâtında mahv eylediğini; küfr ve imandan geçtiğini, yani ikiliğin kalmadığını, Kur'an'dan iktibas yaparak anlatmaktadır. (Bkz. Pend-i Mahdûmân, s.42)

Kudsî Efendi makamlara dair söylediği gazelde "makam-ı vasl-ı üryanî"den söz eder. Bu makamda derviş hakikat haccına ihram giyer, nefsini kurban ederek vakfeye durur. Cemâl'in ka'besini üzerinde örtü olmaksızın tavaf eder. Bu makama vasl-ı üryanî denmesinin sebebi derviş ile Cemâl arasında örtülerin kalkmasıdır. Kudsî Efendi vasl-ı üryanî makamını anlattığı aşağıdaki beyitlerde dervişin manevî yolculuğu

---

[211] Ufk-ı a'lâ: Ruh makamının son mertebesi (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1972, c.III, s.541).
[212] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.318.
[213] E. Cebecioğlu, *a.g.e*., s.637.
[214] Hasan Kamil Yılmaz, *AHTT*, s.236.
[215] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.318.

ile hac ibadetindeki uygulamalar arasında sembolik benzetmeler yapmaktadır:

Hakîkat haccına ihrâm giyerler ol makâm içre
Dururlar vakfeye anda ölünce nefs-i kurbânî

Tavâf eyler Cemâl'iñ ka'besin ol dem hicâbı yok
Anıñçündür dinilmiş bu makâma vasl-ı 'üryânî

Budur şol vasl-ı 'üryânî vusûli var husûli yok
Misâl-i cennetü'l-me'vâ bulur bir zevk-i vicdânî(s.41)

Vasl-ı 'üryânî makamında derviş yukarıdaki beyitte zikredildiği üzere cennetü'l- me'vâ [216] misali bir zevk-i vicdânîyi tadar. Zevk; ma'nevî haz ma'nâsına gelir ki tasavvuf ehli katında aşk şarabının tadından mest olup kendinden geçmektir.[217] Şairin de ifade ettiği gibi bu zevki yalnızca tadan, o makama ulaşan bilir; tarif etmek mümkün değildir.

Zevk, Hakk ile Hakk'ı şuhûd derecesinin ilkidir.[218] Kudsî Efendi bu halin fenâ-ender-fenâ makâmı olduğunu dile getirerek fenâ dervişi bekâya götüren bir kılavuzdur, der. Çünkü bu hâlde kul ortadan kalkar, kulun yerine Allah kâim olur; Allah görür, duyar ve tadar. Şair zevk-i vicdanî ile fenâ-ender-fenâ makamı arasında böyle bir ilgi kurduktan sonra, Musâ Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen kıssasına atıfta bulunur. Kıssada Hz. Musâ Rabb'ini görmek ister, Allah Teâlâ "len terânî" (Sen beni göremezsin ; ama şu dağa bak. Dağ yerinde kalırsa o zaman beni görebilirsin) diye buyurarak dağa tecellî eder. Dağ darmadağın olur ve Hz. Musâ baygın düşer.[219] İşte fenâ-ender-fenâ hâli bir makam-ı len terânî'dir ve Rabb'in vechi görülemez.

---

[216] Cennetü'l-Me'vâ: Sekiz cennetten biri olup yeşil zebercettendir. (Ahmet Talat Onay, *ETEM,* s.91).
[217] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.201.
[218] S. Eraydın, *a.g.e*., s.202.
[219] A'râf Sûresi 7/143.

13. MÜRŞİD

Mürşid; lügatte irşad eden, doğru yolu gösteren, kılavuz anlamındadır. Müridlerine yol gösterdiği için tarikat pirine, şeyhine de mürşid denilmiştir.[220] Pend-i Mahdûmân'da Kudsî Efendi'nin öncelikle verdiği öğüt "kendinizi irfan yokluğuna himmet-i mürşidle irişdirmege gayret idin." (s.6) şeklindedir. Eserin devamında da vurgulanan bir mürşide gönül vermek ve onun irşâdı ile Hakk'a giden yolda ilerlemektir. Beyitlerde mürşid kavramı bu kelimeyle birlikte şeyh (s.14,16,17,19), ma'ârif ehli(s.14) gibi kelimeler ve pîr-perver(s.4), hidâyet pertevi(s.14), pîr-i muġan (s.29), kâfile- sâlâr (s.35), dâmen-i pir(s.49-50) gibi mecazî terkiplerle de ele alınmaktadır.

Pir-perver; besleyen, büyüten, yetiştiren, koruyan , terbiye eden pir anlamına gelen bir terkiptir ki, Kudsî Efendi'nin mürşid kavramına yüklediği anlamları ifade etmesi bakımından dikkate şâyândır. Şair, aşağıdaki beyitte pir-perver'in eteğini tutanların insan olacağını, varlığını terk edenlerin de cânânına ulaşacaklarını leff ü neşr-i mürettep sanatıyla ifade etmekte; müteakiben aşk ile göz yaşı dökenlerin pirlerin himmetiyle sonunda güleceklerini söylemektedir:

Pîr-perver dâmenin her kim dutar insân olur
Varlığın terk eyleyenler vâsıl-ı cânân olur

Dîdeden seylâb-ı eşkin kim dökerse 'aşkile
Himmet-i pîrânile ol 'âkıbet handân olur (s.7-8)

Şair mürşidi bir hidayet pertevi, hak yolun aydınlatıcısı olarak nitelendirir ve müridin kalbinin bu ışıkla aydınlanacağını, tecellî edeceğini şu beyitte ifade etmektedir:

Ol hidâyet pertevinden dâimâ
Eylesün kalbiñ seniñ cilve-nümâ (s.15)

Kudsî Efendi manevî yolculuğa çıkan sâlikin şeyhi ile münasebetlerinin seyrine dair birkaç beyit söylemiştir. Buna göre, ihfâ makâmındaki sâlik şeyhinin deryasının bir nehridir. Bu mertebede sâlik şeyhini anlamak için çabalar; fakat onun derdini bilemez. Cânını şeyhinin bir emriyle kurban etmeye hazırdır. Ne zaman ki cânından hakikat

[220] F. Devellioğlu, *Lügat*, s.735.

uğruna vazgeçenin cânânına, yani Hakk'a kavuşacağını idrak eder, artık onun için şeyhi de fânidir. Çünkü maksûdunu bulmuştur. (Bkz. Pend-i Mahdûmân, s.17)

Kudsî Efendi'nin şeyh kelimesinin yerine mürşid-i kâmil, ma'ârif ehli gibi terkipleri kullandığını ifade etmiştik. Denilebilir ki, bu terkipler bir şeyhte olması lazım gelen özellikleri vurgulamak için seçilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde şair ma 'ârifin önemine işaret etmekte, kurtuluşun bilgi ile gerçekleşeceğini, her külâh sahibinin ârif (mârifet ehli) olamayacağını ifade etmektedir:

Şeyhini bil bul ma'ârifle salâh
'Ârif olur sanma her sâhib-külâh (s.16)

Pend-i Mahdûmân'da şeyh kavramı ile ilgili diğer kabuller şöyledir: Şeyh sâlikin hazinesidir ve bu hazine hiç eksilmez, aksine ziyâdeleşir(s.19); sâlikin bir kudreti yoktur, şeyhinin himmeti ile mertebeler aşar, manevî yolculuğunda ilerleme kaydeder (s.16), dini inkâr eden münkirin zünnârını [221] kesmeye mürşid-i kâmil gerektir.(s.50)

Eserde, mürşid ile pîr-i mugan terkibi arasında bir benzetme yapılır. Şair meskeninin meyhâne, elinden tutan (dest-gîr)ın ise meyhaneci (pîr-i mugan) olduğunu söyledikten hemen sonra sözlerini tefsîr eder. Meyhâne ile mürşid meclisini, pîr-i mugân ile de mürşidini kastetmektedir:

Dest-gîrimdir benim pîr-i muġan
Ol sebebden meskenim meyhânedir

Didigim meyhâne mürşid meclisi
Mürşidim pîr-i muġan merdânedir (s.31-32)

Pîr-i mugân; tasavvufta kâmil mürşid veya kutb-ı âlem yerinde kullanılan bir tâbirdir. Meyhaneci anlamına da gelen bu kelime, aşk şarabı sunan, Allah sevgisini insanlara öğretmeye çalışan mürşidler için

[221] Zünnâr: Papazların bellerine bağladıkları, uçları sarkık, ipten örme kuşak. (F. Devellioğlu, *Lügat,* s.1195) Bu kuşak İslam'da küfür sayılmış ve yasaklanmıştır. Yunus Emre'nin şiirlerinde küfür, mâsivâ, kesret gibi hal ve tavırlar anlamında mecazî olarak kullanılan bu kelime (Bkz. Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s.292) Kudsî tarafından da mecazî olarak kullanılmıştır. Denilebilir ki, şair 'belden zünnârı kesmek' ile Hakîkî îmâna ulaşmak için mâsivâ ile alakayı kesmeyi kastetmektedir.

de kullanılmıştır. Divan edebiyatında şairlerin rağbet ettiği bu mazmûnu [222] Kudsî Efendi'nin beyitlerinde de görmekteyiz.

Kudsî Efendi kâmil bir mürşidin rehberliğini yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere önemsemekte, hatta zâruri addetmektedir. Ona göre veli şahsiyetler peygamberlerin vekilidir ve her asrın bir velisi vardır. Şair hak yolunun yolcularını bir kervana, onlara yol gösteren mürşidi de kafile başkanına benzetmekte, kervandan ayrı düşenlerin bu yolda çok zahmet çekeceğini imâ etmektedir. (Bkz. Pend-i Mahdûmân, s.38.)

14. TARİKAT-ŞERİAT

Tasavvufta dört kapı da denilen dört mertebe vardır: 1-Şeriat, 2.Tarikat, 3-Hakikat, 4-Ma'rifet. Şeri'at olmadan tarikat, hakikat ve marifet olmaz. Şeriatı, yani İslâm dinini iyi yaşamadan diğer kapıları açmak mümkün değildir.[223] Nakşî Hâlidî bir şeyh olan Hüseyin Kudsî Efendi'nin şiirlerinde bu dört kavram birbirini tamamlar mahiyette işlenmektedir. Öncelikle şeriatı tanımlayan şair, onu sağlam ve yüce bir binaya benzetir. Bir gece mânâ âleminde gördüğü bu bina öyle yüksektir ki semâ ile bir görünür. Gaybdan gelen bir ses, bu binânın âlemde hiç fenâ bulmayacağını söyler. İşte bu heybetli bina şeriattir ve ona sırtını veren bu cihanda son bulmaz.(Bkz. Pend-i Mahdûmân, s.11.) İlerleyen beyitlerde şeriati insanın mizânı, ölçüsü olarak tanımlar ve şer'î hükümleri eksik uygulamanın kişinin kendisindeki noksanlıktan ileri geldiğini ifade eder. Ehl-i sünnete ve şeriata uygun hareket etmeyi, şeriat ehlini yüksek derecede görmek gerektiğini öğütler:

Bil şeri'at âdemiñ mîzânıdır
Kim ki naks ider anıñ noksânıdır

Ehl-i sünnet içre olsun nâmıñız
Şer'a tatbîk eyleyin ahkâmıñız

Her neye kılsañ nazar dikkatle bak
Hep şerî'at ehline rif 'atle bak (s.14)

---

[222] Ahmet Talat Onay, *ETEM*, s.294-95; Agah Sırrı Levend, *DE*, s.318.
[223] E. Cebecioğlu, *TTVDS*, s.486.

Kudsî Efendi'nin şeriat hakkındaki düşünüşü Kuşeyrî'nin şu tanımında ifadesini bulmaktadır kanaatindeyiz: "Şeriat, ubûdiyete (kulluğa ve ibadete) sımsıkı sarılmak hakkındaki emirdir."[224]

Hatta Kudsî Efendi'yi nasihat etmeye, dolayısıyla bu eseri yazmaya sevkeden sâik de okuyanların şeriat ile nasiplenmesini temindir. Okuyucunun Hakk'ın lütfuyla düzelmesi, talihinin şeriat üzere olması şairin dileğidir:

İtdigim budur şol nush u pend
Tâ şerî 'atle olasız behre-mend

Lütf-i Hakk ile düzelsün hâliñiz
Hep şerî 'at üzre olsun fâliñiz (s.22)

Şeriatın önemini böylece vurgulayan Kudsî Efendi tarikat, hakikat ve marifetin şeriatsiz olamayacağını düşünür. Ona göre tarikat şer' sözlerdir, şeriatsız olan kimse tarikat ve hakikatsizdir ve marifete asla ulaşamaz. (Bkz. Pend-i Mahdûmân, s.23)

[224] Abdülkerim Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1999, s.176.

C- TARİHİ ŞAHSİYETLER

1.MEVLÂNÂ

Mevlânâ [225] *Mesnevi* adlı eseri münasebetiyle söz konusu edilir. Bilindiği gibi *Mesnevi* mealen şu iki beyitle başlar:

Dinle neyden hikâye etmekte
Ayrılıklardan şikâyet etmekte

Mesnevi'ye girizgâh olan neyi Mevlânâ insan-ı kâmile benzetir. Aslı bir kamış olan ney, türlü ezâlardan sonra içi oyulup gövdesine delikler açılmak suretiyle kalpleri yakan bir ses ile feryada başlar. Asıl vatanı sazlıktan ayrı düşmenin acısını dile getirir. İnsan da bu dünyaya ötelerden gelmiştir. Ruhlar, ilâhi âlemde Allah ile beraber mutlu iken bu

[225] Mevlânâ ve eseri Mesnevî ile ilgili bkz. Hasibe Mazıoğlu, *Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri*, Uluslararası Mevlânâ Semineri (15-17 Aralık 1973) Bildiriler, (Haz. Mehmet Önder), Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, t.y., s. 275-296.

sıkıntılı âlemde yaşamaya başlamıştır. İşte olgun insanlar bu ayrılığı yaşayan ve neyde bu ayrılığın feryadını duyan kişilerdir.[226]

Mevlânâ'nın bu benzetmesini aşağıdaki beyitlerde dile getiren Kudsî Efendi neyin dolayısıyla Mevlânâ'nın insanın şânından bahsettiğini; insanın kalbini temizlemesi için ney gibi içini boşaltması gerektiğini söyler:

Ney diyüp tesmiye kılmış ismini
Gösterüp insân-ı kâmil resmini

Sadrını tathîr içün remz eyliyor
Şân-ı insân niddiginden söylüyor (s.9)

Mevlânâ isminden başka Celâleddin'i de zikreden Kudsî Efendi hidayet yolunun *Mesnevi*'den belli olduğunu ifade ederek, şöyle der:

Ol *Celâled'dîn* içün rûhum fedâ
Mesnevî'den bellüdür râh-ı hüdâ (s.9)

2-SELMÂN

Hz Selmân-ı Fârisî Sahâbe-i Kirâm'dandır. Bazı tarikatlarda dervişler nefsi aşağılamak üzere ellerinde bir çeşit kâse ile halktan bir şeyler toplamaya giderlerdi ki buna 'Selmân'a çıkmak' denirdi.[227] Kudsî Efendi bu geleneğe telmihte bulunacak şekilde Selmân'dan söz eder. Şeyhi İsmet Efendi'nin kendisine feyz ulaştırdığını; fakat kendisinin Selmân'ın çıktığı yolculuğa benzer şekilde feyz için yola çıkmadığını itiraf eder:

[226] E. Cebecioğlu, *TTVDS*, s.555.
[227] E. Cebecioğlu, *TTVDS*, s.628.

Hazret-i ‘İsmet baña feyz irgürüp
Feyz içün seyyâh-ı Selmân itmedim (s.21)

3-ZÂL

Efsanevî İran kahramanlarından Sâm’ın oğlu ve Rüstem’in babası olup; saçı, kaşı, kirpiği beyaz olarak doğduğundan kocakarı mânâsına gelen Zâl adı verilmiştir.[228] Divan şairleri dünyayı, cihanı, feleği ak saçlı bir kocakarıya benzeterek bir çok mazmunlar yapmışlardır.[229] Kudsî Efendi de Zâl ismini kocakarı mânâsını çağrıştıracak şekilde bir mısrada zikretmektedir:

Zâl-veş tutsun cihânı bir pul itmez ‘âkıbet
Remz-i Zülfikâr-ı Haydâr oldı şol râ’dan ġaraz (s.34)

4-ZÜLFİKÂR-I HAYDÂR

Dördüncü halife Hz. Ali savaşlarda gösterdiği kahramanlıklardan ötürü, arslan anlamına gelen Haydâr ünvanıyla anılır olmuştur. Zülfikâr ise Hz. Ali’nin iki çatallı kılıcının adıdır.[230] Kudsî Efendi hurûf-ı hecâ üzere söylemiş olduğu gazelde ‘r’ harfini Arap alfabesindeki hafif eğri yazımından ötürü (ر) Hz. Ali’nin kılıcına benzetir:

Zâl-veş tutsun cihânı bir pul itmez ‘âkıbet
‘Remz-i Zülfikâr-ı Haydâr oldı şol râ‘dan garaz’ (s.34)

5-KÂRÛN– ŞEDDÂD – ŞEM‘ÛN

Kârûn zenginliği ve hasisliği ile meşhur bir şahıs olup, Hz. Musa’nın muâsırıdır.[231] Kur’ân-ı Kerim’de zenginliğinden ötürü serveti

[228] Agah Sırrı Levend, *DE*, s.165.
[229] Ahmet Talat Onay, *ETEM*, s.13.
[230] Ahmet Talat Onay, *ETEM*, s.35-36.
[231] Agah Sırrı Levend, *DE*, s.152.

ile birlikte yerin dibine geçirildiği anlatılır.[232] Kudsî Efendi mezkur ayetlere telmihte bulunarak onun malıyla yere battığını söylemektedir:

Hâke batan mâl ile Kârûn'ı gör
Hem dahî Şeddâd ile Şem'ûn'ı gör (s. 44)

Yukarıdaki beyitte Kârûn gibi helak olan Şeddâd [233] ve Şem'ûn da ismen zikredilmektedir.

6-FİR'AVN – HÂMÂN

Firavn, Hz. Musa ve askerlerinin ardından giderken denizde boğulması[234] hadisesiyle ve bakanı (veziri) Hâmân [235] ile birlikte olmak üzere iki kez zikredilmektedir. Şair, Firavn ile Hâmân'ı ilmleri ile mağrur olup Hakk'ı inkar etmelerinden ötürü mecnun olarak nitelendirir:

'İlm ile maġrûr idi mel'ûnı gör
Hâmân u Fir'avn iki mecnûnı gör (s.44)

7-NEMRÛD

Bâbil hükümdarlarından Nemrûd, Hz. İbrahim'i ateşe atan zorbadır. Rivayete göre sivrisinekler tarafından öldürülmüştür.[236] Kudsî Efendi helak olanlar arasında Nemrud'u şöyle zikreder:

Bir dahî Nemrûd idi ol nâ-bekâr
Eyledi bir sivrisinekden firâr (s.44)

---

[232] Kasas 28/76-81.
[233] Şeddâd: Ad kavmi hükümdarlarından olup Kur'an'da da bahsedilen 'İrem' bağını yaptırmış; fakat azgınlığından ötürü bahçe ve köşküyle birlikte helak olmuştur. (Bkz. Ahmet Talat Onay, *ETEM*, s.393; Fecr Suresi 89/6-8)
[234] A'râf Suresi 7/107.
[235] Agah Sırrı Levend, *DE*, s.152; Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s.537, dipnot:2.
[236] Ahmet Talat Onay, *ETEM*, s.215.

8-EBREHE (SÂHİB-İ FİL)

Kudsî Efendi helak olan şahıslardan Sâhib-i fil (Ebrehe)i de zikretmektedir. Hakk'ın cilveleri sayısızdır, bunların biri de fil sahibi (Ebrehe) nin kuşlar ile darmadağın edilmesidir. Kudsî Efendi'nin işaret ettiği bu hadise Kur'ân-ı Kerim'de de anlatılan kıssaya[237] bir telmihtir:

Cilve-i Hakk'ıñ ‘adedi bî-şomâr
Sâhib-i fîl kuşlar ile târ u mâr (s.44)

9-MANSÛR

Hallâc-ı Mansûr [238] edebiyatta çokça anılan ünlü bir sûfidir. Tasavvuf yolunda ilerleyip fena fi'llah makamına ulaştığında söylediği ‘Ene'l Hakk' (Ben Hakkım) sözünden ötürü idam edilmiştir.[239] Pend-i Mahdûmân'da Mansûr, yâriyle vuslat bulan bir ‘âşıktır ve bunu izhâr ettiği için asılmıştır:

Yâriyle vuslat bulan ‘âşıklara izhâr güç
Bu mu‘ayyen kıssadır Mansûr-veş ber-dârı var (s.37)

Mansur'un ‘Ene-l Hakk' sözü ile idamını istediğini ifade eden Kudsî Efendi sâliklerine enelikten (benlik) geçmelerini öğütler:

Mürşidine pek tutun geç enelikden bütün
Mansûr Ene'l-Hakk didi istedi ber-dârını (s.57)

10-BÜHTÜ'N-NASR

---

[237] Fil Suresi 105/1-5.

[238] Hallâc-ı Mansur ve eserleri ile ilgili yapılan incelemeler için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansur ve Eseri Kitâbü't-Tavâsin*, İstanbul, 1976, s.56-59; Niyâzî, *Mansûr-nâme*, (Haz. Mustafa Tatçı), MEB, İstanbul, 1997, s. 23-73; Zülfikar Güngör, *Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-ı Mansûr'a Dâir" Risalesi*, AÜİFD, XXXIX, Ankara Üniversitesi Basımevi (ayrıbasım), Ankara, 1999, s. 581-597.

[239] İskender Pala, *ADŞS*, s.225-26.

Helak olan şahıslar arasında zikredilen Bühtü'n-nasr[240] 'ın bir asır dünyaya hükmettiği söylenir:

Bil ki cihân-gîr idi Bühtü'n-nasr
Dünyâya furkân iderdi bir 'asr (s.44)

[240] Beytü'l-Mukaddes'i harâb eden ve yetmiş bin Yahudiyi öldürdüğü söylenen Bâbil Kralı Nebukadnezar. (Bkz. F. Devellioğlu, *Lügat*, s.113)

PEND-İ MAHDÛMÂN'IN
METNİ

[2] Tarîkat-ı ‘aliyye-i Nakşibendiye-i Hâlidiyye meşâyih-i ‘ızâmından gavs-ı âlem Yanyevî eş-Şeyh Seyyid Mustafâ ‘İsmet Efendi kuddîse sirruhû hazretlerinin hulefây-ı kirâmından kayınpederleri Edirnevî reşâdetlü eş-Şeyh Hüseyin Kudsî Efendi hazretlerinin tarîkat u hakîkati câmi‘ Pend-i Mahdûmân nâm zuhurât-ı kudsiyyeleri ihvâna yâdigâr olmak üzere Pâdişâh-ı hakîkat-bîn şehin-şâh-ı tarîkat-âyîn şevketlü, kudretlü, ‘azametlü pâdişâhımız Sultan ‘Abdü’lhamîd Han ibn-i Sultan ‘Abdü’lmecîd Han halledallahu hilafetehu ve ebbede bi’l-‘adl saltanatahu efendimiz hazretlerinin sâye-i feyz-vâye-i hazret-i mülûkânelerinde devletlü Mustafâ Paşa hazretlerinin ma‘ârif-i nezâret-i celîleleri evânında tab‘ ve temsîl olunmuşdur.

[3] (Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Eyleyeyim evvelâ ‘aczim beyân
Ümmîligim ‘acz ilen olsun ‘ayân

Añlayamam asl-ı fesâhat nedir
Hiç bilemem nutk u belâgat nedir

Görmemişim ‘ilm üzere kâide
Gûş iderek añlayamam fâide

Sinnen otuz altıya irmiş idim
Cümle cihân hâlini görmüş idim

Hayrete vardım nice birçok zamân
Anladım ol demde kim hâlim yamân

Çekdim o an başımı ben hırkaya
Cümle sivâyı bırakup arkaya

Fikrimi hem ‘aklıma bend eyledim
‘Akla uyup nefsime pend eyledim

Giryeler itdim o gice hâlime
Şöyle didim nefsim olan zâlime

Sencileyin var mı heyûlâ gibi
Sende cehl ‘âlem-i kübrâ gibi

Nişlemege geldiñ ‘aceb ‘âleme
Hiç yakışır mı bu cehl âdeme

Bâri varup dil vireyim mürşide
‘Aşka düşer emri ile kim gide

‘Âşık olan terk ider [241] bu ‘âlemi
Âh u enîn ile geçer [242] her demi

‘Aşk yolına sarf idem efkârımı
Kâle-i ‘aşka vireyim vârımı

Âteş-i ‘aşka ciger olsun kebâb[243]
Nâle vü âhım ile dolsun kıbâb

‘Aşka düşen añlar imiş ‘aczini
Fakr içine gizler imiş fahrini

‘Aczi kabûl eylemede her biri
Az bulunur Kudsî gibi müşteri

Kendisiniñ ‘ilmile yok mâyesi
Göz yaşıdır başlıca sermâyesi

Eşk-i sirişkim yetiş imdâdıma
Bed’ ideyim Pend-i Mahdûmân’ıma

Her ne kadar var ise sehv u hatâ
Her okuyan lütfile kılsun du‘â

Biz gibi hâke basanıñ pâyına
Yüz süreriz ‘aczile dâmânına

[241] Matbû‘ metinde ‘ide’ şeklinde geçen bu kelime el yazısı ile düzeltilmiş, mânâya daha uygun olduğundan değişikliği esas aldık.
[242] Aslı ‘geçüre’ şeklindedir.
[243] ‘Ola ciger âteş-i ‘aşkla kebâb’ mısraının, kalıba uyması açısından yukarıdaki şeklini tercih ettik.

[4] **PEND-İ MAHDÛMÂN NÂM ZUHÛRÂT-I KUDSİYE**

Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Evvelâ Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleriniñ şân-ı 'azametini, ba'dehu hazîne-i ehadiyet ve deryâ-yı feyz-i rahmetini tefekkür etmek elzemdir. Zîrâ 'abd-i 'âcizlerine ihsân-ı İlâhiye ve merhamet-i Yezdânî-i Sübhâniyye buyurulmuş olan ne nesnelerdir ez-cümle 'akl u fikr u idrâk u 'ilm u 'irfân ki cümleniñ fevkındedir. Fevkınıñ sebebi inşâallahu Te'âlâ ilerüde söylenür. Bu beş nesneniñ birbiriyle mülâkatları gâyet elzem olduġiçün cem' oldular. Evvelâ 'akl ile fikriñ mülâkâtı idrâk u tefhîm
[5] içündür. Sâniyen idrâkin anlara idrâk olması 'ilm içündür. 'İlm dahî emr u fermân-ı Sübhâniyye vechile 'ubûdiyet-i kâmilesin yerine getürüp 'irfân kesb itmek içündür. 'İrfân yalñız Zât-ı Vahdâniyeti bilâ-keyf mütâla'a içündür. Nitekim Allah Te'âlâ kelâm-ı kibriyâsında buyurmuşdur: Esta'îzubillâh *"Vemâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li ya'budûn."*[244] Müfessirin-i 'izâm ey li-ya'rifûn ile tefsîr buyurmuşlardır ve hadîs-i nebeviyyede Hakk'ı bilmegi 'irfânla buyurmuşlardır. Ol sebebden 'irfân cümleniñ fevkındedir ve bu ihsân-ı İlâhiye olan nesneleriñ cümlesi Zât-ı Hak ve Hüviyet-i Mutlak içündür, degildir ki da'vâ-yı 'ilm u 'irfân itmek içün. Zîrâ 'ulûm-ı İlâhiyeye nisbet olundukda cemî'-i 'âlemde olan 'ilm pek çok kalîldir nitekim vârid olan fermân-ı Sübhaniyede *"Vemâ ûtîtum mine'l-ilmi illâ kalîlen."*[245] bir nesne ki kalîl olduġı dâire-i îmandadır. Anıñ kesîri ile da'vâ şân-ı insâniyet-i hakîkatden bîrûndur. Öyle oldıġı halde beşeriyetiñ tâkati mikdârı yokdan zuhûra geldigini ve yine yok olduġını fehm idüp vârid olan fermân-ı İlâhî *"Küllü şey'in hâlikun illâ vechehu"*[246] meâlini tefehhüm idüp 'arzîn u semavâtda olan varlık Allah Te'âlâ'nıñ olduġını añlamakdır.

(Mef 'ûlü Mefâ 'îlü Mefâ 'îlü Fa 'ûlün)

'Âlemi yokdan var idicek ol Ganî Yezdân
Halk eyledi âdemi tekrîmine şâyân

---

[244] Zâriyat, 51/56.
[245] İsrâ, 17/ 85.
[246] Kasas, 28/ 88.

Ahsen-i takvîmine mazhar kıldığıçün ol [247]
Eşref-i mahlûkât [248]ıñ içinde olup insân

Cüz'-i irâde sarfına nâzır ola göresin
Bu yolda iki küfrile 'îmân oldu 'ayân

Dörder bulunup dört mezheble cümlesi bil
Bir zümresine fakr ile fahrı idüp ihsân

Bir zümresidir fakr şikâyet ola mezmûm
Bir zümresini mâl-ı ġınâ' eyledi şükrân

[6] Bir zümresinin nefs-i hevâsı gâlib olup
Her rûz u şebi mâl ile ol itmede 'isyân

Ez-cümlesini bunlardan alup dûzahına
Pek çoklarını eyledi ilkâ' bâġ-ı cinân

Küfr ehline çün küfri olupdur nâr-ı cahîm
Sûretde budur sîreti bilmem çünki nihân

Sırr-ı hükmüñ bilemezler kimseler ancak
Bildirdigi kul eyleyemez kimseye i'lân

Ey gencîne-i ömrümüñ derc olan dürr-i güherleri şol sahrâ-yı ömrümüñ bir tarafı nâr-ı sûzan ve bir tarafı bâġ u bostân ile lâle-zâr-ı sünbül-sitân u gülistândır. Anıñ derûnunda yed-i kudret-i İlâhiyye ile dürr u güher u lâl-i Bedahşân u yâkût-ı hakîkatden bünyâd olmuş bir kafes vardır. Ol kafesde bulunan andelîb-i hakîkîniñ nâr-ı sûzân tarafına nazarı irişdikde giryân ve taraf-ı digere irişdikde şâd u handân ve iki taraf varlığı giryân yokluġı hannândır. Bu halde vârid olan âyet-i kerîmeyi idrâk itmek gerekdir. Esta'îzubillâh *"Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ se'â."*[249] Sa'yiñizde kusûr itmeyesiz zîrâ bir gün olur ol sahrâya vakt-i hazân irişür lâle-zâr u gülzâr solar ve kafes bozılur derûnundaki kuş pervâz ider. Bundan akdem kendiñizi 'irfân yokluġuna himmet-i mürşidle irişdirmege ġayret idiñ. Esta'îzubillâh *"Vemâ tevfîki illâ billâh*." [250] Ve bu 'irfân iki nev'dir: Biri 'irfân-ı sûrî ve biri ma'nevîdir. Ve 'irfân-ı sûrî 'irfân-ı ma'nevîniñ bir zıllıdır. Nitekim şemsiñ zıllı yere

[247] 'kıldığıçün ol' ifadesi 'düşen oldur' yerine benimsenmiştir.
[248] Tîn Suresine atıfta bulunulur.
[249] Necm, 53/ 39
[250] Hûd, 11/ 88

düşer herkes görür ama kursı degildir. Ancak maksad olan her şey'in hakîkatidir ve bu dâire-i 'akıldadır ki şemse karşu insân durdukda yere
[7] gölgesi düşer. Lâkin bir şey hâsıl olmaz yalnız insânı îmâ itdirdigi gibi 'irfân-ı sûrîniñ kârı 'irfân-ı hakîkîyi beyândır.

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Oldur 'irfân-ı hakîkat sende yok 'irfânda yok
Vâr olan cânândır ancak sendeki bu cânda yok

Mûtû kable en temûtû [251] sırrınıñ şânı budur
Mevt-i sûrîden hazer bir katre-i bârân da yok

İrdi *lâ havfün aleyhim*'le *ve lâ hüm yahzenûn* [252]
Handeler eyler o dâim çeşmine giryân da yok

Kim geçer bunda sırâtı şer'î mîzân eyleyüp
Anda vardıkda sırâtı hem dahî mîzân da yok

Nâr-ı 'aşka râh-ı Hak'da kim yanar pervâne-veş
Bir daha yanmak içün şol âteş-i sûzân da yok

Halk içinde söylenür bir anda yokdan vâr ider
Bu fakîriñ bildigim Allâh'a în u ân da yok

Çünki yokluk 'âleminde kalmamışdır bir biliş
Bildiren bilür bilen ol sende ġayr-ı şân da yok

Yokluġa irmiş de vâr olmuş tabîbiñ merhemiñ
Zahmıñ üzre urmadıkça derdiñe dermân da yok

Rûh içün var mı vücûd iklîminiñ bir hânesi
Bu bir iklîm-i ademdir anda bir meskân da yok

(Digeri)

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Pîr-perver dâmeniñ her kim dutar insân olur
Varlıġın terk eyleyenler vâsıl-ı cânân olur

[8] Dîdeden seylâb-ı eşkiñ kim dökerse 'aşkile
Himmet-i pîrânile ol 'âkıbet handân olur

---

[251] Aclunî, *Keşfü'l-Hafa*, c.II, s.291, Hadis Nu: 2669
[252] Bakara, 2/ 38,62,112,262,274,277

Eynine her kim giyer fakr u fenâ haftânını
Şol vücûd iklîminiñ dil tahtına sultân olur

Mâsivâ meylin göñülden nefy idersen zâhidâ
Ortadan bîġânelik kalkar kamû yârân olur

Derd-i mihnet künhine halvet-nişîn olmak gerek
Kıl tefekkür derdini derdiñ saña dermân olur

Bu fakîrü'l-hakîr derdmend-i bî-çâre pederimden yetîm kalup sefîl u ser-gerdân vâlih u hayrân olarak nev-civânlıġımız bî-hûde geçmiş ya'ni okuyup yazmak yok bî-kâr gezmek çok gün-be-gün hevâ-yı heves artup, iştiġâl-i dünyeviyye kesîr kendim dahi nefs elinde esîr oldum. Ta sinnim otuz altı raddelerine geldikde fakîre bir tefekkür zuhûriyle bu hâl nice olur ve bu 'âleme gelmekden maksad nedir? Bu efkârda iken merhamet-i Sübhânî irişüp bu 'âcizi bir mürşide mülâkî kıldı vasfından 'âcizim, 'âcizâne bir nebzecik beyân ideyim:

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Şâh-ı kevneyn ile ol hem-nâm idi
Râh-ı irşâdında çün itmâm idi

Mustafâ 'İsmet ki zâten Yanyevî
Saldı iklîm-i ademden pertevi

Yokluġundan vâr olup Hak varlıġı
Bi'l-verâse tâm olup muhtarlıġı

Misli nâ-bûd oldıġından bî-nazîr
Rûh-ı sultân mülküne kendi vezîr

Sâyesinde feyz-yâbım feyz-yâb
Böyle mürşid kim bulur tahte'l-kıbâb

Kendi lütfi özleyüp bulmuş beni
Râhına kıldım fedâ cân u teni

Geldi akla Pend-i Mahdûmân içün
Derdine mahdûmlarıñ dermân içün

[9] Tutmuyor destim bilürken hâmeyi
Nîce giymek isterem ol câmeyi

Bekledim fethiñ şerî'at bâbını
Halk idüp Allâh anıñ esbâbını

Şeyhimiñ müstahlefi var bir emîn
Kıymet olmazdı aña rûy-ı zemîn

İsmi İbrâhim ki şem‘ullâh idi
Râh-ı Hak’da sâlik-i bi’llâh idi

Oldı âlâtı dilim takrîr içün
Ol muvaffak oldı hem tahrîr içün

Çünki bilmem hiç kavâid resmini
Görmedim ‘âlemde mantık dersini

Yok midâdı kara bahtım hâmeden
Şem‘a şekvâ eylemez pervâneden

Dilde teşvîş-i harâret mey gibi
İñliyor dâim derûnum ney gibi

Mey didim şol dilde feyziñ kânıdır
Nide ta‘bîrim diliñ nâlânıdır

Gerçi *Mevlânâ* buyurmuş niddigiñ
Anlayıñ neyden murâdı niddigiñ

Ney diyüp tesmiye kılmış ismini
Gösterüp insân-ı kâmil resmini

Sadrını tathîr içün remz eyliyor
Şân-ı insân niddiginden söylüyor

Ol *Celâle’ddîn* içün rûhum fedâ
Mesnevî’den bellüdür râh-ı hüdâ

Görmemişdim çünki sarfiñ cümlesin
Derc idüp dilde bu harfiñ cümlesin

Hiç dimem bu tab‘ımın ‘irfânıdır
Bunda hak söz şeyhimiñ ihsânıdır

Yüz tutup Feyyâz-ı Mutlak bâbına
Muntazırdım şeyhimiñ ihsânına

Kıldı mücellâ kalbimiñ mir’âtını
Gösterüp mir’ât içinde zâtını

Yok basîret bende pek görmez gözüm
Ol sebebden vâr ise yañlış sözüm

Zât-ı Hakk’a sığınup takrîr idem
Ânı şem‘ullâh ilen tahrîr idem

Hamd ola Bârî Hudâ'ya ibtidâ
Ni‘meti bî-gâyedir bî-intihâ

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Kudretinden halk idüp bu ‘âlemi
Ahsen-i takvîm [253] ile ol âdemi

[10] Hem *nefahtu fîhi min rûhî* [254] demiñ
Zâtına nefh eylemişdir âdemiñ

Nazm-*ı kerremnâ* [255] buyurdı şânına
Hiç nihâyet var mıdır ihsânına

Birbiri ardınca gönderdi rasûl
Zâtına da‘vetle bulsunlar vusûl

Anlarıñ ta‘dâdını haddim degil
Vâkı‘an çok eylemişler kâl u kîl

Lîk ma‘lûmâtımıñ mikdârına
Şübhe itme ‘âcizin ihtârına

Hazreti Mûsâ'yı ol Zât-ı Kerîm
Lütf-i en‘âm eyleyüp kıldı kelîm

Gûş idince ol kelâm-ı ‘izzeti
‘Arz olunmuş zâtına Hak vuslatı

Bahr-i zâtından muhabbet cûş idüp
Ol muhabbet bâdesi bî-hûş idüp

Erinî enzur [256] kelâmı kâl ile
Söylenilmez çünki oldı hâl ile

Her kaçan cûş eylese deryâ-yı ‘aşk
‘Âşıkı mecnûn ider leylâ-yı ‘aşk

Len terânî [257] buyurdığıñ fehm eyledi
Kim bilür kimden kime kim söyledi

---

[253] Tîn, 95/ 4
[254] Hicr, 15/ 29 ; Sad, 38/ 72
[255] İsrâ, 17/ 70
[256] A‘râf, 7/ 143
[257] A‘râf, 7/ 143

Bir tecellî eyleyüp mir'âtına
Soñra mir'ât eyleyüp hem zâtına

Yazmaġa hâcet mi vardır kıssasıñ
'Ârif olan aldı andan hissesiñ

İsm odur `Îsâ'ya Rûhullâh gör
Kudretin izhâr ider Allâh gör

Bikr iken Meryem'den ol hayrü't-taleb
Çün tevellüd eyleyince pür edeb

Nutka geldi ba'zı hikmetler içün
Çekmesünler derd-i mihnetler içün

Nâzil oldı anlara bir bir kitâb
Nîce tebşîrât ile nîce hitâb

Muntazır teşrîfine hem nuh felek
Şâd u handân ins u cin ile melek

Vakt olunca geldi Şâh-ı Enbiyâ
Şarkdan ġarba kadar virdi ziyâ

Gitdi 'âlemden cehâlet zulmeti
Giydiler melbûs şerî'at hil'ati

Halka tebliġ eyledi ahkâmını
Server-i 'Âlem didiler nâmını

Nâzil olmuşdur ki Cibrîl-i Emîn
Vahyilendir *rahmeten li'l-âlemîn* [258]

Şânını bildirdi kim *levlâk* [259] ile
Halk olunmazdı zemîn eflâk ile

[11] Çünki Allâh oldı meddâhı anıñ
Medh ile söz söylemek haddi kimiñ

Bâ-husûs ki bu zelîl-i pür-kusûr
'Afv ide 'isyânımı Rabb-i Ġafûr

Şemse karşu zerreniñ bir kârı yok
Kârı yok hiç başka bir efkârı yok

Sad hezârân ki salâtile selâm
Şimdi bunda idelim hatm-i kelâm

---

[258] Enbiyâ, 21/ 107
[259] Aclunî, c..II, s.164, Hadis Nu: 2123 (Kudsî Hadis)

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Cümle ashâb içre oldı serveri
Hazret-i Sıddîk-i Ekber’dir biri

‘Ömeru’l-Farûk u ‘Osmân u ‘Alî
Gelmez asla böyle pür-ekmel velî

Hazret-i ‘Osmân zi’n-nûreyn idi
Cümle ashâb içre nûr-i ‘ayn idi

Şîr-i Hak hem de ‘Aliyyü’l-Murtazâ
Anlarıñ râhında cân olsun fedâ

Hem Rasûlu’llâh nücûmile tamâm
Halk içinde anları kılmış imâm

İktidâ iden hidâyet buldılar
Ol hidâyetde nihâyet buldılar

Ol şefâ‘at kânına anlar yakîn
Anlar ile ‘afv olur hep müznibîn

Virdi anlar cânını cânân içün
Cân nedir kim virmeyem kurbân içün

Dilde tâkat yokdurur takrîr idem
Hâme tutmaz vasfını tahrîr idem

Bunca ekmel zât olupdur tâbi‘în
Dîniñ ihyâsında olmuşlar mu‘în

Zâhir oldı müctehidler râsihûn
İctihâd ile beyân oldı fünûn

Mâ-sivâdan dâimâ perhîz içün
Ehl-i sünnet râhını temyîz içün

Zât-ı Hakk’a rûz u şeb yalvardılar
İctihâd ile kılı kırk yardılar

‘Âlemi kurtarmak içün şübheden
Cümlesi âzâde olsun fitneden

Hep idenler anlara egri nigâh
Hak yanında oldılar hep rû-siyâh

Yâ İlâhî sen bilürsüñ hâlimi
Söylemek hâcet degil ahvâlimi

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

[12] Nakşibend-i Hâlidî âdâbımız
Böyle ta‘lîm eyledi üstâdımız

Hatm okundukça ideriz dâimâ
Pâdişâh-ı ‘âleme bizler du‘â

Şimdi Sultân-ı cihân ‘Abdü’lhamîd
Hak Te‘âlâ eylesün ‘ömrün mezîd

Saltanatda tûl ide Hak ‘ömrini
Seng-i hârâdan geçirsin emrini

Gün-be-gün a‘lâ kılup ferdâsını
Hâk ile yeksân ide a‘dâsını [260]

Bahr u ber biñlerce ihsânıñ görüp
Emrine râm oldı fermânıñ görüp

Hak umûrunda muvaffak eylesün
Hayr ile ol zâtı Mansûr [261] eylesün

Doldırup rûy-ı zemîni pertevi
Pür-ziyâ olmakdadır dünyâ evi

Hem şerî‘at hem tarîkat râhını
Fehm idüp ez-cümle bunlar ehlini

Devletinde hoş geçindi ehl-i hâl
Mala h âhiş-ger olan cem‘ itdi mâl

Cümlesi maksûdını almış ele
Sâye-i ‘Abdü’lhamîd Hân ile

Çünki bulduk zıll-i Yezdân sâyesi
Bir iki sözdür bunuñ sermâyesi

Eylemişdim güft-i gûyum mâ-hazar
Pend içün tahrîr idem bir muhtasar

---

[260] ‘Hâk yeksân eylesün a‘dâsını’ mısraı yukarıdaki şekliyle kalıba uygun hale getirilmiştir.
[261] Matbu metinde ‘mutlak’ şeklindedir.

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Bu risâlem Pend-i Mahdûmân ola
Nâmı lütf-i Hakk ile şâyân ola

Ey du-çeşmim nûri sizler añlayıñ
Güft-i gûyum gûş-i cânla diñleyiñ

Nice çekdim ‘âlemiñ germiyyetiñ
Seyr idüp hem de anıñ mâhiyetiñ

Şâd u handân olmadım hiç mâl ile
İkisi birdir anıñ hammâl ile

Yüklenüp derd-i belâ gencînesin
Çekmeden ġayrı nedir rencîdesin

Söz dimem ben şâkirînin mâliçün
Söylerim mâl-ı habîsin hâliçün

Eğniyâ-yı şâkirîn Allâh içün
Sarf iderler hasbeten li’llâh içün

[13] Çün bu sözler cümle ‘âlemde ‘ayân
Eylerim ben kendi hâlimden beyân

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Nîce çekdim derd-i mihnetle belâ
Tâ gelince şem‘-i ‘aşka es-salâ

Şem’-i ‘aşk hâlî komaz pervânesin
Silsil-i ‘aşka takar dîvânesin

‘Âlem-i ma‘nâda gördüm bir gice
Bir binâ bünyâd olup ġâyet yüce

Pek metânet üzre kâr-gîr ol binâ
Pes berâberdir binâ ile semâ

Çün irişdi ġaybden ol dem nidâ
Bu binâ ‘âlemde bulmaz hiç fenâ

Aç gözüñ im‘ân ile gör heybetin
İşte bunda bil şerî‘at sûretin

Kim aña virmiş olursa zahrını
Bu cihânda kimse bulmaz ka‘rını

Şeyhim ‘İsmet anda virmiş arkasın
Eynine giymiş şerî‘at hırkasın

Ol vakit sür‘atle vardım yanına
Yüzimi sürmek dilerdim pâyına

Saġ ayaġın kaldırup sürdüm yüzim
Hâbdan bu hâl ile açdım gözüm

Subh olunca tende tâkat kalmadı
Hâlimi şerhe liyâkat kalmadı

Çünki vardım nezdiñe ben rû-siyâh
Kaldırup başın baña itdi nigâh

Gülsitân-ı kalbe dolmuş idi zâġ
Bâġ-bânı yok idi itsun yasaġ

Buldı ol demde taġayyür hâlimiz
Başka hâl üzre olup ef ‘âlimiz

Ya‘ni gülzâra irüpdür nev-bahâr
Zerre deñlü kalmayup hiç hüsr ü hâr

Çok ricâ itdim beni eyle kabûl
Buyurup bu şeb seni kıldım dühûl

Nutk-ı pâkile beni mesrûr idüp
Şol yıkılmış göñlümü ma‘mûr idüp

Çok dolaşmış hâlim ol mânend-i lîf
Cümle hâlim buldum anda münkeşif

Hem efendim şeyhim ‘İsmet Hâlidî
Hep kemâlât anda mâl-â-mâl idi

Lîk isti‘dâdım azdır neyleyim
Hak budur kim şimdi doġru söyleyim

Kendi lütfundan bu ‘abd-i ‘âcizi
Pür-kusûr u pür-günah bir nâçizi

Hâmil oldı hasbeten li’llâh içün
Ol doġurmuşdur beni Allâh içün

[14] Kâl ile tefhîm olunmaz ey dedem
Oldurur atam dahî hem vâlidem

Tıfl olunca eylemişdir kim hıtân
Emzirir hâlâ yidirmez hiç de [262] nân

Bâliġ oldukda beni ev bark ider
Zerre kalmaz ol vakit ġamdan eser

Per gerekdir bir kuşa pervâz içün
Hâl lâzım bunda keşf-i râz içün

Dime hâli kâl ile sen ebkem ol
Hâl-i izhâr itme ġâyet muhkem ol

Kendi şeyhimdir tarîkatda imâm
Hep şerî‘at sohbetin söyler temâm

Andan ögrendim şerî‘at bâbını
Hem nevâfil sünnetiñ âdâbını

Bil şerî‘at âdemiñ mîzânıdır
Kim ki naks ider anıñ noksânıdır

Ehl-i sünnet içre olsun nâmıñız
Şer‘a tatbîk eyleyiñ ahkâmıñız

Her neye kılsañ nazar dikkatle bak
Heb şerî‘at ehline rif ‘atle bak

Ger bilürseñ oldugın tab‘ıñ halîm
Ol vakit olur seniñ kalbin selîm [263]

Sanmayıñ evlâdlarım siz lâf ile
Müşterek olmuş peder haffâf ile

Akdı çeşmim yaşı her dem hâmeden
Dil harâret virdi çıkdım hâmeden

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Murġ-veş dünyâ sizi sayd itmesun
Dâm-ı tezvîrinde hem kayd itmesun

Fenni çokdur ġâyet ol mekkâreniñ
Kaddini bükdi nice bî-çâreniñ

---

[262] ‘de’ bağlacı sonradan eklenmiştir.
[263] ‘kalb-i selîm’ tamlaması yukarıdaki şekilde beytin manasına daha uygundur.

Merhamet de kılmaz efġân itseñiz
Âh idup çâk-i girîbân itseñiz

Cân u dilden pendimi hep gûş idiñ
Gûş idüp cân gûşına mengûş idiñ

Sa‘y idüp tahsîl-i ‘ilme rûz u şeb
Pek müzeyyendir ki ‘ilmile edeb

Hak içün âdâb imiş ra‘nâ kılan
İki ‘âlemde sizi hüsnâ kılan

‘İlmi tahsîl eyleyiñ a‘mâl içün
Yok dimek âlât idersiñ mâl içün

‘Âlim oldur ‘ilme olsun râsihûn
Bulmayıñ bühhâs olup sizler cünûn

[15] Cehli izhâr ‘ilminiñ da‘vâsıdır
Müdde‘îlik varlıġıñ sevdâsıdır

Ba‘zılar pek çok okur ‘ilm-i kelâm
Sohbete virmek içün hüsn ü nizâm

Mantıkıyyûndan olunca pür-hüner
‘Âlem içre nâm-ı vâlâsı döner

Dâimâ olmak gerekdir Hakk’ile
Râh-ı Hakk’a gitmez ol mantık ile

Nazm-ı Kur’an’da olan heyhâtı gör
İnneme’l-a`mâlü bi’n-niyât’ [264] ı gör

Kendi a‘mâliñde maġrûr olma sen
Kesret-i a‘mâle mesrûr olma sen

Hakk’ıñ ihsânıdır a ‘mâliñ seniñ
Kıl tefekkür var mıdır mâlıñ seniñ

Kim ki yokluk ‘âleminde var olur
Var olan yokluk anıñla yâr olur

Yok olunca sâlikânıñ varlıġı
Hakk’ile uyġun olur [265] pâzârlıġı

‘İlmi tahsîl eyle añla cehliñi
Ba ‘dehu var bul ma‘ârif ehlini

---

[264] Buhari, İman, 14.
[265] ‘dimek’ kelimesi ‘olur’ şeklinde düzeltilmiştir.

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Göñlüni yâb eyle andan intisâb
Gör ne imiş iki ‘âlemde hisâb

Kalbine mâl-ı muhabbet pul gibi
Koyma tursun karşusunda kul gibi

‘Ömrini bahş eyle ânıñ ‘ömrine
Muntazır ol dâimâ her emrine

Saña nefsiñ niddügün ol bildirir
Ağladır evvelde soñra güldürür

Nefsini bilmek de insan kârıdır
Her nefesde Zât-ı Hak efkârıdır

Men ‘araf’ [266] dan kim alursa dersini
Bildi bî-şekk niddügün ol [267] nefsini

Her kimin şol nefsiñe emmâredir
Kârı dâim hep işi hem-vâredir

Gördüġün sûretde sañma âdemi
Âdemi âdem ider âdem demi

Ol hidâyet pertevinden dâimâ
Eylesün kalbiñ seniñ cilve-nümâ

Tâhir oldukça bu kalbiñ hânesi
Külbe-i ma‘mûr olur vîrânesi

Kendi zâtıñdır sebeb hem zâtına
Çok nazar kıl kalbiniñ mir’âtına

[16] Şeyhiniñ kalbi saña mir’ât olur
Vakt olur kim zikriñiz sırf zât olur

Çün bidâyetdir ki ism-i Zât ile
‘Aks ider mir’âtına mir’ât ile

Sâlik iseñ ism-i Zât’da kıl sebât
Tâ duyunca ism-i Zât eyler sebât

---

[266] Aclunî, *a.g.e.*, c. II, s.262, Hadis Nu: 2532.
[267] ‘hem’ yerine ‘ol’ ifadesi tercih edilmiştir.

Hep nebâtât o zikru'llâh ile
Kâim olduġun görür Allâh ile

Kim bu hâlile bulur ise huzûr
Añlar ol dem niddügün ehl-i kubûr

Nîceler bunda nihâyet gösterir
Himmet-i mürşîd bidâyet gösterir

Şübhe itme sen bidâyet oldıġıñ
Hem bidâyetden nihâyet oldıġıñ

Zât-ı Hakk'a cezb olur sâlik velî
Ol vakit dîvâneler derler delî

Cezbedir sâlikleri mümtâz iden
Mesleginde cümle keşf-i râz iden

Gerçi zâhirden zuhûr-ı pertevi
Pek güzel ġâyet olursa ma'nevî

Ta'lîm oldukda letâifler temâm
Bahr-ı feyzile muhît olur be-nâm

Kalbile rûhuñ tecellîsiñ görür
Ol tecellî âña sırrın bildirir

Serine sırran olundukça nidâ
Hayret-ender-hayrete kor dâimâ

Ol nidâ kim vasfını bilmez dilim
Hâmeye tahrîr içün varmaz elim

.....

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Ol nidâyı gûş idenler oldı lâl
Bir pul itmez anlara mâl u menâl

Gûş eyle ta'bîrdir tefhîm içün
Añlaşılsun söz deyû ta'lîm içün

Çünki gûşe-vârdır 'aklıñ medhali
'Aklile olmaz disem dirler delî

'Akl-ı küllden hisse-mend olmak gerek
Ol zamân maksûdunu bulmak gerek

Şeyhiniñ bil himmeti vâr oldığın [268]
Aldanup sanma sakın var kudretin

Şeyhini bil bul ma‘ârifle salâh[269]
‘Arif olur sanma her sâhib-külâh

Mûtû kable en temûtû [270] sırrına
Kim düşer mazhar bu sırrıñ sırrına

[17]

Gördiñiz siz kendi şeyhim sûretin
Sîretiñ vâr ise vâr bul sîretin

Sîretinden şeyhiñ olmaz kîl u kâl
Kîl u kâl ile bilinmez bir meâl

Kalbi rûha rûhı sırra zerrece
Tıfl-ı ebced-hân olurken bu gice

Zerre ta‘bîrimde olmaz zerresi
Belki sâlik mübtedî öğrencisi

Çün hafînin cüz’î hâlin âşikâr
Eyleyim evlâdlarım itsun şikâr

Kim hafîde cümleten fânî olur
Nice biñler Hakk’ıñ ihsânı olur

Kendi tefrîkıncadır nûr-ı siyâh
Öyledir fark itdi bu rûy-ı siyâh

Şol hafînin dûş olan izhârına
Gelmek isterse *Ene’l-Hak* dârına

Ol vakit sâlik ki hem bî-‘âr olur
Añla kim Mansûr-veş ber-dâr olur

Şem‘ini gözletmeli pervâneniñ
Silsiliñ çekmek gerek dîvâneniñ

Kudsî bir abdâl-veş-i bî-çâredir
Mürşidim ol hâbdan bîdâredir

.....

[268] ‘Şeyhiniñ vâr oldığın bil himmetin’ mısraı kalıba uymadığından el yazısı ile düzeltilmiştir.
[269] ‘Şeyhini bildin ma‘ârifle salâh’ mısraı yukarıdaki şekilde düzeltilmiştir.
[270] Bkz.. dipnot 11.

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Bu sebebden kalmamışdır bir garaz
Şimdi ihfâ bâbına varsak biraz

Belki ihfâ oldı bir dâru’s-selâm
Hep muhabbetle olur şer‘î kelâm

Çünki ihfâ oldı kürsiyyu’s-safâ
Hem velâyetdir Muhammed Mustafâ

Gün-be-gün arta seniñ teba‘iyyetiñ
Çok nevâfil işlemekdir niyyetiñ

Çünki tecdîd-i vuzûnuñ râhatı
Öyledir kim ol vakit hep ‘âdeti

Sâhib-i ihfâ teheccüd ehlidir
Şeyhiniñ deryâsınıñ bir nehridir

Añlamak ister o demde şeyhini
Lîk bilmez şeyhiniñ hiç derdini

Gözledir bir emr u fermân eylesün
Emrine cânıñ da kurbân eylesün

Bildi cânıñ ergürür cânânına
Nice virmez cânını hem râhına

Ol vakit şeyhin de fânîdir dimek
İstemez râhat dahî içmek yemek

[18] Çûn bu sözler ki hakîkat-nâm olur
Hep şerî‘atdır tarîk ahkâm olur

.....
(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Ma‘rifet hem sâlikiñ ‘irfânıdır
Belki ‘irfân şeyhiniñ ihsânıdır

Hakk Te‘âlâ ol şerî‘at zümresin
Ehl-i cennet eylemişdir cümlesin

Minnet itmez hiç o zümre cennete
Nefs içün kâil degildir minnete

Hakk buyurmuş ru’yetim cennetdedir
Ru’yet oldığı içün minnetdedir

Ol kadar kim cennete müştâk olur
İhtiyârî tâkati hep tâk olur

Bülbülüñ vakti geçer hep zâr ile
Zevk ider pervâne hem de nârile

Kurtulurduk ‘âlem-i hem-bâzeden
İrse hoş bû nev-bahârı tâzeden

Her kaçan cümle letâif nâz ider
Hem latîfî nefsile pervâz ider

Feyzi duydukda letâifler güli
Açılur güller gibi her sünbüli

Cümlesi bir dince eylerler ‘urûc
Ol makâmından ki söylerler ‘urûc

Oldılar cümle letâifler latîf
Sâlikiñ hâli olur bunda zarîf

Bir zerâfetdir bu kim gelmez dile
Kendini hâlî bilür ol hâlile

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Geldi vaktiñ nefy u isbât dersine
Nefsiñ ‘akla derk döndi ‘aksine

Nefy olunca varlığıñ bu kesreti
Nefsiñ ancak yokluk oldı zulmeti

Sâlikiñ evvelki hâli kalmadı
Hiç sanur mâlı menâli kalmadı

Çünki hâli soyunup ‘üryân olur
Gâhi gâhî hâl içün giryân olur

Bilmez ol kim hâli bir nesne sanur
Hâli gittigin görür hâlî kalur

Bir sükût üzre durur çıkmaz sesi
Bil kim olmuş iki ‘âlem müflisi

Müflisiñ mâlı o hırsızdan emîn
Sorsalar yokdur deyû itsün yemîn

[19] Var mı ruhsat müflisin mahpûsuna
Borçlu varmaz ġayrı bir korkusı ne

Çûn anıñ mâlı hakîkat gencine
Konmuş idi virmek içün kendine

Şol hakîkat genci ki mâlıñ durur
Durdıġı müddetçe ânı artdırur

Çekmesun hiç mâl u emlâk korkusun
Her gice râhat uyusun uyhusun

Ol hazîne koydıġıñ eyler ziyâd
Eylesun sonra seni handân u şâd

Ol hazîne şeyhdir cânıñ seniñ
Belki cânıñ içre cânânıñ seniñ

Destine aldıkda cümle mâlını
Görmez oldı mâlınıñ a‘mâlini

Kim bulursa kalbi içre hem ġınâ
Hiç ġınâ gencînesi bulmaz fenâ

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Bu ġınâdan bil ma‘îyyet remzini
Ol ma‘îyyetden ki sohbet remzini

Bu ma‘îyyet sırrını her kim bulur
Akrabiyyet sırrına mazhar olur

Nûr-ı şemsi görmedi hiç murġ-ı şeb
Kande pervâz eylese bilmez edeb

Bunda söz dimek edebsizlik olur
Bir edebdir bu ki dilsizlik olur

Bundan özge şeyhimiñ ihsânı çok
Nice ta‘dâd eyleyim ta‘dâdı yok

Lîk ‘isyânım olupdur perdesi
Cümlenin ‘isyânının ser-gerdesi

(Beyân-ı Hâl)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Ey gözüm da‘vâ-yı ‘irfân itmedim
Ben seni bî-hûde giryân itmedim

İttigim ‘isyânımıñ ta‘dâdı yok
Öyle ta‘dâd ile ‘isyân itmedim

[20] Çün düşüp nefsim bu varlık kaydına
Hakk içün çâk-i girîbân itmedim

Şem‘-i ‘aşkıñ hâlini pervâneden
Ögrenüp ben kalbi sûzân itmedim

Tîşe-i hüznümle varlık kûhunu
Düzleyüp hiç yerle yeksân itmedim

Şerm-i Hakk’dan hûn-giryândır şafak
Hisse-yâb-ı çeşm al kan itmedim

‘Aşkı izhâr eylemek gelmez baña
Râh-ı ‘aşka cân kurbân itmedim

Herkesiñ kârı degil Hak Hak dimek
Hak içün Hakk’a ki îmân itmedim

Tâ elest bezmidir îmânımız
Hiç bu sözde bil ki ‘isyân itmedim

Râh-ı Hakk’da nefsimiñ küfrin görüp
Sa‘y idüp ânı müselmân itmedim

Küfr-i nefsimden vücûd iklîmini
Kurtarup şol rûh sultân itmedim

Oldıġım derdli bilürken rûz u şeb
Derdimi ol derde dermân itmedim

Ol hakîkat gülsitânın seyr idüp
‘Andelîb-veş âh u efġân itmedim

[21] Hîle itdügün bilürken nefsimiñ
İtdigi kâra peşîmân itmedim

‘Aşkile devr eyliyor şems u kamer
Anlarıñ devrinde devrân itmedim

Hazret-i ‘İsmet baña feyz irgürüp
Feyz içün seyyâh-ı Selmân itmedim

Çok kusûr itdim hakîkat bâġını
Zeyn idüp hem sünbülistân itmedim

Her sözüm noksânımı eyler beyân
Hiç dimem bir sözde noksân itmedim

Nice ni‘metler virüpdür Hakk baña
Ben tamâmen şükr-i Yezdân itmedim

Dûş olup nefsiñ hevâ-yı hükmüne
Bu cihânı nefse zindân itmedim

Şol *gazâ-yı ekber*e [271] niyyet idüp
Nefse karşu sîne kalkân itmedim

Dûd-ı ‘isyânım ile göñlüm gögü
Ebr olup hiç mâh-ı tâbân itmedim

Nefs-i gaddârın eliñden el-amân
Yok yere dillerde destân itmedim

Her ne ekdim tohm a‘mâlim yedi
Kurtarup bir bâġ u bostân itmedim

Mürşidim soñra baña bir pend idüp
Nefs içün bir râh cevelân itmedim

[22] Nazm-ı Kur’ân içre *bi’s-sû’* [272] oldığın
Añladıkda derd-i hicrân itmedim

Kim bırakdım merhamet itsün Hudâ
Bir dahî ceng-i nerîmân itmedim

Çsünki ben ben diyerek sa‘yimde ben
Ben didim ‘âlemde insân itmedim

Kıldı *illâ rahmeten* [273] Perverd-gâr
Ol sebebden zemme şâyân itmedim

Söyleşir idik o hâliñ evveliñ
Ben diyor hiç emre noksân itmedim

---

[271] Tirmizî, Fedâilü’l-Cihad 2, Hadis Nu: 1621(İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, İstanbul, t.y., c.III, s.473.)
[272] Bakara, 2/ 169.
[273] İsrâ, 17/ 87.

Hem didi emrin baña cebr eyleseñ
Bildim ol dem şer‘an ihsân itmedim

(Mesnevî)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Ey gülistânımda açmış güllerim
Bâġ-ı ‘ömrüm zeyn iden bülbüllerim

Hakk size bu ‘âcizi kılmış ‘atâ
Kendi lütfinden size kılmış ‘atâ

Sizlere itmek dilerken keşf-i râz
Kendi hâlimden zuhûr-ı ihtirâz

Bu sebebden pendimi tevkîf idüp
Ba‘dehu bu sözleri ta‘rîf idüp

İtdigim budur sebeb şol nush u pend
Tâ şerî‘atla olasız behre-mend

Lütf-i Hakk ile düzelsün hâliñiz
Hep şerî‘at üzre olsun fâliñiz

Başka üslûbile vardır bir sözüm
Diñleyin sizler benim iki gözüm

‘Âlem içre vâr olan şeyh-zâdeñiz
Ol dahî hemşîre-i dür-dâneniz

Nev-nihâlim meyve-i bâlâsıdır
Sünbülistân-ı diliñ sevdâsıdır

Olmuşumdur ben ânıñ dîvânesi
Şem‘-i hüsnüñde göñül pervânesi

Gördigüm demde beni pür-feyz ider
Her ne deñlü inkıbâz olsam gider

[23] Şol benim evlâdımıñ evlâdını
Hem dahî mürşidimiñ dil-şâdını

Zerre deñlü siz anı incitmeyiñ
Pendimiñ ġayrında bir iş itmeyiñ

Haylu müddetden berû kim hasretiñ
Çekdigim derd u belâ-yı firkatiñ

Cümleñiz hakkında çok hayır du‘â
Eylerim kim kalbiñiz bulsun cilâ

Ögrenürsiñiz pederlik hâlini
Siz peder oldukda hep ef ‘âlini

Ol şerî‘at râhını sizler bilür
Ay ve gün hem cümle yıldızlar bilür

Şer‘ sözlerdir tarîkat söyledim
Bu misullu bî-‘aded pend eyledim

Lîk durmaz tab‘ımıñ h âhişkeri
H âhişinden kalmıyor bir dem geri

Ba‘zılar dervîş olup buġz eyliyor
Hem şerî‘at ehline söz söylüyor

Ger bilürsen kim şerî‘atsızdır ol
Hem tarîkat hem hakîkatsizdir ol

Ma‘rifet hiç varmaz ânıñ yânına
Bakma sen kim itdiği bühtânına

Bu risâlem Hakk ki ihsân eyledi
Tam sekiz günde lisânım söyledi

Ol sekiz gün oldı bu sözde temâm
Hakk sizi kılsun tarîkatda müdâm

.....

(Şu‘arâ-yı Be-nâmdan Râcih Efendi Hazretlerine Söylenilen Gazeldir)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Bahr-i ‘aşka fülk-i dil geşt ü güzâr olsun da gör
Cûş idüp hîzâb-ı ‘aşkıñ bî-karâr olsun da gör

Girye-nâk oldıkça çeşmiñ eşk-i seyl-âbıñ seniñ
Eyleyüp hadden tecâvüz çeşme-sâr olsun da gör

Mâh-rûyıñ burc-ı akrebden temâşâ eyleyüp
Zülf-i yâriñ her teli bir şekl-i mâr olsun da gör

Zevrak-ı dil bahr-i gam içre kalup imdâdsız
Çâr etrâfıñ muhâlif rûzigâr olsun da gör

[24] Zât-ı Hakk'ı zât-ı Hakk'dan zât-ı Hakk'la seyr idüp
Her nazarda biñ tecellî bî-şümâr olsun da gör

Kara bahtıñdan numûne zulmet-i şebdir nişân
Dûd-i âhıñ pür-şerer encüm nisâr olsun da gör

Ġamze-i câdûsını yâriñ temennâ eyle de
Tîğ-i müjgânı seniñçün âb-dâr olsun da gör

Râcihâ bu 'âlem-i sûretde 'ünvânıñ seniñ
Defter-i ma'şûka ma'nâ der-kenâr olsun da gör

Kudsî-i bî-çâreniñ ahvâlini sorsañ nedir
'Aşkdan bî-behre kalmış şerm-sâr olsun da gör

(Ġazel-i Diger)

(Mef 'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûlün)

İnsâf mı olur münkir olan şol 'ulemâda
Gûş itme sözin lâf ile ger uçsa hevâda

Sûretdedir ol murġa müşâbih görinür
Hiç murġ-ı cemel gördiginiz var mı semâda

Ey hâce seniñ kîl ile kâliñ işe gelmez
'İrfâna kadem basmaġa sa'y it bu fenâda

Mülk itmege mi geldiñ 'aceb 'âlem-i mülki
'Âkıl bu mıdır 'akl-ı ma'âş-ı 'ukâlâda

Münkir olan bir şahsa dimekdir Kudsî sözüñ [274]
Ekmel bulunur çok 'ulemâ vü sulehâda

Mecnûn görinür terkin uran hubb-i sivânıñ
Seyr eyle hemân 'akl u kemâli budalâda

[25] (Ġazeliyyât)

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Ey Ġanî Perverd-gârım 'aşkını kıl muktedâ
İsm-i Zâtın ile 'aşka idelim biz iktidâ

[274] 'Bu sözi münkir olan çün didi yoksa' mısraı üstü çizilerek değiştirilmiş ve kalıba uygun hale getirilmiştir.

Cümle eşyânıñ fenâsı oldığıñ ‘âlem bilür
Yalıñız aşkıñda gördüm var fenâ içre bekâ

Zât-ı pâkiñ kim dü-‘âlem hilkâtiñ helâkıdır
Yok idi ‘âlemde âdem halk olındu Mustafâ

İbtidâ vü intihâ ‘âşık ile ma‘şûk olan
Ahmed-i Muhtârdır ancak[275] oldı mahbûb-ı Hudâ

Cilve-i Sübhânîdir bu kimse bilmez aslını
Gerçi sûret ‘âleminde geldi âdem ibtidâ

‘Âşıka ma‘şûk olan kim ma‘şûk-ı ‘âşık nedir
Semme vechullâh’[276] *ı* görmekde buyurduñ *eynemâ* [277]

Ol Cemâliñ perdesinden ‘aşka düşdi ‘âşıkân
Ref ‘ idersiñ ol hicâbı her kime kılsañ ‘atâ

‘Aşka tâlib müdde‘îler imtihân olmak gerek
‘Âşık oldur kim ide cânânına cânın fedâ

Düşdi ‘aşka Zekeriyyâ [278] ‘aşkıñ efzûn eyledi
Ara geldi sırrına emr itdi Hakk kılma nidâ

Olmasaydı âdemiñ hakkında *min habli’l-verîd* [279]
‘Aşkıña tâkat getürmezdi seniñ ‘arz u semâ

Kan döker ağlar şafak tâ subh olunca her gice
Nîce yüz biñlerce biñ ‘âşıklara var mâcerâ

[26] ‘Aşk değil mi Hazret-i Mûsâ’yı maġlûb eyleyen
Tûr’a sor ne oldığın peygamber-i sâhib-‘asâ

Hazret-i ‘Îsâ’ya itdi ‘aşk-ı rûhânî eser
Eyledi o demde ‘urûc tâ semavâtü’l-‘ulâ [280]

İns u cinne gelüp çün[281] âhir zamân peyġamberi
Berr u bahre şark u ġarba [282] *ve mâ tahte’s-serâ* [283]

---

[275] ‘kim’ ifadesi vezin gereği ‘ancak’ olmuştur.
[276] Bakara, 2/ 115.
[277] Bakara, 2/ 115.
[278] ‘Zekeriyyâ ‘aşka düşdi’ vezin gereği değiştirilmiştir.
[279] Kaf, 50/ 16.
[280] ‘Tîz ‘urûc itdi o demde tâ semavâtü’l-‘ulâ’ kalıba uymaz.
[281] ‘İns ile cinne gelüp’.
[282] ‘Berre bahre şarkilen ġarba’.
[283] Taha, 20/ 6.

Kendine ümmet olan görmez elem çekmez keder
Lütf idüp kullarına gönderdi Rabb-i Kibriyâ

Pûte-i aşkında hall it bu vücûdıñ vârını
Zer-i sâfî olsa da vardır vücûd lâzım fenâ

Bülbül-i şûrîde-veş gülşende itme âh u zâr
Yan yakıl pervâne-âsâ virme hiç sît u sadâ

‘Aşkile ‘aşka düşen ‘âşık bilür ‘aşk hâlini
‘Aklilen tefhîm olunmaz ‘akla olmuş mâ-verâ

Râh-ı ‘aşk bir ince yoldur mû-be-mû ‘âşıklara
Kıl kadar ‘aklı kalur mı ‘aşk idince es-salâ

Bu misâfir-hâneden geç ‘aşka doġrı kıl sefer
Tâlibiñdir ol kadar Hak mîz-bân olmuş saña

‘Âşıkâne kim giderse ‘aşkilen olmaz zelîl
Cümle kâmiller bu yolda ‘aşkile bulmuş ġınâ

Var ise ‘aklıñ eger yan ‘aşkile hâkister ol
‘Aşkdan asla söyleme söz [284]‘âlem içre Kudsiyâ

(Digeri)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

[27] Ey Hudâ’nın sevgili peyġamberi sâhib-vefâ
Zübde-i nûr-ı vücûdın kalb-i pür-feyz-i safâ

Çünki *levlâk* [285] ile teşrîf eylediñ bu ‘âleme
Ahmed-i Muhtâr ismiñ hem Muhammed Mustafâ

Oldı nûrıñdan semavât u zemîn hep pür-ziyâ
Olmasa ger nûrıñız şems u kamer virmez ziyâ

Nûr-ı vechiñden [286] olupdur ziyâ-yı âfitâb
Sâye-i nûrıñla pür-nûr oldı hep subh u mesâ

Cümle ashâbıñ kevâkib anlarıñ envârısıñ
Kâinâta zübde oldıñ kıldı zâtıñla binâ

Gelmedi zâtıñ gibi sâhib-nübüvvet ‘âleme
Her nebî cümle melâik reşk ider dâim saña

---

[284] ‘Aşkdan dem urma aslâ’ kalıba uymadığından el yazısı ile düzeltilmiştir.
[285] Bkz.. dipnot 19.
[286] ‘Vech-i nûrından’tamlaması düzeltilmiştir.

Hem sadâkat hem kanâatle sehâvet kânısıñ
Zât-ı mahbûb-ı Hudâsıñ sende hatm oldı sehâ

Hizmetiñle iftihâr eylerdi ol Cibrîl kim
Pâyiniñ toprağını çeşminde buldı tûtiyâ

Enbiyâlar zümresi ol bâb-ı lütfuñda seniñ
Ümmet olmaklıkda anlar kıldılar çok mültecâ

Hâk-i pâyiñ zerresinden zerrece söz söylemek
Bilmişim haddim degildir yâ Muhammed Müctebâ

Kudsî âdem sûretinde geldiñ âdem olmadıñ
Bu nice âdem ki dermiş ġâlibâ âdem saña

(Digeri)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

[28] Oldı yârim derdime dermân içün hem-dem baña
Yârem içün vaslını va‘d eyledi merhem baña[287]

Aradım zâtında buldum yine kendi zâtımı
Zâtıma mahremdi zâtı zâtıdır mahrem baña

Hayli demdir fikr iderdim nicedir[288] ‘Îsâ demi
Geldi ‘Îsâ’dan haber virdi bu gün ol dem baña

Zârî zârî iñleyüp îmân içün arz eyledim
Kendi lütfiñdan salup bir dîn-i müstahkem baña

Ka‘be-i hüsnüñ tavâfı yâr içün kan aġladım
Kendi çeşmimden sirişkim virdi ol zemzem baña

Çâr unsur kaydına bend olmadansa Kudsiye
Cân virüp cânâne irmek cümleden elzem baña

.....

(Tarîkat-ı ‘Aliyye-i Rifâ‘iyye Meşâyih-i Kirâmından Şeyh ‘Abdu’llah Efendi - Kuddise Sirruh- Hazretlerinin Hakk-ı Reşâdetlerinde Söylenmişdir)

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

Budur ol şeyh-i ‘Abdu’llah Efendi rûzen-i Hakk’dır
Nazar kılsañ görürsüñ kendiñi kurbiyyet-i Mevlâ

---

[287] ‘Geldi yârim derdime dermân olup hem-dem baña
Yârim içün vaslını va’d eyledi merhem baña’.

[288] ‘...nice dem’ ifadesi düzeltilmiştir.

Gören kimdir görinen derk olunsa levh-i müdrikde
Rifâ‘î gülsitânında açılmış bir gül-i ra‘nâ

‘Itır-nâk itmede şemm eyleyen ‘âşıkları her dem
Anın bâġ-ı İrem’de misli nâ-peydâ vü bî-hemtâ

Nezâket kânı ‘irfân ma‘deni genc-i sehâvetdir
Bu dergâh-ı şerîfe bânî oldur eylemiş inşâ

Kemâlât u kerâmâtından artık bu müsellemdir
Füyûzâtı irer ‘uşşâka sanki[289] mevc urur deryâ

[29] Aña mürşid-i a‘zam Üsküdârî Şeyh-i Nûrî’dir
Anın müstahlefidir erşed-i ekber ki müstesnâ

Tecellî-i Cemâle mazhar olmuşdı hayâtında
‘Aceb mi tutsa ‘ünvânı anıñ dünyâyı ser-tâ-pâ

Sakın aldanma sanma mürdedir bu muhterem zâtı
Nice biñ mürdeyi ihyâ ider bir ân dem-i ‘Îsâ

Kerem-bahşâ-yı lütfüñ gördiğiçün bendesi Mahmûd
Ayâġın bâşı üzre koydı bildi ni‘met-i ‘uzmâ

Benim haddim degil vasfıñ idem tahrîr kim ânıñ
İrer rûhâniyet kendi virir şol hâmeye imlâ

Bulup zikr-i Hudâ’dan lezzet-i ‘aşkı dimâġında
Cemî-‘i bende-gânı gülsitânıñ bülbüli gûyâ

Olursa bendesi muhlis şerî‘atlen tarîkatda
Bir anda fehm ider lâ’dan o demde niddügün illâ

Gelüp hayru’l-halef mahdûmı Ahmed sulb-i pâkinden
Yerinde post-nişînidir idüp dergâhını ihyâ

Tarîk-i Nakşibendî Hâlidî bir Kudsî-i kemter
Bu nazmı ‘âcizâne hâk-i pâye eyledi ihdâ

.....

(Tarîkat-ı Rifâ‘iyye Hulefâsından Serrâc Mahmûd Efendi’niñ Vefâtı Târihidir)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Gülşen-i Seyyid Rifâ‘îniñ açılmış bir güli

[289] ‘ya‘ni’ kelimesi yerine ‘sanki’ kelimesi anlamca daha uygun görünmektedir.

Şeyhi ‘Abdu’llah Efendi olmuş anıñ bülbüli
İrdi Şeyh Mahmûd’a andan feyz-i Hakk’la bûy-i gül
Ol sebebden ‘aşka virmiş rûz u şeb cân u dili

[30] Sûretâ serrâc idi ammâ hakîkatde sirâc
Sîreten de pür-ziyâdır meslegi râh-ı velî

Âl-i evlâd-ı Rasûl’e cigeri sûzân idi
‘Âlemi seyl-âba virmiş çeşmi her dem giryeli

Hanedânıñ hâk-i pâyi râhınıñ kurbânıdır
Zebh içün meydâna çekdi şevkilen kudret eli

İrci‘î [290] emriyle geldi çünki hâtıfdan nidâ
Cân atup dergâh-ı Hakk’a didi ol dem Yâ ‘Alî

Düşdi bir târih anıñçün hâmemizden Yâ Gafûr
Kudsiyâ ‘âşıkların vuslat demi pek cilveli

1296
[291] يا غفو ر

(Diger Târih)

(Yedi Kule Hâricinden Yedi Şehidin Kabristân Dîvârına Ta‘lîk Olunan Taşa Yazılmak İçün Söylenilen Târihdir)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Gâzî Fâtih ki Sultân Muhammed Hân ile
Bu yedi kimse berâber ânıñ ile vâr imiş

Cümlesi birden şehâdet şerbetin nûş eyleyüp
Yedikule hâricinde bunca yıl esrâr imiş

Zâhire çıkmaklıġa kimdir sebep itdim su’âl
Nâmı hurşîd-i cihân kendi *uli’l-ebsâr* [292] imiş

Bir bölük zât-ı kirâmı derc idüp itmiş savaş
Her birisi râh-ı Hakk’da doğrısı dindâr imiş

Kudsî-i bî-çâre sormuş târihin itmâmını
Mîm-i gûrâ didi mısrî târihi izhâr imiş

1297
[293] ميم غو ر ا

---

[290] Fecr, 89/ 28

[291] ‘ ‘ 10, ‘ ‘ 1, ‘ ‘ 1000, ‘ ‘ 80, ‘ ‘ 6, ‘ ‘ 200 değerindedir ve 1297 tarihine işaret etmektedir. ‘Düşdi bir’ ifadesi ise 1 çıkarılacağını gösterir.

[292] Kütüb-i Sitte, Hanbel, İstizan, 11.

[31] (Târih-i Diger)

(Evlâd-ı Ma‘nevîmizden Zeki Efendi’nin Mahdûmı Ahmed-i Muhtâr’ın Velâdet Târihidir.)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Doġdı ol şems-i hakîkat burcunuñ bir ahteri
Şâd-ı hurrem oldı nûrından pederle mâderi

‘Ömr ü ikbâliñ füzûn itsun Cenâb-ı Kibriyâ
Vakt ü eyyâmı ‘ubûdiyyetle geçsün ekseri

Hem peder ismi Zekî kendi zekâvet kânıdır
Hızır İlyâs ola tahsîl-i kemâle rehberi

Sâcid u mescûd sırrıñ sadrına ilhâm ider
Hakk Te‘âlâ kendi lütfinden hakîkat gevheri

Şerm ile bir kara su geldi gözünden hâmenin
Vasf-ı tahrîrinde hem-nâm Enbiyâlar Serveri

Geldi üçler Ahmed-i Muhtâr’ı târihdir didi
Yalıñız bir nazmın inşâ itdi Kudsî kemteri
1297

ا حمد مختا ر + ٣ [294]

(ĠAZELİYYÂT)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Hüsnünüñ şem‘inde dil pervânedir
Silsil-i ‘aşkıñda bir dîvânedir

Fârıġım dünyâ vü ‘ukbâdan bugün
Cennet u dûzeh baña bî-gânedir

Dest-gîrimdir benim pîr-i muġan
Ol sebepden meskenim meyhânedir

[32] Didigim meyhâne mürşid meclisi
Mürşidim pîr-i muġan merdânedir

---

[293] ‘ ‘ 40, ‘ ‘ 10, ‘ ‘ 40, ‘ ‘ 1000, ‘ ‘ 6, ‘ ‘ 200, ‘ ‘ 1 olmak üzere 1297 tarihini verir.
[294] ‘ ‘ 1, ‘ ‘ 8, ‘ ‘ 40, ‘ ‘ 4, ‘ ’ 40, ‘ ‘ 600, ‘ ‘ 400, ‘ ‘ 1, ‘ ‘ 200 değerleri 1294 tarihini gösterir, ‘geldi üçler’ ifadesi üç ekleneceğine işaret eder.

Virme hiç sen kîl u kâle meylini
Tâlib ol bir ‘ilme kim dür-dânedir

Yık bu varlık mülküni eyle harâb
Genc-i ‘aşkıñ mahzeni vîrânedir

Bil ki iklîm-i vücûdıñ şâhısıñ
Bâtınen hükmüñ seniñ şâhânedir

Kudsî âdem sûretinde geldiñ âdem olmadıñ
Oldur âdem dâimâ kim gönli fermân-hânedir [295]

(Digeri)

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

Görüp Leylâ’yı Mecnûn oldı gezdi kûh u sahrâyı
Geçirdim nâm-ı Mecnûn’ı göridim vech-i Leylâ’yı

Vücûdıñ fülkini şol bahr-i ‘aşka dalmayan bilmez
Zemîn u âsumân gördi ne bilsün mevc-i deryâyı

Karâr itmez gönül bir yerde bugün mekân içre
Urûc itdirdi bir anda semavâta Mesîhâ’yı

İrince bir tecellî zât-ı pâk-i ‘âlem-ârâya
Eritti su gibi nâr-ı muhabbet Tûr-ı Mûsâ’yı

Suvâr oldı Burak ‘aşka bu şeb kim tek ü tenhâ
Zamânsız bir zamân içre geçüp ‘arş-ı muallâyı

Cenâb-ı Ahmed’e mahsûs olupdur da‘vet-i Rahmân
Mekânsız bir mekân içre göründi gördi Mevlâ’yı

[33] Eger ‘âkil iseñ kâmil verâ-yı ‘akl olup sa‘y it
Hebâdır ‘akl ile bilmek dilerseñ sırr-ı ma‘nâyı

Bu Kudsî ‘aczini ikrâr ider kemterliğiñ her dem
Demişdir kim geçüp lâ’dan bulan ‘aşk olsun illâ’yı

(Diger)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Ger nezâket ister iseñ mülk-i istiġnâdan al

[295] Bu son beyitte kalıp (Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün) olmaktadır.

Mülk-i istiġnâda dersin sûre-i *Tâhâ*'dan al

Sûre-i *Tâhâ* rumûzun añlamak ister iseñ
Sûre-i ve'n-*Necm*'de ol sırr-ı *mâ evhâ*' [296] dan al

Ahsen-i takvîm'[297] i añla âdemiñ vechindedir
Fehm iderseñ kıl tefekkür nazm-ı *kerremnâ*'[298] dan al

İster iseñ Zât-ı Hakk'a 'aşk ilen yol bulmaġa
Göñlünüñ sevdâsını çek cennet-i a'lâdan al

Tâlib isen Kudsiyâ 'ilm-i ledünnî dersine
Harf-i savt ile okunmaz nüsha-i Kübrâdan al

(Diger)

(Hurûf-i Hecâ Üzere Bu Ümmî Bî-çâreniñ Fehmî ve Râcih Efendilere Söyledigi Ġazel-i Musanna'dır.)

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Elif – Elfi îmâ eylemekdir kadd-i Tûbâdan ġaraz
Be – Bil tahayyür sırr-ı vahdet nokta-i bâdan ġaraz

Te – Terk ü tecrîd eyleyenler ġussadan âzâdedir
Se – Sâbit olmak hücceti bürhâna da'vâdan ġaraz

[34] Cim – Cân u dilden âşinâlık 'âşıka bezm-i elest
Ha – Hâl-i tefhîm oldı ancak kâl-i takvâdan ġaraz

Hı – Hîle-i memdûha ögren Hazret-i Eyyûb'den
Dal – Dâd u feryâd u fiġândır darb-ı eşnâ'dan ġaraz

Zel – Zâl-veş tutsuñ cihânı bir pul itmez 'âkıbet
Ra – Remz-i Zülfikâr-ı Haydâr oldı şol râ'dan ġaraz

Ze – Zâr u giryân olmadıkça şâd olan kimdir velî
Sin – Sâlike îmâ-yı mevt eyler musallâdan ġaraz

Şın – Şerha virmiş zülf-i mûyıñ arası dil-şâneye
Sat – Sadrını tathîr içün mir'ât mücellâdan ġaraz

Dat – Darb olunsa def misâli sîne zikru'l-lâh ile
Tı – Tâhir itmekdir beheşti kalb-i hûrâdan ġaraz

[296] Necm, 53/ 10.
[297] Tîn, 95/ 4.
[298] İsrâ, 17/ 70.

Zı – Zâhir-bîn olmayıñ âdemde ‘âlem gizlidir
‘Ayın – ‘Ârifâ âdem nedir bil neydi Havvâ’dan ġaraz

Ġayın – Ġam degil hâtır perîşân olsa da abdâl-veş
Fe – Ferd-i vâhid ‘akl-ı küll Firdevs-i A‘lâ’dan ġaraz

Kaf – Kıl tefekkür ser-be-ser dünyâ evi olsa seniñ
Kef – Kâr-ı ‘ukbâdır hem-dîşe ni‘am-i ‘uzmâdan ġaraz

Lam – Lerze-nâk olur vücûdum nutka gelmez hiç zebân
Mim – Mâderi batnında sırrı tıfl-ı şeydâdan ġaraz

Nun – Nân içün kılma tefekkür Hâlık’ıñ Rezzâk’dır
Vav – Vây-ı hâliñ bilmek ister fikr-i ferdâdan ġaraz

He – Herkesiñ bir maksad-ı aksâsı var bundan şehâ
Lamelif – Lâyık-ı âzâde olmak bunca ġavġâdan ġaraz

[35] Ye – Yâr ilen vuslatdır ancak derd-i hicrânım benim
Matlabım bâb-ı rızâdır hubb-i sevdâdan ġaraz

Nüktedân olmuş sühandan isteyenler fehm ider
Fehm-i idrâkiñdir ol ism-i Fehîmâdan ġaraz

Sen seni bilmek dilerseñ *künt-i kenz*’[299] in sırrısıñ
Râcihâ tûl-i emeldir kayd-ı ‘ukbâdan ġaraz

Len terânî [300] sırrını bilmek dilerseñ ‘ârif ol
Bir tecellî zâtîdir hep Tûr-ı Mûsâ’dan ġaraz

Hem *nefahtü fîhi min rûhî* [301] demin bilseñ nedir
Keşf-i esrârıñ zuhûrıdır Mesîhâ’dan ġaraz

Kudsiyâ giryân olursañ fülk-i dil cevlân ider
Eşk-i seyl-âbımdır ancak zikr-i deryâdan ġaraz

(Diger)

(Kudsî-i Bî-çâreniñ Hüznî Efendi’ye Söyledigi Ġazeldir)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Yârem üzre yâre açmış yâr içün ol yaradan

[299] Aclunî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 132, Hadis Nu: 2016.
[300] A‘râf, 7/ 143.
[301] Hicr, 15/ 29; Sad, 38/ 72.

Yâr kadrin fehm idersiñ Yaradan'dır Yaradan

Yâresizler bilmediler yârdan yâre nedir
Yâre teslîm ol şu deñlü büsbütün çık aradan

Pâre pâre kıl vücûduñ vârını derd ehli ol
Derde dermân ol zamân içre irer meh-pâreden

Yârini yâreñde gizle duymasun yârân bile
Ger bu sözden fark idersiñ cümle aġı karadan

[36] Çâre isterseñ derûnuñ derdine sen Hüzniyâ
Ögrenürsüñ yâre çekmiş Kudsî-i bî-çâreden

.....

(Diger)

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Zâtını fehm eyle âyâ nidügün zâtıñ seniñ
Vech-i Hakk'ı gösterir bakdıkca mir'âtıñ seniñ

On sekiz biñ 'âleme 'ibret-nümâdır hey'etiñ
Rûyuñ üzre okunur ve'n-Necm-i âyâtıñ seniñ

Tâlib-i 'ilm-i ledünnî olsana ey mantıkî
Nefsini bilmek gibi hiç var mı hâcâtıñ seniñ

Gösterüp mantık-ı me'ânî zeyd-i 'ömr eyle usûl
Merd-i Hakk'a iftirâ eyler makâlâtıñ seniñ

Ger 'ubûdiyyetse kasdın Zât-ı Hakk'a tâlib ol
Cennetin zevkin diler hep zühd ü tâ'âtiñ seniñ

Zât-ı Hakk'ı ister iseñ ey hâce zâtındadır
Zâtına zâtından özge yok mürâca'tıñ seniñ

Men 'aref[302] sırrında 'ârif olmadıñ sen zâhidâ
Kendiñ idrâk itmedin yokdur kemâlâtıñ seniñ

Kurb-i Hakk'a şâhid iken Kudsî *min habli'l-verîd*[303]
Dûr iden Hak'dan seni vehm ü hayâlâtıñ seniñ

---

[302] Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s.262, Hadis Nu: 2532.
[303] Kaf, 50/ 17.

(Diger)

(Mef ‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûlün)

Ben gül diyemem bülbül içün şol dikenimden
Kendim iderim kendime şekvâ bedenimden

[37] Hayât-ı cihân hil‘atimi biçmegi ister
Atlâs-ı felek ‘âciz olur nîm-tenimden

Fülk-i vücûdum bahr-i hakîkat zevrakıdır
Biñlerce reîs hayrete düşmüş dümenimden

Ta‘dâd idecek necm ile şems u kameriñ kim
Gönlüm gögünü seyr idecek kehkeşenimden

Sûret gözedir sîreti bilmez zâhir-bîn
Şems u kameriñ pertev-i hüsni hüsnümden

Ta‘n itmez idiñ hiçbir sözimi bilseñ eğer
Kim söyledigin harf-i hurûf dehenimden

Kudsî-i kemter seyr ideli hakkile Hakk’ı
Hep Hakk didigim gûş idilür murġ-zenimden

(Digeri)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Yâr iledir yâri görmez her kimiñ aġyârı var
Terk-i aġyâr eyleyen bildi hakîkat yâri var

Yâriyle vuslat bulan ‘âşıklara izhâr güç
Bu mu‘ayyen kıssadır Mansûr-veş ber-dârı var

Bir ‘aceb sevdâya dûş oldum disem ger zâhide
Meyl-i hûbâna kıyâs eyler o kim mizmârı var

Ey Hüdâvend’im kime derd-i derûnum söyleyim
Zâhidiñ zühdi muġâyir münkiriñ inkârı var

Her biri bir dürlü derde mübtelâ olmuş ‘avâm
Hakk ile nâ-hakkı bilmez nice biñ ġam-hârı var

[38] Şânına *levlâke levlâke* [304] buyurmuş Zât-ı Hakk

[304] Aclunî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s.164, Hadis Nu: 2123.

Ehl-i îmânıñ şefî‘i Ahmed-i Muhtâr’ı var

İktedeytüm ihdeytüm [305] emridir ashâb içün
Cümlesinde fehm idiñ ‘ilm-i ledün esrârı var

Hürmet-i mahsûsa lâzımdır çehâr-yâr içün
Hem Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî dört yâri var

Lâ tesubbû [306] buyurılupdur cümletü ashâb kim
Fahr-i ‘âlem Mustafâ’nıñ emriniñ tekrârı var

Nâib-i peygamberîdir şüphe yokdur her velî
Anlayıñ her ‘asrınıñ bir kâfile-sâlârı var

Kâr-bândan dûr olan yollarda çok zahmet çeker
Râh-ı Hakk’da havf çok azdır misâli mârı var

Hâlidîler dünye vü ‘ukbâ içün hiç ġam yimez
Anlarıñ kalbinde dâim zât-ı Hakk ezkârı var

İki ‘âlem bârını hâcet mi vardır çekmege
Hazret-i Hâlid gibi bir ma‘nevî hünkârı var

Cennete aslâ muhabbet eylemez ‘âşık olan
Kim ânıñ dâim derûnunda o firkat nârı var

Gülşen içre bülbüli görseñ terennüm-sâz olur
Cigeriñ her köşesinden nice yüz biñ hârı var

‘Âşıkân Mecnûn-veş Leylâ içün reftâr ider
‘Aşk ile âlûd olup Ferhâd-Şîrîn güftârı var

Fakru fahr [307] iden telezzüz kesb iden ‘âşıklarıñ
Sanmayıñ söz satmaġa ebyât ile eş‘ârı var

[39] *Fakru fahrî* [308] bir rumûz-ı enbiyâdır ‘âleme
Ol degildir akçe fakrı dirhem ü dînârı var

‘Âşık-ı sâdık olanlar durmasun gelsün berû
Sûk-ı ‘aşk üzre anıñ kendince bir bâzârı var

Kudsî-i bî-çâreniñ hiç ‘ilmi yok neşr eylesün
Müflis-i bî-mâyeniñ gözyaşı âh u zârı var

---

[305] *Kütüb-i Sitte*, Hanbel, 2.
[306] *Kütüb-i Sitte*, Buharî, Ashabın Fazileti, 40.
[307] Aclunî, *a.g.e.*, c. II, s. 87, Hadis Nu: 1835.
[308] Bkz.. dipnot:67.

(Müstezâd)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)
(Müstef ‘ilün)

Gerçi devrân itdi devrân ehli devrân-ı bî-hayr
çekmez gider
Gördi çarhıñ devrini devr eyledi şems u kamer
pek mu‘teber

Derd-i ‘aşkı kıl tefekkür dâimâ çekmekde güç
olmaz mı hiç
Nâr-ı ‘aşka dem-be-dem pervâne-veş ‘âşık yanar
ehl-i hüner

Kıl tahammül cevr iderse yârdan döndürme yüz
gel diñle söz
Ol perîniñ mâh-rûyun görmek isterseñ eger
nev‘-i beşer

Hem dil-i mecrûh ki derdiñ seniñ dermân bulur
bir gün olur
Nush u pendim gûşuña mengûş olursa ey püser
her iş biter

[40] Âh u derdim gün-be-gün efzûn olur bilmem nedir
sînemdedir
Dûd-ı âhım âsumâna ebr olur tâ ser-te-ser
eşkim eser

Güft ü gûyum sarf idüp söyler dilim bir nev gazel
gâyet güzel
Nev-civânlık gitdi senden aġarupdur mûy u ser
Kudsî yeter

.....

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

Şu deñlû ġark-ı ‘isyânım kerem kıl yâ Rasûlallah
Ki yok emsâl ü akrânım kerem kıl yâ Rasûlallah

Geçerse hâb-ı ġafletle bu ‘ömr-i zî-behâ eyvâh
Kesilmez çeşm-i giryânım kerem kıl yâ Rasûlallah

Ġubâr-ı hâk-i râhıñ tûtiyâdır çeşm-i cânımda

Seniñ ‘aşkıñda sûzânım kerem kıl yâ Rasûlallah

Ne rütbe olsa da derdim seniñ lütfuñ olur dermân
Budur vallâhî îmânım kerem kıl yâ Rasûlallah

Ümîdim olmasa bulmak şefâ‘at zât-ı pâkiñden
Dimem billâhi insanım kerem kıl yâ Rasûlallah

Yanınca ‘aşkıñ[309] fânûsu unutdum ‘âr u nâmûsu
‘Aceb bir mest ü hayrânım kerem kıl yâ Rasûlallah

Seniñ ‘aşkıñ şarâbından o dem nûş eyledim geldim
Bu dem sarhoş sekrânım kerem kıl yâ Rasûlallah

Deriñde Kudsî kemter gelüp ihsânını bekler
Diyemez lutfa şâyânım kerem kıl yâ Rasûlallah

[41] (Ġazel)

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

Tarîk-i Hâlidîye bir ‘aceb esrâr-ı Sübhânî
Yanar pervâne-veş sâlik görüp ol şem‘-i sûzânı

Bidâyet-i ism-i Zât ile sıfâta rabt ider kalbin
Tefekkürdür tezekkürde murâdı Zât-ı Yezdân‘ı

Letâifler ‘urûcunda latîf-i nefs ile pervâz
İderler cümlesi birden geçerler reng-i elvânı

Sivâyı nefy idince hep bulur kuvvet çün isbâtı
Dimişler seyr-i fi‘l-eşyâ ider bir anda devrânı

Teveccüh sırrına vâkıf olurlar feyziñ âsârı
Duyarlar *men ‘aref* [310] sırrın bulurlar şân-ı insânı

Rumûz-ı *‘alleme’l-esmâ* [311] zuhûrında yanar varlık
Müberrâ harf-i savtından okur âyât-ı Kur’ân’ı

Hakîkat haccına ihrâm giyerler ol makâm içre
Dururlar vakfeye anda ölünce nefs-i kurbânî

Tavâf eyler Cemâliñ ka‘besin ol dem hicâbı yok
Anıñçündür dinilmiş bu makâma vasl-ı ‘üryânî

---

[309] ‘aşk’ yerine ‘aşkıñ’ getirilerek hece eksikliği giderilmiştir.
[310] Bkz. dipnot 62.
[311] Bakara, 2/ 31.

Budur şol vasl-ı ‘üryânî vusûli var husûli yok
Misâl-i cennetü’l-me’vâ bulur bir zevk-i vicdanî

Fenâ-ender fenâ’dır bu bekâya reh-nümâdır bu
Makâm-ı *len terânî*’[312] dir görünmez vech-i Sübhânî

Muhabbet eyler ol Hâlik vücûd-ı iklîme mâlik
Bu remzi fehm ider sâlik eger var ise ‘irfânı

[42] Disem ger seyr-i fi’llâh’dan geçüp seyr-i ‘ani’llâh’dan
Bekâ-yı seyr-i bi’llâh’dan nice ta‘rîf idem ânı

Terakkî nâdirü’l-ender bekâ-yı seyr-i bi’llâh’da [313]
Ki yoktur medhali kesbiñ olupdur Hakk’ıñ ihsânı

Dilim kâsırdır El-Mutlak münezzeh cümleden ol Hakk
Göñül mir’âtını gözle virüp cân iste cânânı

Budur îmân-ı kâmil hem budur Kur’ân’da *ev ednâ* [314]
Sıfât-ı zâta mahv eyler geçüp ol küfr ü îmânı

Makâm-ı seyr-i *ev ednâ* [315] ki yokdur ‘âlem-i eşyâ
Bulunmaz zâtına hem-tâ delîle var mı imkânı

Sen olma ‘ilm ile maġrûr ‘ilim ma’lûma tâbi’dir
Gözünden kim ciger kânı dökenler buldı dermânı

Vasiyyettir gözüm nûrı ‘umûmen ehl-i îmâna
Arayıñ mürşid-i kâmil gezüp İran’ı Tûrân’ı

Didim bir söz hakîkatce bilürseñ kadr ü kıymetce
Bulup bir mürşid-i kâmil bırakma pâk-i dâmânı

Bu ümmî Kudsî bî-çâre demiş ki gezme âvâre
Ararsañ derdiñe çâre yine derd oldı dermânı

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Eyleyelim zâtıñ ile hasb-i hâl
Añlayalım nidigin aslı me’âl

Meyliñi bu ‘âleme virmek neden

---

[312] A‘râf, 7/ 143.
[313] ‘da’ bağlacı vezin gereği sonradan el yazısı ile eklenmiştir.
[314] Necm, 53/ 9.
[315] Necm, 53/ 9.

Derd ü belâ mihnet ü ġam çekmeden
Bâkî degildir saña bu cân u ten
Hâke düşer bir gün olur bu beden

[43] Eynimize giymek içün pîrehen
Cümlemize elzem olan bir kefen

Tut ki fenâ ‘işret içün mey-kede
Sarhoş olursañ bile ‘aklıñ gide

Lezzeti aġzıñda ara ey dede
Sanma sakın şurb olunan sirkede

Kenzi girîbân ki çâk eylesin
Nefsini bu yolda helâk eylesin

Neyde mi neyzende mi muhrik sadâ
Fark idegör neyde dem-i ibtidâ

Yetmedi mi ney saña ‘ibret-nümâ
Varlıġıñı ‘aşka kılarsañ fedâ

Söylenilen söz nicedir añla sen
Ney gibi baġrıñ delerek iñle sen

‘Aşkıñ eger ister iseñ mâyesi
Gözyaşıdır başlıca ser-mâyesi

‘Aşk odıdır ‘âşıkınıñ dâyesi
Artar o dem sâlikiniñ pâyesi

Hâke sürüp rûyıñı hâk eyle sen
Secde kılup kalbiñi pâk eyle sen

‘İlm-i eşyâ seni aldatmasun
Kadriñi dûn eyleyerek satmasun

Nâr-ı elem içre sakın atmasun
Sâlik olan ġaflet ile yatmasun

Hakk budur hakkıñı hak eyle sen
Zikr ile var kalbiñi dak eyle sen

Kudsî seniñ sîne-i sûzânıña
Rahm olunur dîde-i giryânıña

Merhem urup zikr ile hicrânıña
Hayrete varsun gice nâlânıña

[44] Eşk-i sirişkiñde ciger pâresi

Gör ne imiş derd-i diliñ çâresi
(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Gökden eger inse saña mâide
Virmeye hiç zerre kadar fâide

Cenneti bir dâneye vir zâhide
Meslek olan sâlike bu kâide

Yık bu fenâ mülkini eyle harâb
Kıl teniñi âteş-i ‘aşkda kebâb

Hâke batan mâl ile Kârûn’ı gör
Hem dahi Şeddâd ile Şem‘ûn’ı gör

‘İlm ile maġrûr idi mel‘ûnı gör
Hâmân u Fir‘avn iki mecnûnı gör

Noldıġını bunlarıñ fikr eyle sen
Kâmil-i îmâna şükreyle sen

Bir dahî Nemrûd idi ol nâ-bekâr
Eyledi bir sivrisinekden firâr

Cilve-i Hakk’ıñ ‘adedi bi-şomâr
Sâhib-i fîl kuşlar ile târ ü mâr

Olmadı mı rûy-ı zemîn şâhidi
Cilve-i Hakk’da bu da mu’tâd idi

Bil ki cihân-gîr idi Bühtü’n-nasr
Devr ile devrân idi bu bir ‘asr [316]

Ya‘ni ki Fir‘avn ile ehl-i Mısır
Olmuş idi ‘âleme bu münhasır

Cümlesi âhir demi oldı helâk
Gözleri hep kan döker girye-nâk

İşte biraz saymışım ahmakları
Ol zen-i dünyâ içün elyakları

Añla bu dem Hakk ile nâ-hakları
Gör nicedir âdemiñ alçakları

[45] Dürlü ezâ eylediler ‘âleme
Hazret-i ‘İsâ içün ol Meryem’e

[316] Bu mısra ‘Dünyaya Furkân iderdi bir ‘asr’ şeklinde değiştirilmiştir.

Kudsî sakın ġaflete dalmayasıñ
Aldanup bunlar gibi olmayasıñ

İhtiyârıñla cezâñ bulmayasıñ
Kulluġundan Mevlâ'nın kalmayasıñ [317]

Zikr ile kalbiñ evini bolluk it
Sa'y iderek leyl ü nehâr kulluk it

.....

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Ey gözüm nûrı benim efkârımı
Gûşuña al pend olan güftârımı

Sen seni fehm eyle âyâ sen nesiñ
Âfitâba sûretâ bir zerresiñ

Sîretiñden söyleyim sözler saña
Tut kulaġıñ cân ile benden yaña

Çekmiş olsañ kendiñi ihfâya [318]sen
Salmış olsañ fülkini deryâya sen

Fark iderdiñ ka'r-ı deryâ nidügün
Kendi kânıñ içre kimyâ nidügün

Saña senden irüşür cümle hitâb
Zâtıñ olmuşdur ledünnî bir kitâb

Okudursuñ hem okursuñ añlayan
Giru sensin okudup hem diñleyen [319]

Şark ile ġarbıñ bütün misbâhısıñ
Derc olan gencînenin miftâhısıñ

Zâtıñ ile feth olur bâb-ı Hûdâ
Gerçi fetheyler Cenâb-ı Kibriyâ

Sa'y idüp senden saña eyle sefer
Hakk yanında mu'teber ol mu'teber

---

[317] Bu ve bir önceki beyit matbu metinde yoktur, el yazısı ile sonradan eklenmiştir.
[318] 'ahfiyaya' kelimesi mana ve vezin gereği düzeltilmiştir.
[319] 'Okuyansıñ okudansıñ hem añlayan
Bil ki sensiñ okuyan hem diñleyen' şeklinde değiştirilmiştir.

Men ‘aref[320] sırrındaki ‘irfânı bul
Taht-gâh-ı dilde ol sultânı bul

Râh-ı Hakk’da Hakk içün kurbân olan
Kendi mülkinde odur sultân olan

Katreñ içre mevc uran deryâyı gör
Şol göñül kâfındaki ‘ankâyı gör

Âdemî ol âdemî ol âdemî
Fark idegör nidügün âdem demi

Tâ ezel halkıyyet-i âdem nedir
Âdem içün halk olan ‘âlem nedir

Cümle eşyâ hâdim olmuşdur saña
Yüz tutarsañ Hakk ile Hakk’dan yaña

Bir rumûz ile işâret eyledim
Geldigi mikdârı nutka söyledim

Kendi zâkir kendi mezkûr kendiñi [321]
Ara bul kendiñde kendiñ kendiñi

Kudsiyâ kendiñ bu sözden hisse al
Katreñi mahv eyleyüp deryâya sal

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

[46] Makbûl-i edeb-i ehlu’llâh budur
Meslek olan ‘âlem-i bi’llâh budur

Düşmeyesiñ dâm-ı kerâmâta sen
Salmayasıñ kendiñi heyhâta sen

Gerçi kerâmetle olur her velî
Kendi taleb-kâr ise olmuş delî

Hakk’ıñ işi işlenür ol mu‘teber
Kendiñ ol işden olasıñ bî-haber

Tâ bu sülûk üzre bulursañ karâr

---

[320] Bkz. dipnot 62

[321] ‘Kendi mezkûr kendi zâkir kendini’ mısraındaki ankam karışıklığı ‘mezkûr’ ve ‘zâkir’ kelimelerinin yerleri değiştirilmek suretiyle düzeltilmiştir.

Cümle sivâ eyleye senden firâr

Añla sivâ varlıġıñ âsârıdır
Varlık ise câhiliñ efkârıdır

Ba‘zısını Hakk saña ilhâm ider
Ni‘metini artırır [322] itmâm ider

Secdeler kıl ni‘metine şükr içün
Hakk ile Hakk’a rücû‘ itmek içün

Vâr olanıñ varlıġıdır tarlıġı
Olmalıdır Hakk ile ol varlıġı

Kendiñe kendiñden eser kalmaya
Kendiñi şol kendiligi bulmaya

Bildiñ ise nidügün ehl-i kemâl
Benlik içün kalmadı hiç kîl u kâl

Bundan öte baġlanup ol kulluġa
Kulluk ânı ergürür bir bolluġa

Kendisi bir müflis-i bî-mâyedir
Yokluk âña başlıca ser-mâyedir

Kul olanıñ böyle düşer şânına
Kulluk ile yol bula sultânına

Çünki fenâ varlıġıñ ifnâ ider
Bulsa bekâ kulluġuñ îfâ ider

Varsa nasîbiñ bekâ-ender-bekâ
Ta’rife gelmez safâ-ender-safâ

Bir pula sat sende olan varlıġı
Kudsî sakın eyleme göz darlıġı

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ılâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

‘Akl u fikrim hep yitürdüm hayret-ender- hayretim
Ta‘n ider Mecnûn baña ger görse mecnûniyyetim

Leylî-i ‘aşkıñla gezdim hep cünûn iklîmini
Kays’a ta‘lîm-i cünûn eyler benim her sohbetim

[322] ‘ol kula’ ifadesi ‘artırır’ şeklinde değiştirilmiştir. Manaya daha uygun olduğundan bu ifadeyi tercih ettik.

[47] Bî-sütûn-ı ġamda ârâm eyledim bir çok zemân
Sohbet-i Şîrîn içün Ferhâd'a yok emniyyetim

Ba'z kesretten firâr eyler talebçün vahdeti
Bende derc olmuş velî hem kesretim hem vahdetim

'Âlem-i lâhûta irmek bir hünermiş Kudsiyâ
Bilmemişdim firkatim vuslat sanurdum firkatim

.....

(Müseddes)

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Yâ Rasûlallâh bilünmez nidügün kânıñ seniñ
Zât-ı Hakk izhâr ider *levlâk* [323] ile şânıñ seniñ
Şark ile ġarba irişdi emr ü fermânıñ seniñ
'Âşık-ı sâdıkların râhında kurbânıñ seniñ
Gözlüyor ins ü melâik lütf u ihsânıñ seniñ
Bir nebîye olmamış mi'râc sultânıñ seniñ

Cümle Kur'ân-ı Kerim'iñ zübdesi şânıñdadır
Zât-ı Hakk meddâhıñ oldı medhi Kur'ân'ındadır
Hazret-i 'Îsâ vü Mûsâ emr ü fermânıñdadır
Evvel ü âhir merâtib 'ilm ü 'irfânıñdadır
'Âlemi envâr ider şol 'ilm ü 'irfânıñ seniñ
Bulmadı ins ü melâik hadd ü pâyânıñ seniñ

Zât-ı nûrından olupdur feyzi cümle enbiyâ
Geldi tathîr-i cihân itmek içün sâhib-'asâ
Hem de Rûhu'llâh tesmiye olunmuşken aña
Âsumâna çıkdı istikbâl içün 'Îsâ saña
Mu'cizâtıñ bildirir Kur'ân ki burhânıñ seniñ

[323] Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 164, Hadis Nu: 2123 (Kudsî Hadis).

Nûra ġark itdi cihânı ‘ilm ü ‘irfânıñ seniñ
[48] *Rahmeten li’l-‘âlemîn* [324] âhir zaman peygamberi
Ümmetin olmaġa tâlib enbiyânıñ her biri
Hâtem-i bâb-ı nübüvvet ‘âlemîniñ serveri
Hem Ebâ Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali Haydârı
Virdi Hakk bunlar çehâr-yâr ı yârânıñ seniñ
Gelmedi bu ‘âleme bir daha akrânıñ seniñ

İbtidâ vü intihâdır zât-ı pâkiñ ‘âleme
Zât-ı nûrıñdan virilmiş eşrefiyyet âdeme
Yâ Rasûlallâh gelince ümmetiñ âhir deme
Düşmesünler nâr-ı firkat içre hasretle ġama
Enbiyâlar serverisiñ boldur in‘âmıñ seniñ
Kudsî-i bî-çâre de bir hâke yeksânıñ senin

----------.

(Velehû)
(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Nezd-i Hakk’da muhteremdir bu tarîk-i Hâlidî
Feyz-i Hakk’a lâ-ceremdir bu tarîk-i Hâlidî
Girye-nâk-ı çeşm-i nimdir bu tarîk-i Hâlidî
Ehline pek mültezemdir bu tarîk-i Hâlidî
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem’dir bu tarîk-i Hâlidî

Hâlidî’niñ bendesi her rûz u şeb giryân olur
Mâ-sivâ’llâh’dan soyunmuş ‘âşık ‘üryân olur
Gülşen-i bâġ-ı hakîkat bülbüli nâlân olur
Vâkıf-ı sırr-ı ledünnî sâhib-i ‘irfân olur
[49] Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî

[324] Enbiyâ, 21/ 107.

Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî
Nisbet-i Sıddîkdir bu tâc olur baş üstüne
'Âşıkân tâ subh olunca kan döker yaş üstüne
Bildiler dünyâ evi ta'miri 'ayyâş üstüne
Koymadılar hiçbiri bir taşı bir taş üstüne
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî

Terk-i cân it ibtidâ ger tâlib-i cânân iseñ
Âteş-i 'aşkında yâriñ sînesi sûzân iseñ
Sûret u siret nedir bilmek içün insân iseñ
Hâlidîler mektebinden ders oku 'irfân iseñ
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî

Nazm-ı *kerremnâ*' [325] dan ögren nidügün şânıñ seniñ
Ahsen-i takvîm' [326] i bilseñ kendi burhânıñ seniñ
Nîce bir yetmez mi zâhid halka bühtânıñ seniñ
Sûfi insâf eyle sen hiç yok mı îmânıñ seniñ
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî

Kays'ı gör Leylâ içün gezdi bütün sahrâları
Bî-sütûn-ı 'aşk içinde deldi Ferhâd dağları
Bilmiş ol dervişleriñ a'lâ olur ednâları
[50] Hâlidîler katre saymaz nûş idüp deryâları
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî

[325] İsrâ, 17/ 70.
[326] Tîn, 95/ 4.

Devr ider her devr ile devrâna çıkmaz bendesi
Mülk-i dilde şâh olur seyrâna çıkmaz bendesi
‘Akl-ı kül vârisleri divâne çıkmaz bendesi
Âşinâdır Hakk ile bî-ġâne çıkmaz bendesi
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem’dir bu tarîk-i Hâlidî

Virme meyliñ bu cihâna bir hayâldir tîz geçer
Kîl u kâl u în u ânından sakın hem kıl hazer
İrci‘î [327] emri gelüp bir gün girîbânıñ çeker
Gir tarîk-i Hâlidîye râh-ı Hakk’dır mu‘teber
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem’dir bu tarîk-i Hâlidî

Nidügün bilmek dilerseñ bu zamân içre zamân
Rûh içün yokdır vücûdıñda seniñ kevn ü mekân
Murġ-ı câna bir kafes olmuş muvakkıt âşiyân
Katreñi deryâya irdirmek dilerseñ bî-gümân
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem’dir bu tarîk-i Hâlidî

Bir teveccüh sâlike bir ânı yüz biñ ân ider
Ba‘zı în u ân geçer ol ânı da pinhân ider
[51] Zerresin şems-i hakîkat katresin ‘ummân ider
Vârını terk itdirir hem vâsıl-ı cânân ider
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem’dir bu tarîk-i Hâlidî

[327] Fecr, 89/ 28.

Ser-efrâz oldı tarîkatde İmâm-ı Dehlevî
Hazret-i Hâlid'den aldı feyzi bu dünyâ avı
Andan irdi Şeyh 'Abdu'llâh'a feyz-i mâ'nevî
Bizlere mürşid-i mu'azzam Şeyh 'İsmet Yanyevî
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî

Cem' olup 'âşıkla ma'şuk 'aşk ile bir araya
'Arz-ı hâl itdi kevâkib hâlini meh-pâreye
Ol vakit merhem uruldı bir oñulmaz yâreye
Çok keremler bahş olundı Kudsî-i bî-çâreye
Feyz-bahşâ-yı keremdir bu tarîk-i Hâlidî
Gülşen-i bâġ-ı İrem'dir bu tarîk-i Hâlidî

.....

(Ġazel)

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Derde düşdüm âh ile geçmekdedir her bir demim
Mahrem olmaz derdime âhım ile pîrâhenim

Şöyle tutmuş kuvvet-i pâzû ile 'aşkıñ beni
Çâk ider her dem girîbânım bırakmaz dâmenim

Salmışım fülk-i vücûdım bahr-i 'aşka ser-te-ser
Rahne-dâr oldı bütün âhım yelinden yelkenim

[52] Rûy-ı deryâ sâhilin bulmakda yokdur bir ümîd
Ol zamân bu 'acz ile başdan kara itdim gemim

İltifât-ı yâre nâil oldum ol demde hemân
Olmadı yârimden özge dilde ġayri mahremim

'Iyd-ı ekber oldı Kudsî müjdeler olsun saña
Yâre kurbân eyledim vicdân ile cân u tenim

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Meclis-i ‘irfâna beñzer başka bir yer var mıdır
Câm-ı ‘aşkı nûş iden erler gibi er var mıdır

Nâr-ı ‘aşk içre yanup hâkister olmuşdur teni
‘Âşık-ı sâdıkdan artık nâra beñzer var mıdır

Leyli-i ‘aşkıñla Mecnûn oldıġımdır iftihâr
‘Aşk ile âlûd olan ‘âşık içün ‘âr var mıdır

Hâmil olmuş bir ulü’l-‘azm-i nebîye savt ile
Hazret-i Meryem gibi dünyâda duhter var mıdır

Sînem üzre yâre açmış şol kemân ebrûlarıñ
Tîġ-i müjgânıñ gibi berrân-ı hançer var mıdır

Mest ider ‘aşkıñ beni şemm eyledikçe dâimâ
‘Aşk bûyundan ‘aceb bir ġayrı ‘anber var mıdır

Emr u nehyiñ bâbını sedd eylemekde dâimâ
Nefs-i bed-h âhıñdan özge zâlim ejder var mıdır

Nîm-nigâhıñdır cigerden dem-be-dem hûnum döken
Ġamze-i hûn-h ârıña nisbetde neşter var mıdır

[53] Genc-i ‘aşkıñ mahzeni feth olmuş olsa zâhide
Gözledir her kûşesin çok sîm ile zer var mıdır

Kendiniñ bir zerrece hâk oldıġından bî-haber
Kudsiyâ zâtıñ gibi ‘âlemde ahkar var mıdır

.....

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

‘Âli bir bâb-ı şerî‘atdir tarîk-i Hâlidî
Bende-gân-ı ehl-i sünnetdir tarîk-i Hâlidî

Zikr ile anlar muhabbet eylemekde dâimâ
Bezm-i ‘irfân kân-ı sohbetdir tarîk-i Hâlidî

Çekmeyüp arzû behişte eylemezler kîl u kâl
‘Andelîb-i bâġ-ı cennetdir tarîk-i Hâlidî

Mûtû kable en temûtû [328] sırrınıñ tâlibleri

[328] Aclunî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 291, Hadis Nu: 2669.

Ol sebepden sırr-ı vahdetdir tarîk-i Hâlidî

Eylemişler cümlesi şol hâb-ı ġafletden firâr
Bildiler kim râh-ı vuslatdır tarîk-i Hâlidî

Cümle çekmiş kühl *mâ zâġâ'l-basar*'[329] dan çeşmine
Gördiler hep 'ayn-ı 'ibretdir tarîk-i Hâlidî

Cezbe-i Sübhânî'dir şol tâlib-i sâdıklara
Zikr u fikri başka hâletdir tarîk-i Hâlidî

Levs-i cehle hiçbiri âlûde kılmaz dâmenin
Pâk-dâmen-i ehl-i 'İsmetdir tarîk-i Hâlidî

Hazret-i Sıddîk-i Ekber pîşvâdır anlara
Feyz-yâb ü pür-letâfetdir tarîk-i Hâlidî

'Itr-nâk itmekdedir bu 'âlemi hep ser-te-ser
Zâhidâ gör bûy-ı nisbetdir tarîk-i Hâlidî

[54] Hem tarîk-i şâh-râhdır bu vücûd iklîmine
Ma'nevî bir tâc-ı devletdir tarîk-i Hâlidî

Sünnet-i Peyġamberîyi dâim icrâ itmege
Şer'-i pâkinde niyâbetdir tarîk-i Hâlidî

Vâkıf olmaz Zât-ı Hakk'dan ġayri hâle kimseler
Zikr-i hafîye pek nezâketdir tarîk-i Hâlidî

Tâ Rasûla'llâh'dan almışdır sahâbe yed-be-yed
Şeyhim 'İsmet'den emânetdir tarîk-i Hâlidî

Nefy-i isbâtında Hakk'dan başka varlık kalmayup
Nefse siklet rûha lezzetdir tarîk-i Hâlidî

Her kaçan tehlîl ile olsa murâkıb bir zemân
Cilve-i Hakk'dan 'inâyetdir tarîk-i Hâlidî

Kudsiyâ dünyâ içün bir câna minnet eyleme
Fakru fahrî [330] sende hil'atdir tarîk-i Hâlidî

Bezm-i 'irfandır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî
Sohbet-i cândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Sîne-i pür-sûzı teskîn içün hem dâimâ
Çeşm-i giryândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

---

[329] Necm, 53/ 17.
[330] Aclunî, *a.g.e.* , c. II, s. 87, Hadis Nu: 1835.

Cânını cânâna virmekdir bu ‘aşkıñ zîneti
‘Aşka kurbândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Vârını yaġmâya virmiş bende-gânıñ cümlesi
Hâke yeksândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

[55] Dîde-i giryânı her demde ciger-hûnun döker
Çeşm-i al kandır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Âyet u tefsîr ehâdis-i Nebî’dir i‘tikâd
Medhe şâyandır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Cümlesi ehl-i teheccüd hem salâvât-ı işrâk duhâ
Râh-ı cânândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Emr ü nehyiñ sohbetidir anlarıñ her sözleri
Dürr ü mercândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Hâlidîye başka Nakşibendî başka añlama
Cism u bir cândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Her delî mecrûha anlar zikr ile eyler devâ
Derde dermândır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Tâ sülûküñ âhiri Kur’ân tilâvet eylemek
Ehl-i Kur’ân’dır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

Kendi derdin derde dermân oldıġın derdli bilür
Kudsî Lokmân’dır tarîk-i Nakşibend-i Hâlidî

.....

(Müseddes)

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

Taġayyür eylemez aslâ Hudâ’nıñ gerçi takdîri
Bu yolda ‘abd içün vardır kemâl ü ‘akl ü tedbîri
Mu‘allakdır döner dâim kazâ-yı çarh zencîri
Sanemlerden müberrâ eylemek ister iseñ deyri
Bu pendim gûş idüp hıfz it bırakma dâmen-i pîri
Seni sayd itmesün gözle sipehriñ dâm-ı tezvîri

[56] Eger mîzân-ı ‘aklıñ var ise vezn it bu gerdûnı
Peşîmân oldılar âhir sevenler hep şu mel‘ûnı
Dökülsün dîdeden eşkiñ akup dâim ciger-hûnı
İrişür ‘âkıbet mevte bilürseñ kim bunun soñı
Bu pendim gûş idüp hıfz it bırakma dâmen-i pîri
Seni sayd itmesün gözle sipehriñ dâm-ı tezvîri

Göñül mir’âtını mücellâ kılar Hakk’ıñ füyûzâtı
Ne sûret gösterir görseñ o vechiñ kendi mir’âtı
Okursañ *Sûre-i Tâhâ* dahî *ve’n-Necm* âyâtı
Diliñden nefy olur dünyâ vü ‘ukbânıñ küdûrâtı
Bu pendim gûş idüp hıfz it bırakma dâmen-i pîri
Seni sayd itmesün gözle sipehriñ dâm-ı tezvîri

Begim ‘aşkıñ kitâbın ister iseñ itmegi ezber
Oku ‘ilm-i ledünnîden olursuñ ‘âkıbet bir er
Tecellî-i Cemâl-i yâre irmişdir hüner-perver
Bunuñ esbâbın ey ‘âşık dimiş bu Kudsî-i kemter
Bu pendim gûş idüp hıfz it bırakma dâmen-i pîri
Seni sayd itmesün gözle sipehriñ dâm-ı tezvîri

.....

(Müfte‘ilün Fâ‘ilün Müfte‘ilün Fâ‘ilün)

Terk idüp aġyârıñı sevdiñ ise yâriñi
Âh ideniñ her seher gûş ider efġânını

Gûş kulakla degil fehmi de ‘aklen degil
Cümle sıfatdan münezzeh bilüp Allâh’ını

Cânıñ ki bu tendedir emâneti sendedir
‘Unsurı terkîb idüp gizledi esrârını

[57] ‘Âşık isen bul fenâ soñra bulursuñ bekâ

Koy bu fenâ [331] mülkine cümle olan vârını
Mürşidiñe pek tutun geç enelikden bütün
Mansûr Ene'l-Hakk didi istedi ber-dârını

İrse tecellî-i Zât fânî olur bu sıfat
Fark ile temyîz bulan fehm ider âsârını

Söyliyeyim muhtasar cennet ü dûzeh de var
Küfr ile âlûd olan kendi yakar nârını

Küfri dîn efkârıdır münkiriñ zi-inkârıdır
Mürşid-i kâmil gerek kesmege zünnârını

Elzem olan sâlike uykuyu terk eylemek
Virme hevâya sakın sen de seher-gâhını

Göñül gögüñde seniñ bî-şomârdır ahteriñ
Her gice tulû' ider seyr idegör mâhını

Subh u mesâ yâr ile olma sen aġyâr ile
Sen sen olmazdan ol bilür cümle hâlini

Sen bu senligi bırak yâriñ degildir ırâk
Yâreñi göster hele o bilür tîmârını

Sende seni gizleyen kendi yine izleyen
Bir yâredir sızlayan kim çeker hicrânını

Halk eylemiş bir vücûd zâtına kılsun sücûd
'İlmile çok kimseler bilmedi erkânını

[58] Hakk'a sücûd eyleyen terk-i vücûd eyleyen
Zâtı ile bildiler zâtını hem şânını

Şevkini virmiş dile kendi ararken bile
'Âşıklarıñ bu sebeb artırır hayrânını

'Aşk oduna yanmalı *cîfe* [332] den paklanmalı
Zâtında fânî olup bulmalı dergâhını

Kudsî seniñ bu sözüñ bilmişe beñzer özüñ
Derdliyim iki gözüm isterim dermânını

.....

[331] 'Koydı vefâ' ifadesi manaya uymadığından yapılan düzeltmeyi esas aldık.
[332] Aclunî, *a.g.e.*, c. I, s. 409, Hadis Nu: 1313.

(Ġazel)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Yâ Rasûla’llâh seniñ ‘aşkıñla sûzânım bugün
Hasretiñden âh idüp hem çeşm-i giryânım bugün

Derdime senden devâ ey kâinâtıñ zübdesi
Dâimâ mecrûh iken dil artdı hicrânım bugün

İştiyâkım var şu deñlü râh-ı ‘aşkıñda seniñ
Çâk çâk itsem sezâdır ben girîbânım bugün

Şol kadar âh eyleyim âhım semâya ebr ola
Nuh feleklerde melekler duysun efġânım bugün

Şöyle kim giryân olam eşk-i sirişkim hûn olup
Gözlerim kan aġlasun dolsun ciger kanım bugün

Kudsiyâ bu âteş-i sûzânımı teskîn içün
Girye-nâk olmakdır ancak şöhret ü şânım bugün

.....

(Silsile-i Şerîf-i Mesnevî)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Ol *Rasûlu’llâh*’a yâr-ı ġâr içün
Cânını kıldı fedâ ol yâr içün

Hem Rasûlu’llâh anı *Sıddîk* idüp
Sıdkını ol demde çün tasdîk idüp

Zikr-i hafiyye anda ta‘lîm eyledi
Üç kez Allâh Allâh ismiñ söyledi

[59] Mazhariyyet nûrunı ilka’ idüp
Sadrını ol nûr ile ibka’ idüp

Çün *Ebû Bekr*’e bu sıdkıñ hilkati
Sıdkile *Selmân* virdi nisbeti

Hakk içün ol dâimâ Selmân idüp
Kâsım’ı bu nisbete şâyân idüp

Buldı Kâsım ol *İmâm-ı Ca‘fer*’i

Anda teslîm eylemişdir cevheri

Ol mücevher kıymetiñ her kim bilür
Kıymeti olmaz diyüp cânın virir

Gör İmâm-ı Ca‘fer’i Tayfûr iden
Sadrını ol nûr ile pür-nûr iden

Şol *Ebu’l-Hasan* gelür Tayfûr içün
Tâlib oldığın görür ol nûr içün

Hem *‘Ali*’den buldı kim *Yûsuf* ziyâ
Ol ziyâ ile olupdur reh-nümâ

Nîce müddet ‘âlem içre berk idüp
Geldi *‘Abdu’l-Hâlık* andan fark idüp

Duydı ‘ârif çünki ‘irfân bahrini
Bulmak isterdi o bahriñ ka‘rını

Hayli müddet ol sefîne gezdirüp
Tâ ki *Mahmûd*’a bu sırrı sezdirüp

Hem ‘azîzân oldığıçün pek ‘azîz
Nisbet-i feyzi anıñ ġâyet lezîz

Geldi *Bâbâ-yı Semmâsî* ‘âleme
Bahr-i feyziñ reh-nümâsı ‘âleme

‘Âlemi deryâ-yı feyzi ġark ider
Bahrı şol sâhib-sefîne fark ider

Kim gelür *Seyyid Külâl*’iñ sırrına
Ol da mazhâr düşdi serrâ’ sırrına

Bildiler ma‘rûf-ı *Şâh-ı Nakşibend*
Cümlesi tasdîk iderler kûh-kend

Hem Üveysiyyü’l-Buhârî oldığıñ
Nûrı sârı feyzi cârî oldığıñ

Bil *‘Alâa’ddîn-i ‘Attâr’*ı nedir
Diñ içün her sözde ihtârı nedir

Eyle *Mevlânâ-yı Ya‘kûb*’a nazar
Böyle bir çarhu’l-hisârı kim bezer

Bir hisâr kim dîn içün bünyâd olur
Ol hisâra kim girerse şâd olur

Şeyh-i Ahrârî ‘Ubeydu’llâh içün
Böyle bir kudretli ehlu’llâh içün

Gör ki *Mevlânâ Muhammed Zâhid*’i
Bir tasarruf ehline dil-h âh idi

İsmine Dervîş Muhammed şân olup
Kendi mülkünde o bir sultân olup

[60] Cümlesinden feyz olupdur hayreti
Oldı çün bahrü’l-muhîtiñ sîreti

Evvel *Hâce* ki *Semerkand-ı Emkenî*
Feyz-i bahra fülkin açmış yelkeni

Hem *Muhammed Bâkî*’ye virdi bekâ
Ol ki bulmuşdur bekâ içre safâ

Ahmedü’l-Fârûk-ı Serhendî’yi gör
Bi’l-imâm hem müceddid nîk-ser

El-meşâyih ‘urvetü’l-vuskâ budur
Hem salât-ı sâhib-i vustâ budur

Feyz-i Rabbânî virüp mahdûmuna
Bahr-i feyzidir sebep ma‘sûmuna

Evliyâ-yı *Şeyh-i Seyfü’ddîn* olup
Seyf-i bürrânında çok kuvvet bulup

Her kaçan seyfin çeker münkirlere
Cümlesi yüzler sürerler yerlere

Bil anıñ sırrın bedâv-i neydir ol
Hem Muhammed dîniniñ dînidir ol

Yüz tutup şol Zât-ı Hakk dergâhına
Ne cânı kıldı fedâ dîn râhına

Cân u cânânile bildirmek gerek
Kalb-i Şemsü’ddîn’e sildirmek gerek

Ol hakîkat şemsiniñ bir pertevi
Pertevindendir zuhûr-ı Mesnevi

Ol habîbu’llâh kim mazhar düşer
Gör ne imdâd eyler ol hayrü’l-beşer

Geldi *‘Abdullah-ı Şâh-ı Dehlevî*

Toldı ‘âlem feyzile hep ma‘nevî
İstedi ol feyzi virsün bir dile
Ol hakâyık ma‘denin ‘âlem bile

Buldı *Mevlânâ Muhammed Hâlidî*
Diniñ evsâfında ol bir hâl idi

Külli vârın anda teslim eyledi
Kutbü’l-irşâd oldığın hem söyledi

Bir nazar kıl Hâlid’in mu‘tâdına
Bir mükemmel zât arar irşâdına

Gerçi müstahlef olan her bir güli
Bâġ-ı Feyyâz’ıñ olupdur bülbüli

Lîk gelmez bir kanâ‘at tab‘ına
İstiyor tab‘-ı velâyet tab‘ına

Soñra *‘Abdu’llâh*’ı buldı cümle hâl
Gördi mevcûd istiyor âb-ı zülâl

Nîce müddet oldı ‘Abdu’llâh ile
Zâhir u bâtında hep Allâh ile

Âña teslîm eylemişdir mâlını
Mâl ü emlâki olan a‘mâlini

[61] Görsen ‘Abdu’llâh’ı pür-şâd eyledi
Cilve iklîminde irşâd eyledi

Nîce yüz biñ cân irüp cânânına
Ol sebebdir anlarıñ irşâdına

Mekke-i irşâda itmişdir makâm
‘Ömr-i pâki anda bulmuşdur hitâm

Âhir ‘ömründe bulupdur ‘İsmet’i
Çok füyûzâtile virmiş nisbeti

İki ‘âlemde anı mahdûm içün
Kıldı irşâdın mu‘ayyen Rûm içün

Ref‘ içün ‘âlemden ‘isyân zulmeti
Ol sebebden şemsiñ artup kudreti

Pür-ziyâ olmak içün rûy-ı zemin
Hakk tecellisiñ kılup Rûhu’l-Emîn

Kudsî itme kâlile tûl-i kelâm
Bilmediñ sen anlarıñ vasfın temâm

.....

(Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûlün)

‘Aklıñı cem‘ it başına ey âkil ü dânâ
‘İbretle nazar kıl ne imiş ‘âlem i eşyâ

Her sâline bir sayf u şitâ eyledi mu‘tâd
Eyyâm-ı şitâ irse ider hükmüni icrâ

Sayf irişince dürlü şükûfe ider izhâr
Elbise giyer zümrütî hep kûh ile sahrâ

Halkıyyet-i âdemle döner bunca merâtib
Devr itmededir şems u kamer kubbe-i mînâ

Bir zerre degil zâtıña nisbet bu kemâlât
Halk eyledi âdemi bir nüsha-i kübrâ

Âdem denilen sırr-ı *nefahtü* [333] demi ancak
Âdem didiren âdeme âdem demi hâlâ

Ol dem ki tutar zinde bütün cümle cihânı
Ol demle zuhûr itdi cihân içre Mesîhâ

[62] ‘Îsâ demidir dem didigiñ dem yine ol dem
Ol dem ki kılar mürdeleri dem-be-dem ihyâ

Geçmiş demi geçdim didigim şimdiki demdir
Ger bilmez iseñ Kudsî saña hayf ola hayfâ

Her ‘asrını bir mürsel ile eyledi tezyîn
Ba‘z ulu’l-‘azmine ‘asrın kıla zîbâ

Bahr-i müsahhar kıldı Kelîm’e mu‘cizevî
Gûş itmez misiñ ne işledi Fir‘avn’la Mûsâ

Bir cilve irüp Yûnus’a hem hikmet-i Hakk’dan
Deryâda semek batnına kıldı anı ilkâ

İbrâhim içün nârı gülistân eyledigi
Hikmetleriniñ hikmeti vardır diñse sezâ

[333] Hicr, 15/ 29 ; Sad, 38/ 72.

Bahsine bir söz diyemem hiç fahr-i cihânıñ
Teşrîfine hep ins u melek oldı müheyyâ

Levlâk’ [334] ı duyup rûha gelincek ‘arz u semâ
Ol demde künh-i secde kılar cümle ser-â-pâ

Ümmetleriniñ hakkında vardır nice tebşîr
Çünki hadîsinde buyurmuş medhe sezâ

Vasf itmez idim böyle eger olmasa ‘özrüm
Tutsaydı elim hâmeyi ger var nice imlâ

Behrem olaydı ‘ilmile hatta zerre kadar
Ketm-i ‘ademde kalmaz idi mu‘allak ma‘nâ

[63] Bir geldi cihân içre disem Hazret-i ‘İsmet
Bil ki sezâdır oldı bende ni‘met-i ‘uzmâ

Dünyâ vü ‘ukbâ terkin urup geçmege sa‘y it
Kudsî mu‘îniñ ola her dem Hazret-i Mevlâ

Yâ Rab olamaz hikmetiñe had ile pâyân
Derk eyleyemez ‘aklı bunı âdemiñ aslâ

.....

(Beyit)

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

Gösterüp şol sûreti mir’ât-ı kalb
Oldur ancak bu vücûdun merhemi

Sâl-ı tarîhine cevherle zuhûrât
Zikr-i Hakk ile ola âhir demi

1300 [335]

Ma‘ârif-i Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatıyla Tab‘ Olunmuşdur
Fî Kânûn-ı Evvel Sene 1299

[334] Bkz. dipnot 83.

[335] Eserin yazıldığı tarih ‘cevher tarih’ şeklinde düşürülmüştür. Buna göre ‘zuhûrât’ ( ) kelimesinin noktalı harfleri ‘ ‘ nın ebced değeri 900 ve ‘ ‘ nin ebced değeri 400 olmak üzere toplam 1300 tarihini göstermektedir.

SONUÇ

Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, XIX. asırda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Edirne'de doğmuş, yetim büyümüş ve düzenli bir tahsil görememiştir. Otuz altı yaşında İsmet Efendi'ye intisâb ederek tasavvuf yoluna girmiş ve ömrünün sonuna dek şeyhine bağlı kalmıştır. Edirne'de ikamet eden Kudsî, Nakşibendiyye'nin bir devamı niteliğinde olan Hâlidîlik tarikatına intisâbından sonra İstanbul'daki tasavvufî çevre ile yakın ilişki içinde olmuştur. Babasından kendisine intikal eden serveti halkı irşad yolunda sarf etmiştir, demek yerinde olur kanaatindeyiz.

Kudsî'nin İstanbul Çarşamba'da yaptırdığı ve şeyhi adına vakfettiği İsmet Efendi Tekkesi, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar varlığını korumuş, cumhuriyet döneminde bir müddet metruk halde kalsa da İsmet Efendi dostlarının gayretleriyle günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

XIX. yüzyılda gerek İstanbul ve gerekse diğer Osmanlı toprakları içerisinde son derece geniş bir alanda müntesibleri bulunan Hâlidîlik saray çevresinde de ilgi görmüş; İsmet Efendi Tekkesi Sultan Abdülhamid'in ziyaret ettiği, Sultan Abdülmecid'in kendisine hatm-i hâcegân okunması için vasiyette bulunduğu bir dergah olmuştur. Bugün 'İsmet Efendi Camii ve Müştemilatını Koruma Eserlerini Araştırma Ve Yaşatma Derneği' olarak hizmet veren bu yapı, kültürel birikimimizin bir parçası olarak önem arz etmektedir.

Kudsî Efendi dînî-tasavvufî edebiyatımız içinde değerlendirebileceğimiz 'Pend-i Mahdûmân' adlı eseriyle de isminden söz edilmesi gereken bir şahsiyettir. Pend-nâme nev'indeki bu eserde Kudsî, tasavvufî öğütler vermekte, insanları bir mürşid-i kâmile bağlanmaya davet etmekte, sâlike bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır. Eserin özünde Allah'a ulaşmanın aşk ile mümkün olduğu mesajı verilmektedir. Hâlidilik'in esaslarının da anlatıldığı bu manzum eserde Kudsî, Şeyh İsmet Efendi'ye kadar olan tarikat silsilesini de vermektedir. Eser bu yönüyle son dönem Hâlidîlik çalışmaları için başvurulacak bir kitaptır.

Kudsî Efendi, şiiri tebliğ için bir araç olarak görmüş ve eserinde edebî kaygı gütmemiştir. İnsanlara nasihat etmek temel gayesi olduğundan şiirlerinde didaktik bir üslup hakimdir.

Kudsî'nin yaşamı da eserindeki gayeyi desteklemektedir. Bandırma'da metruk bir camii âbâd ederek tekke olarak vakfetmesi onun ilme verdiği önemi gösteren bir numunedir. Şeyhinin vefatından sonra İsmet Efendi Tekkesi'nde şeyhlik vazifesini de icra eden Kudsî Efendi, sohbetleriyle de halkı irşad etmeye gayret etmiş bir mutasavvıf ve şairdir.

Sonuç olarak XIX. asrın dînî-tasavvufî ve kültürel atmosferinin hayatı ve şahsiyetiyle bir parçası olan Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, bu yönüyle çalışmamıza konu olmuştur. Onun hayatı, şahsiyeti ve eseri üzerine yaptığımız bu araştırma, kültürel mirasımızı tanıma ve anlama gayretimize bir katkıda bulunursa hedefine ulaşacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDU'L-BÂKİ, *Muhammed Fuad, el-Mu`cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru İhyai't-Türâşi'l-Arabi, Beyrut, 1364

- ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması* (I-II) , Medrese Yayınevi, İstanbul, 1980

- ATTAR, Feridüddin, *Pend-nâme*, Çev. M. Nuri Gençosman, MEB, Ankara, 1985

- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, İstanbul, t.y.

- CANIM, Rıdvan, *Edirne Sairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995

  "Pend-nâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (Ayrıbasım), Samsun, 1988

- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara, 1997

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi, İstanbul, 2001

- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Aydın Kitabevi, Ankara, 1996 (13.Baskı)

- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara, 2000

- EDİRNEVÎ, Hüseyin Kudsî, *Pend-i Mahdûmân*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul, 1300

- EL-ACLUNÎ, eş-Şeyh İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas 'Amme'ş-tehere mine'l-Ahadisi ala Elsineti'n-Nas* (I-II), Beyrut, 1351-52

- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV, İstanbul, 1997

- ERDOĞAN, Şahin, *Erzincan Tarihi* (I-II), Erzincan, 1987

- ET-TİLMSANİ, Afifüddin Süleyman, *Esmaü'l-Hüsna*, Çev. Selahaddin Alpay, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996

- *GEÇMİŞTEN Geleceğe Bir Müstesna Mekan*, Yanyalı Mustafa İsmet Efendi Camii ve Müştemilatını Koruma Eserlerini Araştırma ve Yaşatma Derneği, İstanbul, 2000

- GÜNDÜZ, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1985

- GÜNGÖR, Zülfikar, *Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-ı Mansûr'a Dâir" Risalesi,* Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi XXXIX, Ankara Üniversitesi Basımevi (ayrıbasım), Ankara, 1999

- GÜVÂHÎ, *Pend-nâme*, Haz. Mehmet Hengirmen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983

- GÜZEL, Abdurrahman, *Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999

- HAMİDULLAH, Muhammed, *Aziz Kur'an*, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 2000

- HÜSEYİN, Vassaf Efendi, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, (I-II), Seha Neşriyat, İstanbul, 1999

- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı (Nazım Şekilleri ve Aruz)*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994

- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, MEB, İstanbul, 1996

- KUŞEYRÎ, *Kuşeyrî Risalesi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999

- LEVEND, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler,Maznunlar ve Mefhumlar),* Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984

- MAZIOĞLU, Hasibe, *Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri,* Uluslararası Mevlânâ Semineri (15-17 Aralık 1973) Bildiriler, Haz. Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, t.y.

- MEMİŞ, Abdurrahman, *Hâlidi Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitabevi, İstanbul, 2000

- NİYÂZÎ, *Mansûr-nâme*, Haz. Mustafa Tatçı, MEB, İstanbul, 1997

- ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,* Diyanet Vakfı, Ankara, 1993

- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayıncılık, İstanbul, 1995

- *OSMANLI Ansiklopedisi (Tarih/Medeniyet/Kültür)* (I-VII), İz yayıncılık, İstanbul, 1996

- ÖREN, Enver (Derleyen), *İstanbul Evliyaları* (I-II), Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2003

- ÖTÜKEN, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1985, c. 7

- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri Kitâbü't-Tavâsin*, İstanbul, 1976

- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, İstanbul, 1972

- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999

- PEKOLCAY, Necla, *İslâmî Türk Edebiyatı* , Kitabevi, İstanbul, 2002

- PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Edirne Yöresi ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, S.6, İstanbul, 1940

- ŞEMSEDDİN, Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989

- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988

- TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı* (I-II), MEB, İstanbul, 1997

- TEMİR, Fatma, *Silsile-i Aliyye (Gönül Dostları),* Elif Ofset, İstanbul, 1993

- TOPAL, Yakup, *"Pend-nâmeler ve Ahmed Zarifî Baba'nın Pend-nâmesi"*, EKEV Akademi Dergisi, c. 2, S. 3 (Kasım 2000)

Pend-nâme-i Ahmed Zarifî Baba, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, 1996, Yayımlanmamış Lisans Tezi

- *TÜRK Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay., İstanbul, 1998, c. 7

- UNAT, Faik Reşit, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu,* T.T.K. Yayınları, Ankara, 1988 (6. Baskı)

- VANLIOĞLU, Mehmet- ATALAY, Mehmet, *Edebiyat Lügati*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1994

- VETT, Carl, *Kelâmî Dergâhından Hatıralar (İstanbul-1925),* Çev. Ethem Cebecioğlu, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1993

- YILMAZ,Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000

Ergin, Fatma, Hüseyin Kudsî-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akkuş, 167s.

Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, XIX. asırda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Edirne'de doğmuş, yetim büyümüş ve düzenli bir tahsil görememiştir. Otuz altı yaşına geldiğinde Nakşî-Hâlidî şeyhi olan Yanyalı İsmet Efendi'ye intisâp ederek tasavvuf yoluna girmiş; kalan ömrünü ve servetini halkı irşad yolunda sarf etmiştir.

Bu çalışmada Kudsî Efendi'nin hayatı, tasavvufî ve edebî şahsiyeti kendi eserinden yola çıkılarak incelenmiştir. Kudsî'nin, şeyhi adına vakfettiği İsmet Efendi Tekkesi'nde edindiğimiz bilgilerle de araştırmamız desteklenmiştir. Sultan Abdülhamid ve Abdülmecid'in ziyaret ettiği bu tekke, cumhuriyet döneminde bir müddet kapalı kalmıştır. Bugün "İsmet Efendi Camii ve Müştemilâtını Koruma Eserlerini Araştırma ve Yaşatma Derneği" olarak hizmet vermektedir.

Kudsî Efendi'nin "Pend-i Mahdûmân" adlı eseri, dinî-tasavvufî edebiyatımız içerisinde önemli yeri olan pend-nâme türünde yazılmış manzum bir eserdir. Bu çalışmada Pend-i Mahdûmân; muhteva unsurları, dil ve üslup özellikleri bakımından tahlil edilmiştir. Tasavvufî öğütler içeren eserde didaktik bir üslup hâkimdir. Şiiri bir tebliğ vasıtası olarak gören Kudsî, edebî kaygı taşımamıştır. Ancak mecâzî aşkı anlattığı gazellerindeki sanatlı ve lirik söyleyişler eseri, edebiyatımızda yazılmış diğer pend-nâmelerden ayırmakta ve küçük bir divâna yaklaştırmaktadır. Hâlidilik'in esaslarının da anlatıldığı eser, Şeyh İsmet Efendi'ye kadar olan tarikat silsilesini içermektedir ve bu yönüyle son dönem Hâlidilik çalışmaları için de başvurulacak bir kitaptır.

Çalışmamızın son bölümünde Pend-i Mahdûmân'ın çevirisi verilmiş, şiirlerin yazıldığı aruz kalıpları gösterilmiştir.

Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, hayatı, şahsiyeti ve eseriyle kültürel mirasımızın bir parçası olması bakımından araştırmamıza konu olmuştur.

Ergin, Fatma, The Life of Hüseyin Kudsî-i Edirnevî and his work named "Pend-i Mahdûmân", Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mehmet Akkuş, 167p.

Hüseyin Kudsî-i Edirnevî, was a Sufi poet, lived in the XIXth century. He was born in Edirne, grow up as an orphan and could not get a systematic education. He draw his path through Sufism as affiliating himself with Yanyalı İsmet Efendi who was a Nakshibendi Sheikh and spent his life to educate people in this way.

In this work, Kudsî Efendi's life, his identity as a Sufi and as an author was examined in the light of his own piece of art. Our examination is supported with the information we took from the İsmet Efendi Dervish Lodge. This lodge which was visited by Sultan Abdulhamit and Abdulmecid, kept closed for a period of time in the republic era. Today it is in service under the name of "Association of Protecting İsmet Efendi Mosque&Outbuilding and Examining&Keeping Alive His Works".

"Pend-i Mahdûmân" is Kudsî Efendi's work written in verse and "pend-name" style which has an important place in our literature. In our study, Pend-i Mahdûmân is researched by means of its contents, language and style. Didactic style is dominant in Pend-i Mahdûmân which contains Sufist advises. Kudsî, who sees poem as a way of religious conveying, does not carry literary worries. However, the lyric style in his "gazel"s in which he told about the metaphorical love, differs this work of art from other "pend-name"s in our literature and resembles it with a little "divan". The work in which the essentials of Halidi Tariqa is explained, contains the tariqa's lineage through Sheikh İsmail Efendi and by this feature it is also a reference book for the studies about Halidi Tariqa.

At the last section of our study, the translation of Pend-i Mahdûmân and the forms of aruz in which the poems are written are given.

Hüseyin Kudsî-i Edirnevi, has been the subject of our study by means of his life, personality and being a part of our cultural inheritance with his studies.